

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

بنشینجی ایل صایی ۳ و ۴ (آردیجیل صایی ۴۹ و ۵۰)
سال پنجم شماره ۳ و ۴ (شماره مسلسل ۴۹ و ۵۰)

خرداد و تیر ۱۳۶۲

(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

این مجله بهیچ حزب و گروهی بستگی ندارد

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
5t Year No. 3,4 (Serial No. 49,50)
JUN, JULY 1983

Address: Vell-ASR Ave. Bldi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۱۵۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

- ۱- افقریمیزده تازا اولدوزلار (۲) : دوکتور حمید نطقی ۳
- ۲- آذربایجان ادبیات تاریخنه بیرباخیش (۳۱) : دوکتور جواد هیئت ۱۰
- ۳- حضرت محمد (ص) بن اوگودلری : ج. هیئت ۲۳
- ۴- تصوف و ادبیات (۱۳) : پرفسور غلامحسین بیگدلی ۲۴
- ۵- فضولی - شکسپیر : پرفسور بختیار وهازاده - ف. ملجانی ۳۴
- ۶- فیرتینا قوشوم : آدسینر ۳۸
- ۷- آذربایجان شعر و ادبیاتی ایله تانیش اولاق (۲) : ت. پیرهاشمی ۳۹
- ۸- اویغور خطی و الفباسی باره سینده : میرهدایت حصاری ۴۷
- ۹- شعر: ع. ح. اردبیلی ۵۳
- ۱۰- اوج یول دیریلن بیراؤلونی یه دؤردونجو یول دیر یلمه دی : عزیز نسین، ع. ح. اردبیلی ۵۴
- ۱۱- تولکو و شیر دهوه وسیچان : جعفررمزی ۶۲
- ۱۲- رباعی : سونمز ۶۲
- ۱۳- دؤگوشن عسگر قارداشیما : ح. م. ساوالان ۶۳
- ۱۴- آنادیلیمیز و ملی وارلیغیمیز اوغروندا خاطره لر دفتریندن (۲) : م. ع. فرزانه ۶۴
- ۱۵- باغلامیشام ، رباعی : سونمز ۷۱
- ۱۶- پارلاق سحرگونو : حامد ۷۲
- ۱۷- سولماز باهار : سحر ۷۳
- ۱۸- یاخشی دوست : محمدرضا روحانی (زنجان) ۷۴
- ۱۹- درنخستین کنگره بین المللی مطالعات ترکی : وارلیق ۷۵
- ۲۰- خرقان شاعرلری : علی کمالی ۸۶
- ۲۱- روزنامه فریاد نخستین روزنامه منتشره در اورمیه : حمید سرداری نیا ۹۵

توجه

۱- از مشترکین محترم تقاضا دارد وجه آبونمان یکساله (یکهزار ریال) را در نزدیکترین شعبه هریک از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود بآدرس مجله ارسال نمایند تا در ارسال مجله برای آنها وقفه‌ای روی ندهد.

۲- شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله تهیه نمایید.

۳- جلد اول تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخی» پیرباخیش از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و یا انتشارات دنیا مقابل دانشگاه خریداری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله ارسال رسید آن بدفتر مجله یک جلد از این کتاب را تهیه نمایند.

۴- آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۰- نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو. غوموز اوچون بو عصرده کی یوردوموز آذربایجانین شاعرو یازیچیلاری نین ترجمه حال و اثرلرینه احتیاجیمیز واردیر. بوتون شاعرو یازیچی و آنادیلی ادبیاتیله مار اقلانان همشهریلر- یمیزدن بو باره ده بیزه یاردیمچی اولماقلا رینی و اوژ ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لرله برابر تائید یقلاری دیگر شاعر لریمیزین ده ترجمه‌ی حال و اثرلریندن نمونه لر کؤندر مه لرینی خواهش ائدیریک «وارلیق».

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر: دکتر جواد هیئت

محل اداره: تهران، خیابان ولی عصر، کوچه پیدی شماره ۱۷

تلفن } ۶۳۵۱۱۷
 } ۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۱۵۰ ریال

وارلیق

آفاق تورکجه و فارسجا فرهنگي نشریه
مجله ماهانه فرهنگي فارسی و ترکی

بشپنجی ایل - خرداد و تیر ۱۳۶۲

دوکتور حمید نطقی

=====

افق لریمیزده تازا اولسدوزلار

شعرین منظوم ترجمه سینده، اصلینده کی وزن دیلیمیزده آرایشله دیلیر
سه و یا خود چوخ غریب و نا آشنا ایسه نه چاره قیلمالی ؟ بعضی لری نین
فکرینه گوره ترجمه وزننی اصلینده کی وزنه ممکن اولدوغو قده ریاخیئلا-
شدیرماق گره کدیر، مشهور آلمان دیل عالمی و مولله ندورف ایسه، ترجمه
ده اصلینده کی وزنین دگیل، اوز دیلیمیزده، او وزنین اجرا ائتدیگی
تائیری ائیله یه جک بیر وزنین ایشله دیلمه سینی داها موافق گورور،
چونکی اصلینده کی وزن باشقا بیر دیله کئچرکن "هیجانلی حالینی"
ابتی ریر، اما، بیر وزنین اصلینده داشیدینی "هیجانلی حالی نه دیر،
بونو کشف ائتمک ده، همیشه آسان دگیل دیر."

مولله ندورفون فکرینه او یغون بیر مثال رسول رضانین، نظامی دن
"خسرو و شیرین"ی ترجمه سینده گورمک اولار.

ایلک نظرده شاید خسرو و شیرین ین وزن اولان (هزج بحر) ایلله
رسول رضانین سئچدیگی ۱۱ هجالی وزن آراسیندا بیر یاخیئلیق قورماق
دا تردد ائیله یه ک، لکن خسرو و شیرین وزنینده کی روانلیق و آسانلیق
خصوصیتلری ایستهر- ایسته مز بیزی تورکجه میزین آن رایج وزنلار
بیریمی اولان ۱۱ هجالی وزنه گوتورور، بلکه، رسول رضانین طبعی ده ائله
بئله حکم ائتمیشدیر. بواثردن بیرنچه بیتى ملاحظه بویورونوز:

پری دختی پری بگذار ماهی * بزیر مقنمه صاحب کلاهی
(مانکی بیر پری دیر، پری یوخ بیر آی /

قهرمان بیر قیز دیر باشد کلاهای)

شب افروزی چو مهتاب جوانی * سیه چشمی چو آب زندگانی
(دیریلیک صیودور، گوزو قاپ قارا / گشجه نی غرق ائدیر آی تک نورلا را)

کشیده فامنی خون بخل سیمین * دو رنگی بر سر بخلش رطبت حیس
 (هوندور سوو - گوموش حرما آغاچی/حرما درهن سرخوت زنجی دیر ماچی)
 ریس کاورد یاد آن بوش لب را * دهان برآب شکر شد رطبت را
 (شکر امیت اوون دوداقلارینی / حورما اوندان آلمیش شیرین ما رینی)
 به مروارید دیدارهای خون نور * صدف را آب دیدان داده از دور
 (دشتری اسحقین داها پارلاقدر / دیشیدن سورآلان صدف ده آغ دیر)
 دو شکر خون غنق آب داده * دو کیسو خون کمنشد تاب داده
 (حیلای غنق یک دوداقلاری وار / نورولموش کمنددیرخوت قارا ما حلار)
 حم کیسوس تاب از دل کشیده * به کیسو سزه را بر گل کشیده
 (ماچی بین منورینی هرآن حالیر/بوروت سرده کمنی کول اوزه مالیر)
 شده گرم از بسم مشک بیزش * دماغ برکس بعمار حبشش
 (گورهال ما حلارینی ایلینق نفسی / اسیدیرمنش جانیکی حومار برکسی)
 فسوگر کرده بر خود چشم خود را * ریان سینه به افسون چشم بدرا
 (گوزلری اوزوون افسونجوسودور / اودور بدیتری بویه سوسدورور)
 به سحری کانس دلها کمند نیز * ایش را صدرمان هرمد شکر ریز
 (سحرله بیحیلای دینه هراورهک / لسنده نوز دوزوار شیرین شکر یک)
 نمک دارد لبش در حیده بیوست * نمک شیرین نباشد و آن او هست
 (بودورلو لیلری گولوشو شیرین / دورو هم شیرینی سی وار دوزلولیلرین)
 نوگوئی سینی ای تیغ اسداز سیم * که کرد آن تیغ سینی را به دو سیم
 (گوموش سرقملی سیدر موربو، ما با سان /
 بولموش برآلماننی دوز اورتا سیدان)
 رماهین صد فصرا رحنه نایی * حوماش رحنه ای بررخ نیایی
 (نوز اسک نوروموش ای اوزونوباخ/آیدا اولان لکه یوخودور آنحاق...
 "سلمان رستم" ده، نظامی نین مخزن الاسرارینه، منظوم ترجمه سی او چون
 کتابین شکل و محتواسینی گوز اونیونده توتاراق - ۷ + ۷ هجا وزنی
 ستمیشدیر سو خوچ مناسب بیرانتخاب دیر، ائله کی، "مخزن الاسرار" دان
 بیرنحه بیت و اوسون قارشیسیندا "سرلرخزیننه سی" ندن مصراعلار اوخوبار -
 کن، طیمیزه گوره هئج یا دیرقامایا حاقسینز :
 ای به نسیمی علم افراخته * پیش غباری علم انداخته
 (ای سرنسیم اسنده بایراغینی او حالدان /
 ای بیرطوز قارشیسیندا اوز بایراغینی آتا)

ده نه و درواره، دهگان زده * ملکنه و تخت سلیمان زده
 (کندین یوخ کن کتخدا اولماق قصدین نیتین /
 فلکون یوخدور تختییده دیر منستین)
 تیغ نه ای زخم بی اندازه چیست؟ * کوس نه ای اینهمه آوازه چیست؟
 (قیلینج دگیلسن نبیه وورورسان مایمیز یارا؟ /
 بوگورولتو نیچین دیر؟ دگیلس کی ناغارا)
 چون دهن تیغ درم ریز باش * چون شکم کوس تهی خیز باش
 (کل قلیج آغزی کیمی پاریل - پاریل پاریلدا /
 ناغارا قارنی کیمی بوش - بوشونا گورولدا)
 میکشدت دیو نه افکنده ای * دست مده مرده نه ای زنده ای
 (بیحیلماکی دئو جیخار قارشینا جیخار احل /
 دور سی دئو آباریر، اولمه میش حانا گل)
 پیش معی پشت طلیسی مکن * دعوی شمشیر خطیسی مکن
 (بولارین قاماغیندا خاج تک اگمه مثلینی /
 خطیلر تک شمشیرله جوج اویماشما الینی)
 خطیه دولت نه فصیحی رسد * عدلیه آدم نه مسیحی رسد
 (آحق فصیحه یارار دئمک دولت خطیه سی /
 مسیح - حیندر آدمین آسقرعی بن سسی)
 هرکه خو پروانه دمی خوش رسد * یک نه بر لشکر آتش رسد
 (هرکس نفس آلاسا، سئحه کی، سر پروانا /
 حومار اود لشکریه او تک گیره ر مئیدانا)
 یک دو نفس خوش زن و حانی بگر * خرقة درانداز و جهانی بکی
 (سر ابکی نفس حکمت دورما جان آل حانا گل /
 خرقة نی آت، دوسای آلاقی بوکسل، بوکسل)
 بخش تو حرب ربائی که هست * نیست حدائی نه حدائی که هست
 (سنب بوتون باغمشین بیر غارتگرلیک دیر نیل /
 آلاها آند اولسون کی او آلاها اوجون دکیل)
 شر شو از گربه، مصلح متوس * طلق شو از آتش دوزخ متوس
 (شر کیمی اول سر مصلح پیشگیندن قورخما گل /
 جهمین اودوشدان قورخما طلق اول مکمل)
 گر دغلی باش بر آتش حلال * ور زر و باقونی از آتش منال

(قلب سر اگر قوی مالمین اودسی خالداں حالا /

قیریل و یا قوت ایسن ، اوندان ائله مه ناله /

حمد غرور ای دعل خاکیدان ■ حمد منی ای دوسه من استخوان
(سر ای قوفا دویانمین ساخناسی، قلبی بئتر لووغالیق ائده حکسن،
سؤیله به واحنا قدر ؟ / ای ایکی، اوج ساتمانلیق سوموک نه واختادهک
من لووعا - لووعا دابشیت من - من سؤیله به حکسن ؟)

نظامی بین "لیلی و محزون" ونون منظوم ترجمه سینده صمدوورغون
دا ۱۱ هجالی وزنی انتخاب ائتمیشدیر، خاطریمیزدا دیرکی، خسرووشیرین
بین ترجمه سینده ده رسول رضا عینا سو وزنی ایشلتمیشدیر. بوانتخاب ،
هرایکی منظومه بین عیسی بحرده (هزج بحرینده) اولدوغونو نظره آلد -
بعمیر رمان سرقات داها معنا قازانیر، منتهی اسکی اصطلاحلا لیلی و
محزون، هزج بحری نیر خصوصی بیرنوعو اولان "هزج مدس اخرب مقبوض
محذوف" حشیدیدن دیر. به وورغونون طبعی ونه ده رسول رضانین سلیقه
سی آلدانما میش دیر.

ایندی ده صمد وورغونون سسی ایله نظامی بین لیلی و محزون
منظومه سبدن سرئحه بیت ائشدهک :

با آتکه سخن به لطافت است ■ کم گفتن هر سخن صواب است
بغورون ده سو کیلی لطافتی وار / هر سوزو آرز دئمک داها خوش اولار)
آب ارچه همه زلال خیزد ■ از خوردن بر ملال خیزد
ایسر ایسی صافلیعی وارسا داسودا / آرتیق ایجیلده درد وثریرشودا)
کم گوی و گریده گوی حسون در ■ تازندک تو جهان شود یسر
ایسچی تک سوزلر سئح، آرز دانیس، آرز دین /

قوی آرز سوزلرینله دویسا بزه نسین)

لاف ار سخن جو در تسوان زد ■ آن حشت بود که بر توان زد
(آرز بغورون اسچی تک معناسی صولعاز / خوخ سوزون کریبیج تک قیمتی اولعاز)
ک دست گل دماغ بسرور ■ از خرمن صد گیاه بهتر
(اوره گی اوحسان سر دسته حبک / سوز خرمن اوتدان باخشیدیر گئرجک)
گر باشد صد ستاره در بیس ■ تعظیم تک آفتاب آزاو بیس
(یوز اولدوز باسادا گؤگلدده ایسان /

بیر گونه باش اگمک خوشدور اولاردان)

گرچه همه کوکی به تابست ■ افروختگی در آفتاب است

(گۆگده پارلاسا دا نه قده ر اولدوز / گوش دیر عالیه نور وثره ن بالنیز)
اون بیر هجالی (۵ + ۶ یا خود ۴+۴+۳) قالبیلارین ، هجا وزینده ان
رایج قالبیلاردان اولدوغونو تکرار ائتمه لی بیک . بوجهدن ، بوخاری دا
سوزو کئچن سببلر ولیقه لرده مؤثر اولماسا ، ۱۱ هجالی قالبیلارین
ترجیحی بیرچوخ شاعرلر اوجون طبیعی دیر ، نظامی سین حمسه سیندن گئری
قالان " یقده دی گوزهل " و " اسکندرنامه " ده بلکه بو سیندن دولابی (بو
سینه گوره) ، ۱۱ هجالی قالیدا ترجمه اولموشدور . اسکندرنامه سین بیر
- پنجه قسمی شرفنامه دن نظامی سین حضرت بیغمیرین نعتینده یا زدیعی
بیرنجه بیتنی نی عبدالله شایق ین ساده و صلاحیتلی ترجمه سیندن اوجو -
یوب و تقدیر ائتمک لازم دیر :

(اسکندرنامه سین اکینجی قسمی نی - اقبالنامه نی ده موفقیت له
میکائیل رضاقلی زاده منظوم اولاراق دیلیمیزه چئویرمیشدیر)
فرستاده خاص پروردگار * رساننده حکمت استوار
(سچیلیمیش ائلجی دیر اولو تاسری دن /

محکم حکملری خلقه حاتدیران)
گرانمایه تر تاج آزادگان * گرامی تر از آدمی زادگان
(قیمتلی تاجیدیر آزاده لرین / ان ده گزلی سیدیر بوتون ششیرین)
محمد کازل تا ابد هرجه هست * به آرایش نام او نقش هست
(از لدن ابد بوتون یارانمیش = محمد آدیدان آلمیشدیر ناخیش)
جراغی که پروانه بینش بدوست * فروغ همه آفرینش بدوست
(عقلین قانادینا تک اودور چراغ = وارلیغا ایتیقی او وثریر تهاق)
ضمان دار عالم سیه تا سپید * شعاعتگر رور بیم و امید
(ضامن دیر قارایا ، آغا بورهیر / شعاعت ائد دیر قوبوسحا محشر)
درختی سهی سایه دریاغ شرع * زمینی به اصل آسمانی به فرع
(گولگه لی آغادیر دین صاحبان باغدا / سوداغی گۆگده دیر ، گۆکوپور باغدا)
زیارتکه اصلداران پاک * ولینعت فرع حواریان حاک
(زیارتگاهیدیر بیغمیرلرین / نعمت وثره نی دیر بوتون ششیرین)
جراغی که تا او نیفروخت نور * زحمت جهان روشنی شود دور
(بویانار چراغا وثره دن ایشیق / دونیادا بیر ایشیق یوج ایدی آرنیق)
سیاهی ده خال عباسیان * سبیدی بر چشم شمسایان
(خالی نی قارالدیر عباسی لرین / گوزونه سور صاحب شمسایان)

لب از باد عیسی برار بوش تر * تن از آب حیوان بیهوش تر
 (دوداغی غیسی دان داها معجز کار / طلعتین سویو تک گشینیش پالتار)
 فلک بر زمین خار طاق افکنش * زمین بر فلک پنج نوبت زش
 (مگوی - اویا دویادا دئورت طاقی قوران /

بشر - اویا فلکده بشر نوبت ووران)
 ستون حرد مسند پشت او * مه انگشت کن گشنه زانگشت او
 (اودور اوز عقلیه اقله یی تکبه / آیی نارماغی ایله بولن ایکی یه)
 خراج آورش حاکم روم وری * خراج فرستاده کسری و کی
 (اویا باج و شره ن دیر بوتون روم و رئی /

خراج گونده ربر کرا ایله کئی)
 محیطی چه گویم خو نارنده مبع * سبک دست گوهر به یک دست تیغ
 (یاغدی ران بولود دور اوسما بیکر / بیرالینده قیلیغ، بیرالینده گؤهر)
 به گوهر جهان را بیراسته * به تیغ از جهان داد و دین خواسته
 (گؤهرله دوشیا با وورموشدوریزه ک / قیلیجی دین اوچون چا غیر میشکومک)

شعر ترجمه سی حقیقده بیر نقطه یه ^{***} داها اشارت ائتمه لی یک :
 "شعر ترجمه سی، گله چه گیس ادبیاتیندا داها گشینیش اولخوده بشر
 آلاقی، ملت لرین بیر - سری لرینی بو یولدان داها یا خشی تانییب
 آنلاما لارینا امکان وئره حکدیر، بئثنی شعرین سوا چه ده بیوک بیروظیفه
 سی وار دیر، بئثنی شعر بوتون وزن قالسارینی صندیریدیر، بوتون طبیعی
 سیرتچه سی اولاراق بوتون شعر لرین ده سیردیلدن بلاشقا سیردیله ترجمه
 سی تامین ائدیله سله حکدیر".

یوچاریدا، شعرده ترجمه مسئله لریدن بحث ائتمک نهانه سی ایله،
 فرصت دوندوکچه گشینیش بیر صورتده نمونه لر وئردیک، ترجمه ائتمکدن
 آنلاما لار و بلاشقا دیللرده ده سوا سزه ر مسئله لره واقف اولانلار
 دلیلمیزس افاده قدرتینی تقدیر ائتمیش اولاقلار و بلکه ده "امیر -
 علیسر سواقی" به حق وئره حکلر، سواقی یوچاریدا نقل ائندیگیمیز سوزلر
 بدن صورا "اور خاطر و تحریر لر به مراجعت له دلیلمیزس نهایت سیر
 گؤره للیک و قدرتمدن فایدا لاساق اوچون ایلر سوره ن غفلتین سعه
 بی طوز - طوز باغی سلب سوپورمه میز لازیم دیر، دشمنر او دلیلمیزین
 مکمل سیردیله اولدوغوسو ائمانا حالیندی ایستر اثرلری ایله، ایستر
 دسل لرله سوا دعا سی، گتاسیدا سر حکه باغلادی، او دونه - دونه تورک

اولوسی فصیح لرینه " ، " ائوز الفاظ و عبارتلری و ائوز دیل و لغت لری کیفیتیه واقف اولمالارینی " تاپشیردی و بودیل ده هر شئی حقی ایله افاده ائتمه گین مکمل صورتده ممکن اولدوغونی یورولمادان^۱ ها یقیردی . یقین دیرکی ، یوخاریدا ، شعر ترجمه سی موضوعوندا ن بحث مناسبتی ایله آدلارینی چکدیگیمیز و یا خود اونوتدوغوموز و بیلمه دیگیمیز اوجسون اونلاردان سئوز گتیرمه دیگیمیز حرمتلی شاعر - مترجم لرین ها میسسی ، چکدیکلری زحمتلر ، و یا راتدیقلاری آبیده لرله نوائی نین روحونو شاد ائتمیشلر .

اشاره ائدیگیمیز ترجمه لر دیلیمیزین قدرتی نی گؤستر مکن سا وای . تاریخمیزین بئویوک شخصیتلرینی تازا دان بیزه قازاندیردیلار . اونلارین سعی ایله ، عصرلرین اوطرفیندن گلن سسلر داها چوخ وضوح کسب ائتدی . اعلیمیزین اونلار کیمی اسلام و ایران مدنیت خادم لری نین سیمالارینی یا خاندان تانیماق و تانیتماق حقلی بیر افتخار دیر . بو پارلاق اولدوزلارین افق لری میزده تازهدن چیخما سی کیچیک بیر حادثه دگیل دیر .

صون

آذربایجان ادبیات تاریخچه پیرباخیش

(۲۱)

پازان: دکتر جواد هبنت

ناظم اردبیلی : میرزه شفیع اردبیلی حقینده آنجاق " تذکره ضیائی " ده قیصا معلومات واردیر . میرزه شفیع ۱۹- نجوعصرین ایکینجی یاریشیندا اردبیلده یاشامیش و عمرونو معلم لیکله ، اوشاقلارا فارسجا ، عربجه — اؤگره تمکله کتچیرمیش ، عینی زماندا ادبی- بدیعی یارادیحیلیقلادا مشغول اولموش و گؤزه ل شعرلر سؤیله میش و " ناظم " تخلصونو سئچمیش — دیر . بورادا شعرلریندن نمونه اولراق آشاغیداکی غزللری درج ائدیریک :

مؤذن اؤگره نیب

مؤذن اؤگره نیب " قدقامت " ی اول سرو قامتیدن
اودور عاشق لره ائیلر بیان هرگون قیامتیدن
سه منکر اولان زاهد قاشین تصویرینی گؤرموش
اودور کیم چکمز ال مسجده محراب عبادتدن
سلامت اهلی دردیدن قاچار ، چون لذتین بیللمز
سنین دردینی چکمکلیک منه خوشدور پسلامتدن
متاع دردینی حان نقدینه وئرسن خریدارم
دولانیب یاشینا خوف ائتمه رم هرگز ملامتدن
گوروب رخسارینی شمشاد ، پای بند خاک اولموش
خجالتدن گورتورمز بیرقدم جای اقامتدن
زیسکه قامت سروین سالیبدیر قلبیمه ریشه
قوجا لسام ای گؤزه ل دوشمز مزاحیم استقامتدن
ال اوزمه دامن دلداردن دنیا دا ای ناظم
نه لازم ال — اله وئرمک قیامتدن ، ندامتدن

دیوانه دن دیوانه دیر

عاشق ثابت قدم عالمده گر پروانه دیر
نار هجرینه یانان پروانه دن مردانه دیر

ایستر خلقی ائتسین پختہ پند خام ایله
 دام تزویری الینده سبحة صدده دیر
 عاقلان مجنون قویوبلار آدیمی، بیجا دگیل
 مهر لیلی جان کیمی جسمیمده صاحبخانه دیر
 تشنه سن، ای دل، لب جانانه، اما قورخورام
 چشمه ی آبی اونون درک ائیله چاه چانه دیر
 آشنا باد صبانی ائتمهرم اسراریمما
 یار آراسیندا اولان اسراره اوبیگانه دیر
 مهر مہرویان دل آیدیمی ویران ائدیب
 مسکنی گنجین دئیهرلر گوشه ی ویرانه دیر
 ناظم، هرکیم منیم تک عاشق لیلا اولوب
 آدینا عاقل دئمه، دیوانه دن دیوانه دیر
 ناظم بیرغزلی نین صونوندا بئله سؤیله ییر:
 ناظم، وصالی ایسته یین هجرانه صبر ائدر
 گلچین گرک دی اینجیمیه زخم خار دن

مایل، میرزه حسن افشار؛ اورمیه افشارلاریندان اولان میرزه حسن ایلک
 تحصیلینی آنا یوردو اورمیه ده آلدیقدا صونرا تهرانا گئدیب اورادا
 تحصیلینی اکمال ائتمیش و صونرا خارجه وزارتینه گیرمیشدیر. تهراندا
 یارادیجیلیغی سایه سینده "ملک الشعراء" عنوانینی آلمیش، لاکن بیرمدت
 صونرا حکومت طرفیندن "بندرلنگه" یه گؤنده ریلیمیشدیر. اورمیه کیمی گؤزل
 طبیعتلی شهرده یاشامیش اولان شاعر بندرلنگه ده اوزون مدت قالایلمیر و
 اجازه سیز اولاراق تهرانا قاییدیر و اورادا قالیر، لاکن اورادا سوزونه
 باخان و دردینه یئتیش اولمور و شاعر حیاتی صیخینتی ایله آغیر
 شرائط ده کئچیریر و کئچن عصرین صونلاریندا تقریباً ۸۷ یاشیندا ایکس
 وفات ائدیر.

میرزا حسن افشار فارسجا و تورکجه گؤزل شعرلریا زمیش و "مایل" تخلصو
 سئچمیشدیر. شعرلریندن فضولی نین غزللری نین عطری گلیر، اونا گؤره ده
 اونو فضولی نین دوا منچیلاریندان سایماق اولار. بورادا نمونه اوچسون
 بیر غزلی نی درج ائدیریک:

بیوفا دلبر گرفتار وفا ائیلرمنی

دهرده رسوای خلق اول بیوفا ائیلرمنی

ھانسی معشوق ائیلەییبدیر بۇیلە بیداد عاشقە
 کیم، او ظالم غرقەى بحر بلا ائیلرمنی
 حلقە حلقە، خم بەخم، چین - چین او زلف مشکبار
 گاہ با غلار، گە توتار، گاهی رها ائیلرمنی
 دمیدم گاہ جان آلیر، گاہ جان وئیریر هر غمزەسى
 ھرنکاهی مین بلالە میتسلا ائیلرمنی
 چشم مستی خنجر مژگانیلە قانیم تۆکسیر
 لعل بوسی طالب عین الشفاء ائیلرمنی
 لوح رخسارین چکیب نقاش قدرت صدق ایلە
 بیر تجلایلە گۆر، محو لقا ائیلرمنی
 شورە گلیمیش مایل بیچارە ھردە دە دئییر:
 اۆز حبیبیم مایل شور و نوا ائیلرمنی

میرزە عبدالرحیم طالبوف : بۇيوک متفکر و گۆرکملی یازیچی اولان میرزە
 عبدالرحیم طالبوف نجارزادە ۱۲۵۰ = ۱۸۳۴ دە تبریژدە، سرخاب محلە سیندە
 آنادان اولموش وایلیک تحصیلینی اورادا آلدیقدان صونرا تفلیسە گئدیپ
 اورادا تحصیلینی اکمال ائتمکله یاناشی روسجا و فرانسیزجا دیللرینی
 اۆگرەنمیشدیر. تفلیس دە بیرمدت کنتراتچی یانیندا چالیشیب، صونرا
 اۆزۈ کنتراتچیلیق و یول چکمه ایشیلە مشغول اولموشدور. طالبوف بیسر
 مدت صونرا داغستانین حاسا ویورت شهرینە، و صونرا تیمورخان شورا شهرینە
 کۆچوب اورادا یئرلشمیشدیر. طالبوف "الحمار یحمل الاسفار ویا کتساب
 یوکلوا اشک" کتابینی ۱۸۸۸، کتاب احمد" احمدین کتابی" تی ۱۸۹۵ دە، و
 بو کتابین اوچونجو جلدی صایملان" حیات مسئلەلری" تی ۱۹۰۶ دا، "خیر -
 خواھلارین مسلکی" رومانینی ۱۹۰۵ دە یازمیش ویاخین شرق دە بۇيوک شهرت
 قازانمیشدیر. "آزادلیق حقیندە ایضاحات" آدلی کتابی (۱۹۰۶) اجتماعی
 فکرتا ریخیمیزدە ائشسیز اثرلردن دیر.

او، "نخبه سپهری" آدلی کتابینی روسجا یا و صونرا خلاصه سینی (تاریخ نبوی)
 آدیلە تورکجه یه ترجمه ائدیپ نشر ائتمیشدیر. آیریجا روسجادان ترجمه
 و اقتباسلا "پیدنا مەى مارکوس"، "کتاب فیزیک ویا حکمت طبیعیە"، "یئننی
 فضا شناسلیق حقیندە" مقالەلر و مکتوبلار یازمیشدیر.
 ۱۸۸۸ دە ا.و. س. م. شېستری ایلە بیرلیکدە، استانبولدا (شاهسون)
 آدلی گیزلی، طنز بیر روزنامە چاپ ائتمیشدیر.

معارف و آزادلیق فکرلری نین یاییلما سیندا و ایراندا مشروطه انقلابینا زمینه حاضرلارنا سیندا اونون بؤیوک تأثیری اولموشدور. طالبوف عینی زماندا معاصر فارس نثری نین بانی لریندن صاییلیر یازی دا محاوره اسلوبونو ایلک ایشله دنلر دندیر. بوتون بو خدمت لرینه گؤره ۱۹۰۶ = ۱۲۸۵ ده تبریز خلقی طرفیندن بیرینجی ملی مجلسینه نماینده سئچیلیمیشدیر. طالبوف مرتجع مستبدلر طرفیندن تکفیر ائدیلمیش لکن قوجا اولدوغو حالدا اونلارا کسگین مقاله لر یله جواب وئرمیشدیر. طالبوف ۱۹۱۱ میلادی = ۱۳۳۰ هجری قمری ده تیمور خان شورا دا وفات ائتمیشدیر. "الحمار یحمل الاسفار" کتابینی باکی دا میرعلی منافی خسرو شاه سی "کتاب یوکلر ائشک" آدیله تورکجه یه ترجمه ائتمیشدیر.

زین العابدین مراغه ای : زین العابدین مراغه ای (۱۹۱۰ - ۱۸۲۷) آذر - بایجان و (ایران) ادبیاتیندا ایلک ره آلیست رومانین مؤلفی دیر. اونون اوچ جلدده یازدیغی "سیاحتنامه ابراهیم بیگ (ابراهیم بیگین سیاحتنامه سی) رومانی معارف و آزادلیق فکرلری نین یاییلماغیندا بؤیوک رول اوینامیش و مشروطه انقلابی نین ایدئولوژی زمینه سی نین حاضرلارنا سیندا استثنائی رولو اولموشدور. بو کتاب چاپ اولدوقدان صونرا تئزلیکله بیرنجه دیله ترجمه اولموش و مؤلفینه بؤیوک شهرت قازاندیرمیشدیر. رومانین بیرینجی جلدی ایلک دفعه ۱۹۱۱ ده باکی دا ا. میکائیلوف طرفیندن تورکجه یه ترجمه و چاپ ائدیلمیشدیر. صون ایللرده پروفیسور حمید محمدزاده (تبریزی) رومانین بوتونونو تورکجه یه ترجمه ائتمیشدیر.

میرزه حسن رشديه : میرزه حسن رشديه (۱۲۶۸ = ۱۸۵۱) ده تبریزده آنادان اولموشدور. آتاسی ملامهدی عرب و فارس دیللرینی دریندن بیلن مشهور عالم لر دندیر. تبریزده ایلک تحصیلینی آلدیقدان صونرا بیروتا گئدیپ اورادا دارالمعلمینه داخل اولموش و تحصیل صیرا سیندا اصول جدید مکتبلرین تأسیس و اداره طرزینی اوگره نیمیشدیر. رشديه صونرا استا - نبولا و قافقازا گئتمیش و بیرمدت اورا لاردا کی مکتبلری و تحصیل اصوللارینی مطالعه ائتمیشدیر.

رشديه ۱۸۸۷ ده تبریزه قاییدیپ و شگلان محله سینده "دبستان" و ۱۸۹۳ ده "رشديه ملی مکتبی" آدلی مدرسه لری قورموشدور. عینی زماندا مکتب

اوشاقلارینا تورکجه درس کتابی اولاراق "وطن دیلی"نی وبیرده فارس اوشاقلاری اوچون بوکتابین فارسجا سینى تألیف ائتمیشدیر .
 رشديه عینی زماندا "گیزلی انجمن"ین و "انقلاب کمیته سی" نین عضوی اولموشدور .

رشديه حیاتی نین ۶۰ ایلی نی خلقین معارف ، تعلیم و تربیت و آزادلیق یولوندا استبدادلا مبارزه ده کئچیرمیش و ۱۳۶۴ = ۱۹۴۴ ده ۹۳ یاشیندا قم شهرینده وفات ائتمیشدیر .
 "وطن دیلی" کتابی دیل و ادبیات تاریخیمیزده بؤیوک بیر حادثه اولاراق ثبت ائدیلمیش ، چونکی بو دؤورده یازیلان ایلك درس کتابیدیر .
 و عینی زماندا ادبی تورکجه نثر نمونه لرینی وئرمیشدیر .
 بورادا نمونه اوچون "وطن دیلی" کتابیندان بعضی پارچالاری درج ائدیریک :

بیر اعلان ایله ایکی اؤکوز : بیر اعلان بیر اوتلاقدا ایکی اؤکوزه راست گلدی و اونلاری توتوب یئمک اوچون هجوم ائله دی . اؤکوزلر باش - باشا وئریب بوینوزلاریله اعلانا مقابله ائله دیلر . اعلان بونلارین رفاقتی نی گوروب مکر و حیله دن سوای بیرچاره بیلمه دی . اؤکوزلردن بیرینده یاناشیب دئدی : یولداشیندان آیریلیب اونو تنها قویسان اصلا سنیله ایشیم اولماز . یئکه باش اؤکوز اعلانین وئردیگی وعده لره آلدانیب کؤمکیندن آیریلدی . درحال اعلان فرصتی فوته وئرمه ییب ، اول او اؤکوز و صونرا اونون یولداشینى بیرتییب یئدی ...

باغا ایله دووشان : بیر وقت دووشان ایله بیرباغا بحث و مرج ائله دیلر کی اونلارین هانسی بیرى تئز یوگورن اولدوغو معلوم اولسون . بونلار بیر داغی نشانلاییب بیردن یوگورمگه باشلادیلار . دووشان اوز خفیف و یونگول اولماغینا مفرور اولوب ، یولون اورتاسیندا یوخویا یاتیپ قالدی .
 تیسباغا (توسباغا) اوزونون آغیرلیغینی و آغیر - آغیر گئدیشینی ملاحظه ائدیپ روان اولدو . دووشان شیرین یوخودا اولدوغو حالدا ، باغا منزلی باشا ووروب نشان ائله دیکلری داغا چاتدی .

میرزه حسن رشديه نین ترجمه ی حالی باره ده " وارلیق " درگی سینى - ۷ - ۱۳۵۹ نجو صایه سیندا آقای صمد سرداری نیا طرفیندن فارسجا بیر مقاله یازیلیمیشدیر .

میرزا علی معجز شہبستری : (۱۹۳۴-۱۸۷۳) میرزا علی معجز ۱۲۵۲ شمسی ده شہبسترده بیرتاجر عائلہ سینده دوغولموشدور. آتاسی حاجی آقا بیرچوخ ہمشہریلری کیمی استانبولا سفر ائدرمیش وایکی اوغلو (حسن وحسین) اورادا یاشایارمیشلار. میرزا علی ایلک تحصیلینی شہبسترده، ملا مکتبینده آلمیش، ۱۶ یاشیندا ایکن آتاسی وفات ائتمیش وقارداشلاری معجزی استا-نبولا چاغیرمیشلار. میرزا علی ۱۶ ایل استانبولدا قالعیش وبو مدتده کتاب-کاغذ ساتماقلامشغول اولموشدور. استانبولدا تورک ادبیاتی، معاصر اجتماعی-سیاسی مطبوعاتی ہوسلہ تعقیب ائتمیش ومحیطدن چوخ شئیلر اوگرہنمیشدیر.

معجز وطنہ قاییداندان صونرا، اوز دیارینی معاصر حیاتدان چوخ دالی قالدیغینی گورونجه تأثراتینی شعر دیلی ایلہ بیان ائتمگہ چالیش-میشدیر. معجز وقتی نین چوخونو مشہور شیخ محمود شہبستری نین مقبرہ-سینده خدمتده کئچیرمیش و وطنداشلاری نین جہالتدن قورتارماسی و مدنی حیاتا قاووشماسی وچون قلمی ایلہ چوخ سعی گوسترمیشدیر.

۱۹۳۲ ده ایلک دفعہ اولاراق شہبسترده قیز مکتبی نین آچیلماسینا موفق اولموشدور. شعرلریندن گوروندوگوکیمی، معجز عصریمیزین اول لرینندن باشلامیش اولان آذربایجان انقلابی-دموکراتیک ادبیاتی، ملانصرالدینی و صابر شعرلرینی دقتلہ تعقیب ائتمیش و صابر کیمی معیشتین ان کیچیک مسئله لریندن توتמוש ان بؤیوک اجتماعی مسئله لر و سیاسی حادثہ لر اونو علاقہ دار ائدیپ، شعرلرینده عکس اولونموشدور.

معجز جنوبی آذربایجاندا صابر ادبی اسلوبونو دوام ائتدیرن، دموکرا-تیک روحلو، سادہ آنا دیلینده یازان قوٹلی بیر خلق شاعری اولموشدور. اونون بیرصیرا شعرلری چاپ اولماقدان اول آغیزدان - آغیزایا ییلمش، و مشہور اولموشدور. اثرلری تبریز، باکی و تہراندا نئچہ دفعہ چاپ اولموش و بیر قسمی روس دیلینہ ترجمہ ائدیلمیشدیر.

بیرینجی دفعہ اولاراق ۱۳۲۴ شمسی ده شمالی آذربایجان مطبوعات خادملریندن غلام محمدلی (شگلانی) معجزین سئچیلیمیش اثرلرینی توپلاییب تبریزده نشر ائتمیشدیر. بو کتاب صونرا دان دفعہ لرلہ عینی صورتده باس دیریلیمیشدیر.

صون زمانلاردا اونون چاپ اولما میش شعرلری آقای یحیی شیدا، و کتابفروشی فردوسی نین ہمتی ایلہ تبریزده چاپ اولموشدور.

معجز ۱۳۱۲ شمسی ده شاهرود دا وفات ائتمیشدیر.

اثرلرینی تدقیق ائدرکن اونون یارادیجیلیغیندا ایکی استقامت
گؤروروک : بیری جدی، قصاده لیریکه دان عبارت شعرلر، و دیگری ساتیریک
لطیفه اسلوبوندا یازیلان شعرلر. لیریک اثرلرینده شاعر هم عشق و محبتدن
دانیشیر، هم ده اجتماعی موضوعلاردا گونون و ترقی نین طلبلرینه موافق
لوحه لر وئیر، استبداد و مطلقیته قارشى چیخیر و (جمهوریت) اصول
اداره سینی تعریف ائدیر، وطن محبتینی، وطندا شلیق وظیفه لرینی، آنا دیلی-
نین تربیه، تعلیم و صنعت اوچون بؤیوک اهمیتینی تبلیغ و ترنم ائدیر. بعضا
ده خیام واری رباعی لر یازیر.

مختلف موضوعلاردا یازسادا شاعر شعرلری نین هامیسیندا معارفی،
مدنییتی و آزادلیغی تبلیغ و جهالتدن شکایت ائدیر.
ساتیریک شعرلرینده صابری کسکین سیاسی ساتیراسی اولماسا دا،
شوخی و شیرین گولوش مهارتی واردیر. اونون ایستر معیشت، ایسترس-
سیاسی- اجتماعی موضوعلاردا یازیلان هجولری ایران و حتی عموم شرق
زحمتکشلری نین احوال - روحیه سینی و استبداد علیه نه غضب و نفرتی نی
ساده بیر دیلله تصویر ائتمیشدیر. معجزون معیشت موضوعوندا اولان هجولری
داها قوتلی دیر، کندلی لرین و اؤزونون آغیر ویوخسول حیاتی، شعرلرینده
طبیعی و رنگارنگ بویا لارلا تصویر اولونموشدور. شاعر بو تصویرلرینده
بوتون ظالم طبقه لره عصیان ائدیر و عینی زاماندا موهوماتا قارشى چیخیر.
معجز وطندا شلاری نین تکفیرینه معروض قالاندا، اونلارا صابری شیروانلی-
لارا خطاب ائتدیگی شکلده جواب وئیر: " سیزه من نئيله میشم؟"
ای شبسترلی دادا شلار، سیزه من نئيله میشم؟

باشیما زلف قویوب ساققالی قیرخدیرما میşam
خلقدن رشوت آلیب کیسه می دولتورما میşam
جدیزین وقف صویون ملکومه آچدیرما میşam
ای شبسترلی دادا شلار، سیزه من نئيله میشم؟
بیر قران پول آپاریر دولت ایران دری دن
ظلم ائدیر فرقه ی قصابه، اوتانمیر تاری دن
مهر ذبحیه آلیر باج اولودن، هم دیری دن
من بئله ظلم وستم خلقه روا گورمه میشم

گۆروسوز، من نه آژانم، نه قازاق ای کیشی لر
 گۆرمه ییب قوندارا، هرگز، بو دابان ای کیشی لر
 سالمیشام لیفه ی شلواریمه باغ ای کیشی لر
 پانتولون گشیمه میشم، بوغلاریمی بورما می Sham
 ای شبسترلی داداشلار سیزه من نئیه میشم؟

کفرومه حکم ائله دیز هانسی گناهیله منیم
 جرمومی ثابت ائدین بیرجه گواهیله منیم
 نه طلاقیه ایشیم وار، نه نکاحیه منیم
 قیزیزی حاضر ائدیب مجلسه دیندیرمه میشم
 ای شبسترلی داداشلار سیزه من نئیه میشم؟

من فلانکس دگیلم صیغه مه ایراد ائده سن
 "گئت کبین کسمه!" دئییه، اوستومه فریاد ائده سن
 ییخاسان خلقین ائوین، اؤز ائوین آباد ائده سن
 من هله هیچ کسین قلبینی س——دیندیرما می Sham
 ای شبسترلی داداشلار سیزه من نئیه میشم؟

ای عمو، چک قیلیجین ائیهلره مرپایه هجوم
 شیربرنجه، خامایا، هم قارا دولمایه هجوم
 بیجهت ائیهلره چوخ "معجز" شیدایه هجوم
 من مگر ایلده بئش — اون یول سیزی گولدورمه می Sham
 ای شبسترلی داداشلار سیزه من نئیه میشم؟

معجزون اثرلری نین دیلی دانیشیق دیلینه یاخین و افاده لری خلق
 لطیفه لری ایلده هماهنگ دیر. او، یاخشی بیلیردی کی، اونون شعرلری نین
 عوام جماعت آراسیندا یا ییلماسی اوچون خلقین اورهک دویغولارینی ساده
 دیلده عکس ائتدیرمه سی لازم ایدی. معجزون شعر اسلوبو بیرطرفدن صابیر
 مکتبینه باغلی سادا، دیگرطرفدن لعلی و صراف کیمی شاعرلرین معیشته داییر
 هجولرینی خاطرلادیر.

معجزون نوحه شکلینده ده شعرلری و بیرنچه رباعیلری و ملمعلری واردیر.
 بورادا مختلف شعرنوعلریندن بعضی نمونه لردرج ائدیریک. غزللردن :

سنن

زینت و شریب جمال یوه گیسولرین سنن
قان ائیلیری قیلیچ کیمی ابرولرین سنن
قربانیم او قاش و گوزون، کیپرگیس، لبین
لعل لبین ایچینده کی اینجو (۱) لرین سنن
جلاده وئر باشیم کسه، سن گیرمه قانیما
قورخوم بودورکی، اینجیه بازولرین سنن
اقتدی بلای عشقه گرفتار گوزلرین
معجز هانی؟ سوروشمادی جادولرین سنن
یانسین گوروم بو آتش هجرانا من کیمی
آلاهی آند وئرهم او بدگولرین سنن
بو شهر ایچینده بیر کونول آباد قالمادی
ای سنگدل، کی ییخیمیه هندولرین سنن

مشغولم

نه تسبیح و نه تقدیس و نه نیله مشغولم
بو گونلر من کنار بوس جانانیله مشغولم
سوزنده گوزلرین، جانان، دوشور اعصابیمه لرزه
وجودوم خسته دیر، پیوسته درمانیله مشغولم
داخی وعظ ائیله مک ممکن دگیل دیر بنده یه، چونکی
اصول دینه واقف بیرمسلمانیله مشغولم
خیالیم وار یا زام شرح کتاب حسن آئینه
دواته تۆکموشم چرنیل (۲)، قلمدان نیله مشغولم
ید بیضاسی وار ناز ائیله مکده، عشوه ساتماقدا
رموز عشقه واقف بیر سخندان نیله مشغولم
بور ی گل، کاکلی سنبل، دهانی پسته، بوی بسته
گهی قاف مدور، گه زرخندان نیله مشغولم
آشاغیدا درج اولونان "دئدیلر" آدلی شعری وطنه قاییداندان صونرا
اؤر وصف حالی کیمی یازمیشدیر:

دڻديلر

چون يئتيشديم وطنه " آچمادهانين" دڻديلر
"دينمه، دانيشما، و تربتمه زبانين" دڻديلر
"قوى بئش - اون نوک چنه وه، اوخشاد اوزون شيعه لره
گڻده قيرخدير ماباشين، چکمه داباشين" دڻديلر
بیر عباسالدى آنام چيگنيمه، گڻيديم قولوى
"عيب دير، بوردا قولون گڻمه عباسانين" دڻديلر
"مسحده داخل اولان وقت ده کړنوش ائيله
وئرسلام، اوپگيله دستارين آقاسين" دڻديلر
دڻديم آلايه باحيس، ائتمه يون آخر اولدوم
"گر بوجور ائتمه س جوخدى زبانين" دڻديلر
دوشدى دالمحا بئش - اون دانه ديلىنجي هرگون
"وئر گوره ک همشري، حقين فقرانين" دڻديلر
دڻديم اى وای، نه جوخدور فقراسى بو بئرين
"وار شسترده فابريقاسى گداينين" دڻديلر
"ماليوبس بئشه بئرين وئر سیده، ...
اوحلارين کسمه بوغون، چکمه داباشين" دڻديلر
معمر نرفى پرور و آرادى حواء بئرشا عرکيمى وطنى س يربشان حالسى
گوروب ناله لريى شعر شکليده ترم ائتمه سدير، آشاعيدا درج اولوبان
وطن و جمهوريت ادلى شعرلرى اوون دويغولارى نين ترحماسى دير:

وطن

نه چون آه ائيله دس اى بلبل بالان وطن
يادبوا دوشدى مگر حال پريشسان وطن
حسن و حاشاک ناسيب گلشنى، گوللر ساراليت
نيه بو حاله فاليت سى بو گلستان وطن
نه ياتيسان، آتيل، اى ملت بيچاره آتيل
سانر آخروطنى دشمنه اعيسان وطن
در و ديواربى فان ائيله بوب الوان، اى داد
نه غم انگيزدى يارب بو گلستان وطن

سالار باره فوئوت باشووی ساز ائیله مه ، دور
 سورونی قورد داغیدار ، یوخلاسا جویان وطن
 احسی ملکی دولوب سی سروبا ملت ایله
 نجه یارب ، نئله حواری اولدی عزیزان وطن
 دشمن علم ایله سری ائیلهدی جمال اوزونه
 کیم ذلیل ائتدی سیزی ؟ چهل ! آ مسلمان وطن
 وطنیز جسمدی ، برده وطنه حسان کیمی سیر
 راضی و لمون فاللا حامسیر وطن ، ای جان وطن
 وئره لیم (۱) ال - اله ، تحصیل کمال ائیلیه لیم
 حواری غفلتدن آیلسیز کرک احوان وطن
 اولمایوب شاد ، اوزی گولمه یوب افسوس ، افسوس
 او زماندان کی اولوب معمره ایران وطن

جمهوریتنه

سافیا ، سر ناده وئر ایسای جمهوریتنه
 تشبه دیر اهل وطن صهبای جمهوریتنه
 ساکدا اول ، آهسته کل ، تند اسمه ای ناده صا
 فور حورام تور اگلشه سیمای جمهوریتنه
 سر پارا نادان کیتی "ناسیز بدن اولماز" دئیه ر
 پس دئمک واقف دگیل معنیسای جمهوریتنه
 فورد وئردی گله سی چون کله سیر جوبانیمیز
 اول جهتدن دوشموشوک سودای جمهوریتنه
 فامتی اولدی حمیده سیموا ایرانلی نیس
 سکی کرنوش ائیلهدی اعدای جمهوریتنه
 قله ی عالم لره یور ایل "بلی قربان" دئدیک
 سیر زماندا "هن" دئیه ک آقای جمهوریتنه
 اسنه سن قید سارتن حلاص اولماق اگر
 فوی قدم موسی کیمی دربای جمهوریتنه
 ائتدی احبا سنکی دویا مردکاسین بالتمام
 سن ده یالوار ، ای اوغول عیسای جمهوریتنه

میرفاریس یثر بوحدی لم بیررخ فرنگستانده
 ائمله بیر عطف بطر صحرای جمهوریتنه
 محنکر لر آستاسن بوس ائدن جه سال دیر
 بوز سوره غافل کرک طعرا ی جمهوریتنه
 قدر لر (معجز) شاسد، قدر گوهر گوهری
 اولماز هرکس مشتری کالای جمهوریتنه
 صابره یازدیعی (عموعلی) آدلی نظیره :

بئش گوندی جهان ، دولتی نئیلیرسن عموعلی
 علم و هنر و صنعتی نئیلیرسن عموعلی
 اولج کؤلگه سی گوندوز ، گئحه باخ اولدورا ، آیا
 کافر قاپیران ساعتی نئیلیرسن عموعلی
 سوریا ن دئدیکیں شاه لایا ، حانه خطردیر
 یات دور حرا ولسون اتی نئیلیرسن عموعلی
 عربان کله جک محسره مخلوق تما ما
 آلماسیه ، خلعتی نئیلیرسن عموعلی
 بی عبرت اندر آعلاما و اساسی دشه لر
 خرچ ائمله کنده ، دولتی نئیلیرسن عموعلی
 ساعلا نطیوه عسری ، ساموسی ، حباسی
 سات قدره سی ، حاجتی نئیلیرسن عموعلی
 آرحا بارالی ، ساریارالی ، سینه خراخ
 نورحمدا یله حتی نئیلیرسن عموعلی
 سن روم فیریسی سلطه ایگ اوعلو "ندا ، داستر گول (۱)
 ابراند اکی آخ کلفنی نئیلیرسن عموعلی
 حوری وئره حکمر سیه ، خرمن کیمی زلفی
 سیر کله سی دار عورتی نئیلیرسن عموعلی
 واعط کی ساتمیدیر سنه جناب نعمی
 ساهددی خدا ، حتی نئیلیرسن عموعلی
 ساققالی اوزون ، کله سی کوت ، مگری دار بسقال
 سن سورنه باخ ، سیرتی نئیلیرسن عموعلی

۱ - استاسولدا داها جوخ بوسا طبیلارین اوتوردوغو محله ،

محرر داسنشار سال کیمی آج آعربوی دیله
فندی، رطبی، شربی شلیبرس عموغلی

رباعی لریندن :

دوسابه گلیف گئدیسی سیزدن حوخلار
منلرحه حوان مزار احیدده بوخلار
سرگوده هزاره هزار انسان اولسه
دوسیا به قارا گئیه ره ما نهم سا - لار

قصه ائله میل آراکه دشمن حابه
مرص وارا یکن ایچک بش اوون پیما نه
ربراکه احل گلیده مهلب وئرمسز
سر صو انچه حک قدر زمان انسانه

ترجمہ اندن : حوادھشت

كُلَّ بَيِّ آدَمَ غَطَّاءَ وَخَيْرُ الْخَطَا ئِيْنَ اَتَّوَابِيْنَ .

سو نور اسماء لار خطا اشلرلر ، وخطاكارلار ياران يا حسي شي شوبه اندلردير .
كُلَّ ذَنْبٍ عَنِ اللّٰهِ اَنْ يَّغْفِرَهُ اِلَّا مَنْ مَاتَ مُسْرِكًا اَوْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا .
تاسري هر گناهي اولسون كي با عيشلاسين اما مشرك اولس ويا مؤمنين
سر آدامي عمدا اولدورهني باغيшлаماز .

كُلَّ مُشْكِلٍ حَرَامٌ وَلَيْسَ فِى الْاَدْيَانِ مُشْكِلٌ

هر چتين ايش حرام دير و دين ده چتين يو خدور .
كُلَّ مُسْلِمٍ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ : دَمُهُ وَعَرَضُهُ وَمَالُهُ .
هر مسلمانين مسلمانا حرام اولدوغو ، اونون قاني ، ناموسو ، ومالي دير .
كُلَّ مَوَدٍّ فِى النَّارِ .

بارا ماريس (ادب ائده بير) شري جهنم دير .

اَلْكَاسِبُ مِنْ يَدِهِ خَلِيلُ اللّٰهِ .

اوز الي ايله كسب ائدن تاسري بير دوستودور .
اَلْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ مَدَقَّةٌ . سَاحِشِي سُوْرُ صَدَقَةِ دِر .

لِكُلِّ شَيْءٍ زَكَاةٌ وَزَكَاةُ الْجَسَدِ الصَّوْمُ

هر شئي يي زكاتي وار . بدني ده زكاتي اوروج دور .
لِكُلِّ شَيْءٍ طَرِيقٌ وَطَرِيقُ الْجَنَّةِ الْغِسْلُ .

هر شئي يي سولو وار . سهرسي ده سولو سليك دير .

لِكُلِّ شَيْءٍ عِمَادٌ وَ عِمَادُ هَذَا الدِّينِ الْفِقْهُ

هر شئي يي دبره كي وار . بو دين ده دبره كي سليك دير .

لِكُلِّ شَيْءٍ مِفْتَاحٌ وَمِفْتَاحُ السَّمَوَاتِ قَوْلُ "لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ"

هر شئي يي آجاري وار دير . كويلر يي ده آجاري "لا اله الا الله" دير .

لِكُلِّ شَيْءٍ مِفْتَاحٌ وَمِفْتَاحُ الْجَنَّةِ حُبُّ الْمَسَاكِينِ وَالْفُقَرَاءِ .

هر شئي يي آجاري وار دير . سهرسي ده آجاري محنا حلا ريس و بو حواسلار يي
دوستلوعو دور .

لِلْجَبَارِ حَقٌّ . فَوْسُوسُونَ دَا حَقِّي وَار .

لَمْ يَمْنَعْ اللّٰهُ تَعَالٰى نَبِيًّا اِلَّا بَلَّغَهُ قَوْمِيْهِ .

تاسري هنج سيعمري اوز ائلي يي دلييدن ساتفا ديلده كوسدر مددي .

تصوف و ادبیات

(۱۳)

وحدت وجود فلسفہ سی نین اساسی، ماہیتی، ہدفی و مضمونی و
فلسفہ سی و واریلیفی، کائناتی وحدتہ گوتورمک، ہرشییی کلون، واحدین
حروفیسزم جزوو حساب اثتمک، دینلری، مذهب و طریقہ لری بیر۔ بیرلر۔
جریانسی بندن آ بیرما ماقدیر، حاکمی، محکومو، واریلیفی، یوخسولسو،
قولو، قول صاحبینی، شاہی، گدانی برابر توتماق وحدت وجود
فلسفہ سی نین حانی و سؤیکہ نہ چک نقطہ سی دیر، وحدت وجودہ گورہ نہایت بیرگون
بوتون موجودات یئنه ده اموز اصلرینہ، مبداءہ یعنی کلہ قووشا جاقدیر، ہر
شی واحدن، کل دن یارانیب واونہ دا قووشمالی دیر، واریلیق واحدیر کل
دور،

بوفکرو ملاحظہ ونہایت فلسفی دنیا گوروشو ہلہ مسیحیت و اسلامیتدن چوخ۔
چوخ قاباق دوشونجہ لی انسانلارین وعمومیتلہ متفکر بشریتین ذہنی، دوشونجہ
سینی اموزونہ حلب ائتمیشدی، ہندوستان دا، مصرہ، یونان دا عمومیتلہ قدیم
مدنی دونیانین ہر بشرین دہ وحدت وجود مسئلہ سی، بوتون یارانمیش لارین و احد
بیرہیولادان یارانیب، تورہ نمہ سی فکری مین ایللردہ ن بری بشرین دقت مرکز۔
یئندہ قرار توشموشدو واونو مشغول ائتمیشدی،

وحدت وجود دنیا گوروشوایلہ تصوف فلسفہ سی آراسیندا اساس فرق بودور
کی، عمومیتلہ متصوف لری بو دونیانہ، رہ آل واریلیفی پوچ، فانی وکولگہ آدلاند۔
یریب، اونیو "آلہی واریلیغین"، "روح کلون" تکجہ کولگہ سی، تصویری و تظاہرو
حساب اثدیرلر، مادی عالمی مجازی آدلاندیریرلار، صوفیلرہ گورہ دنیا دا، طبیعت
۔ دہ، اشیاء دا و انساندا آلہی واریلیغین "کلون" حصہ لری و جزہ لری یاشاییر،
انسان فقط عبادت و ریاضت واسطہ سیلہ اموز داخلی عالمینی تکامل اثدیرمالی
کمالا جاتدیرمالی، و اموز داخلیندہ کی آلہی عنصر و انکشاف اثدیرمک لہ خالق
درک ائدہر و اونونلا بیرلہ شر و انسان فقط بویول ایلہ آلہی درک اثدیب و معنا
عالمیندہ اونونلا بیرلہ شیر، حقیقی وابدی سعادتہ قووشور، اصلینہ قایدیر،

صوفیزمین بو گوروشو شرقین بیرچوخ متفکر صوفیلری نین تعلیم لریندہ
اموز عکسینی تاپیر۔ "وحدت وجود" چو دنیا گوروشونہ گلدیکدہ، بوفلسفہ باخیمہ
۔ ندان آلہی طبیعتدہ، اشیاء دا انسانین اموز وجودوندا و ہریشردہ و مکاندا
اختارماق لازم دیر، وحدت وجود چو تعلیمہ اساسا بدبینلیک، کوسگونلوک و عظالت

دهن ال گوتوروب قیزقین امکی و فعالیتی پشه قیلماق گره کدیر. محبت، دوستلو
قارداشلیق، برابریک و انسانپرورلیک مراملارینی ترنم ائتمک، شعر، موسیقینی
شن حیاتی، ره آل شوگینی سئویب، سئویلمه گی ترنم و تبلیغ ائتمک لازمدیر.
الهی محبتله یاناشی انسانی محبت ده گره کدیر، بونلار بیر- بیرلریندن آب-
یلمازدیر.

"وحدت وجود" فلسفی گوروشونه اساسا بوتون انسانلار، عرقیندن، رنگیندن،
جنسیندن، عقیده سیندن، جمعیتده توتدوقو موقعیندن و یا شادیغی اولکه سیندن
آسیلی اولما یاراق برابر انسان حقوقونا مالک اولمالی دیر. دینلر، طریقتلر
عینی و واحد اولمالیدیر. چونکی هامی بیرمنبعه، بیرقدرته باغلی و سؤیکنمیش
دیر. بوتون موجود اولانلار هر نه وار و هر شکلده وار واحد وارلیغین، یگانه سیرکلون
آیری - آیری جزولری دیرلر. بوتون جانلیلار و جانسیزلار واحد دن آیر -
یلمیش جزولره، فردلره، بؤلونوب تظاهر ادهیب و نهایت ده کله، واحده قووشمالی
- دیر. هر شئی اوزا و گونده آلاهیین مظهری دیر و اونا قووشا جاقدرور انا لا اله
و انا الیه الراجعون بویورقونون دا اصل معناسی بودور.

تصوفون "وحدت وجود" چو قولونون، حروفیسم جریانینین گورکملی نماینده
سی ساییلان عمادالدین نسیمی نین الله هر شئیده تظاهر ائدیر. انسان یئسر
اوزونده آلاهیین مظهری دیر. دوشونجه و بصیرت صاحبی بوتون اشیاء دا خالقسی
گوره بیلر فکرینی تمثیل ائدهن بیرپارچا شعرینه دقت یئتیره کدا و سؤیلویور:

هر ذره ده گونش اولدو ظاهر	■	توپراقه سجود قیلدی طاهر...
کل یئر و گوی حق اولدو مطلق	■	سویلر دف و چنگ ونئی انا الحق
هر قطره محیط اعظم اولدو	■	هر ذره مسیح و مریم اولدو
داش و کسک اولدو ورد نسیرین	■	فرهادلا خسرو اولدو شیرین
ایمان ایله کفر بیر شئی اولدو	■	دادلی ایله آجی بیرمئی اولدو
جان ایله تن اولدو بیر حقیقت	■	بیرلشدی شریعت و طریقت
اشیاء ایکی لیکن اولدو خالی	■	باقی احد اولدو لایزالی

نسیمی یه گوره بوتون حیات و کائنات انسان اوچوندور و اوندان اوترور
یارانمیشدیر. انسان یا رادیلششین اصل صاحبی دیر، بودورکی، او، اوزون-
تانیمالی دیر و اوزونه قیمت و ثمره لی دیر.

گر آجیق ایسه بصیرتین باخ	■	گور سن ده حق و گشته ایراق
گور سن سنی کیم نه جسم و جان سن	■	مقصود وجود کن فکان سن
آدم ده تجلی قیلدی الله	■	قیل آدمه سجده اولما گمراه

یا خود بو بیته دقت یشتیرین :

۴

صورتده گرچه ذاتی بشر دیر، نسیمی نین * معنیده گورکی، ذات مطهر دگیلمیدیر
اونا گوره دینی، کفرو، مسجدي، میخانه نی، کعبه نی، بتخانه نی سرائرتو تماق
گره کدیر. چونکی هامیسی بیر قدرتین، بیر خالقین صنعی، یار اتعاسی و قدرتی نین
محصولودور.

ای حق هر یکرده حاضر دیر دئییه ن اگری نظر * پس نه معنی دن سنجیر سن کعبه دن بتخان
یا خود نه نی

بتخانه ایله کعبه نی وحدتده فرق ائده ن * معنیده یالغ اولما میثاول گرچه پیر
نهایت اوزونو کلون بیر جزوو، واحدین بیر فردی، توپلونون بیرده نه سسی
گوتوره ن شاعر اوز فکرینی طبیعتده تطبیق ائتمگه جهدا ئدیر. او، اوزونو
هئچ بیر عنصر دن، طبیعتین هر هانسی بیروا رلیقیندان سنجمک، آ بیرماق ایسته میر
یعنی بوتون وارلیقی وحدتده گوتورور .

هم ربیعم هم خریفم، هم بنم صیف وشتا * هم قیشین میرودوا ولدوم، هم یایین
بوغدا یام هم آسیا بام، هم خمیرم هم فطیر
محرو ریم
سلسبیلین خمیری یم، خماری یم، مخموری یم
هم عناصر، هم طبایع، هم مرکب، هم بسیط

جمله نین اصلی و فرعی قادرین مقدوری یم

باخ ! نسیمی و دیگر وحدت وجود طرفداری اولان متفکر لرین دنیا گوروشلری
جوخ اختصارلا اولسادا یوخاریدا سؤیله دیک لریمیزدن عبارت اولموشدور. تصوف
ادبیاتی نین حروفی قولو بئله بیر سحیه داشیمیشدیر. بئویوک انسانی مقمدر
وبشری غایه لردن اؤترو فعالیت گؤسته رمیشدیر.

نسیمی بئویوک نسیمی نین، حروفیسم جریانینی یارادان فضل الهین لیاقت
لی جانشینی اولوب، دؤرونون دؤزولمز قارائلیق محیطینه، ظلمکار حکمدارلار
ینا جدی مخالفت گؤستریب، گفنیش کوتله لری عصیان، قیاما سفریر و آما د.
قیلیب، نهایت شیرین جانینی دا بویولدا قربان وئرمیشدیر. اونون اساسی
هدفی مظلوم و ازیلن خلقلرین نجاتی، رفاهی، شن و فراوان یاشاماسی اولموشدور.
کی، بیز بو حقه بئنده دانیشمالی اولاجاییق، منصور حلاج لارین اصل آردیجیل
لاری اولان، نسیمی لر و دیگر بؤکی می فداکار، عصیانکار انسانلار حقینده فکرو
ملاحظه سؤیله یه جه بیک .

مشهور شرق شناس ادوارد برآون اؤزونون "ازسعدی تا جامی" * اثرینده حروفیه

(*) ادوارد برآون "ازسعدی تا جامی" ص ۵۵۵

حقینده بئله ملاحظه بیان ائدیر: "...مذهب حروفیه از آنجهت قابل توجه و شایسته مطالعه است که، نه تنها مبادی و تعالیم عجیبه و ادبیات وسیع ایجاد کرده و مخصوصاً اشعاری به فارسی و ترکی بجای گذاشته است، بلکه از لحاظ حوادث عظیمی که، بوجود آورده و دارای اهمیت تاریخی میباشد، مقبولتها و شدایدازیک طرف و قتل و کشتارهای بیشمار از طرف دیگر همه بواسطه بروز این عقیده واقعشد."

اخی لیک یا عربجه اخی سوزو قارداش دئمکدیر، اخی لیک ده اخیوت فتوت صاحبلی سوزونون ترجمه سی اولاراق قارداشلیق معنا سیندا دیر، خیرخواه، فعال، مثبت و انسانپرور اولان بو گروه اخی لر جو مردلر دئیرلریمیش، بونلار فتوت اهلی اولدوقلارینا گؤره ده اوللار اخیوت یا خود فتوت صاحبلی لقبی ده وئرمیشدیلر، بعضی لر بو طریقته اورتا یا چیخا - رانلاری عرب لر، کیمییسی ایرانلی لار و بیرپاراسی تورک لر سویلمیشلر، بیزجه بو تشکیلات شرق اسلامیندا یا رانیب اورتا یا چیخمیش، او، مترقی و مخالفتمچی قول لاردان دیرکی، هر یواوچ مسلمان خلقلری نین فکری نین و ذهنی نین محصولو اولموشدور.

اخی لیک مترقی تصوفون فعال، مبارز و دیری یاش قول لاریندان بیریسسی اولموشدور و اعتبارلی متصوف منبعلرینه استنادا اخی لیگین ایلکین نماینده لری آدم صفی الله، ابراهیم خلیل الله، محمد رسول الله، علی ولی الله و سلمانی فارسی اولموشدور.

خواجہ محمد یارسا ائوزونون تصوف حقینده یازدیغی مسهور "فصل الخطاب بومل الاحباب" آدلی کتابیندا فتوتی بئله تعریف ائتمیشدیر: "الفتوه اسم لمقام القلب الصافی من صفات النفس و ذالک الصفا هو زیاده الهدی بعد الایمان" حسن بصری یه گؤره قرآنین بو آیه سینده فتوتین مفهوموتو پلاشمیش دیر: "ان الله یامر بالعدل والاحسان وایتای ذی القربی و ینهی عن الفحشاء والمنکر والبغی یعظکم لعلکم تذكرون"، قرآن کریم سوره النحل، آیه ۸۹ حضرت محمد (ص) دن فتوت (جو مردلیک) حقینده بئله روایت واردیر.

فتوتین اون علامتی واردیر، اوللار آشا قیداکل لاردان عبارتدیر: ۱- دور دانیشماق ۲- عهده وفا ائتمک ۳- امانته صادق قالماق ۴- یالان دانیشما - ماق ۵- یتیم لره بخشش ۶- محتاجلارین الیندن توتماق ۷- آلاه یئتیرندن باغیشلاماق ۸- آردی کسيلمه دن احسان ائتمک ۹- قوناق سئورلیک ۱۰- حیا*

(*) فتوت نامه، سلطانلی تالیف مولانا حسین واعظ کاشانی سبزواری باهتنام محمد جعفر محبوب ۱۳۵۰

قید ائتدیک کی، بو طریقت اساسا اسلامیت ایله علاقه دار یارانیب اورتایا چیخمیش اصلینده گوجلولرین علیهنه وضعیفلرین لهینه اولان بیرنشکیلات اول-
موشدور، یا واش - یا واش اوز دینی - سیاسی و اخلاقی وظیفه سینی یئرینه ییتر-
مگه باشلامیشدیر. بئله کی، هله اموی لر خلافتی نین آخرلاریندا یعنی ایکینجی
هجری قمری عصری نین باشلانقیح ایللرینده بیر گروپ فتی لردن شام و عراق دا
توبلاشیپ، اوز مسلک سیاسی و تشکیلاتی وارلیق لارینی تمثیل ونمایش ائتدیرمگه
باشلامیشدیلا. گفتم - گئده متشکل له شه ره ک، گوجلنه نیب، عباسی لر خلافتی دورونده
بیر صنف تشکیل ائده ره ک، چیخیشلار ائتمیش، جدی عصیانلار توره تمیشلر، بئله کی،
۶ - نجی هجری قمری ایلیندن باشلیپ اراق بونلار بئویوک بیر نفوذ و قدرته مالک
اولوب، تام مستقل شکلده اورتایا چیخیپ، فعالیتله باشلامیشلار. اوزلوگونده
مترقی تصوفون بیر قولو اولسالاردا، اونونلا بیر سیرا کؤکلو فرقلریده اولموش
دور. معروف تصوف نعلایندیه سی کرخی جومردلری اوج آیدین علامت له تانیق دیریر:
۱- خلاف سیز وفا ۲- تمناسیز مدح ۳- طلب ائتمه دن سخا

امیر عنصر المعالی کیکا وس بن اسکندر بن قابوس بن وشمگیر بن امیر زیاری
اؤزونون "قابوس نامه" اثرینده "باب چهل و چهارم در آیین جوانمودی" جومردلر-
ین کیم اولدوقلاری باره ده بئله یازیر:

"بدان ای پسرکه، اگر جوانمردی ورزی اول بدان که جوانمردی چیست و از-
چه خیزد... دانستن به حقیقت که، اصل جوانمردی سه چیز است: اول آنچه هر چه
گوئی بکنی، دوم آنکه راستی خلاف نکنی، سوم آنکه شکیب را کاربندی
و بدان که، جوانمردترین عیاران آن بود که او را چند گونه هنر بود: یکی آنکه
دلیر و مردانه بود و شکیبا بهرکاری و صادق الوعد و پاک عورت و پاکدل و یکی
زیان نکند و زبان خویش را از بهر سود و دوستان خویش روا دارد و به بیچارگان
به بخشاید و الخ..." (۱)

اخی لیک (فتوت) جریانی نین دا اساس موضوعو انسان، انسان حقوقو،
انسان طالعی و انسان نفسی مسئله سی دیر. بئله کی، او گؤزه ل صفتلره و بگه نیلمش
عمللره بیهله نیب دوردا اساس شعار ساییلان تخلیه، تخلیه، تزکیه و تصفیه نی
اؤزونه شعار ائتسین کی، تا نتیجه ده گئیش خلق کوتله لرینه، مظلوم و ازیل-
انسانلارا خدمت ائده بیلسین، آفاق آلتیندا قالانلارین الیندن توشوب قال دیرسن
محروملارین قایقی کشی اولسون.

(۱) قابوس نامه تالیف امیر عنصر المعالی کیکا وس بن اسکندر بن قابوس بن

وشمگیر بن زیار، با هتمام سعید نفیسی تهران ۱۳۴۲ - ص ۱۷۹

فتوتین ارکانی ۱۲ دیر. اونلارین آلتی رکنی ظاهری و آلتی رکنی ایسه
باطنی دیر :

ظاهری رکن لر : ۱ - غیبتدن ، بهتانندان دیلینی ساخلاما ق ، بوش سؤزلردن
اوزاق دورما ق . ۲ - یالان و یاراماز سؤزلری دینلеме مک . ۳ - یاراماز ایشلر
گورمه مک . ۴ - حرام اولان بیرشئی رد ائتمک . ۵ - پیس یئرلره گئتمه مک .
۶ - آغزینی حرامدان ، نفسینی (تناسل آلتینی) زنadan قوروما ق .

باطنی رکن لر : ۱ - طلب سیز سخاوت . ۲ - تواضع کارلیق . ۳ - قناعت
کارلیق . ۴ - عفو لی و مرحمتلی اولما ق . ۵ - تکبر و لوقالیقدان اوزاق دور-
ما ق . ۶ - قرب و وصلت مقامینا توجه ائتمک .

فتوتین شرط لری ۷۲ دیر ، بونلاردان ۴۸ شرطی وجودی و ۲۴ شرطی عدمی دیر .
وجودی شرط لر :

۱ - اسلام . ۲ - ایمان . ۳ - عقل . ۴ - علم . ۵ - حلم . ۶ - زهد . ۷ - ورع . ۸ - صدق .
۹ - کرم . ۱۰ - مروت . ۱۱ - شفقت . ۱۲ - احسان . ۱۳ - وفا . ۱۴ - حیا . ۱۵ - توکل .
۱۶ - شجاعت . ۱۷ - غیرت . ۱۸ - صبر . ۱۹ - استقامت . ۲۰ - نصیحت . ۲۱ - نفسین پاک
لیقی . ۲۲ - همت یوکسک لیگی . ۲۳ - سر ساخلاما ق . ۲۴ - صله رحم . ۲۵ - شریعتی
ایزله مک . ۲۶ - امر به معروف . ۲۷ - نهی ارمئکر . ۲۸ - والدینه حرمت . ۲۹ - استاددا
خدمت . ۳۰ - قونشو حقونو قوروما ق . ۳۱ - یاخشی سؤز دانیشما ق . ۳۲ - بیلیسم
سوسما ق . ۳۳ - حلال طلب . ۳۴ - سلام و شرمک . ۳۵ - پاک لارلا اوتوروب دورمسما ق .
۳۶ - عقیلی لرله محشور اولما ق . ۳۷ - شکرا ائتمک . ۳۸ - مظلوم الیندن توتما ق .
۳۹ - کیمسه سیزلرین قایغیسینا قالما ق . ۴۰ - دوشونجه لی و غیرتلی اولما ق .
۴۱ - اخلاصلا عمل ائتمک . ۴۲ - امانت دارلیق . ۴۳ - هوا ی و هوسدن اوزاق دورما ق .
۴۴ - انصافلی اولما ق . ۴۵ - قضا و قدره راضی اولما ق . ۴۶ - مریض لری یوخلاما ق .
۴۷ - نااهلدن اوزاق دورما ق . ۴۸ - دائما ذکر ایله مک .

"فتوت نامه" لرده فتوتین شرط لری مختلف قلمه آلینمیشدیر ، دوزدورکی ،
بو شرط لرسایی اعتباری بو فتوت نامه لرین چوخوندا عینی دیر یعنی ۷۲ یا
۷۱ دیر آنجا ق اونلارین آدی و مضمونوندا فرق واردیر . اوجمله دن "امین جوان
- مردی و فتوت" اثرین ده بو حقه یازیر :

جومرد گره ک ۷۲ صفت منیمسه میش اولسون ، بو ۷۲ صفت آشاغیدا کی لاردان
عبارتدیر .

۱ - دوزلوک . ۲ - پیس عملدن چکینمک . ۳ - یار دیم ائتمک . ۴ - نفس بندیدن
آزاد اولما ق . ۵ - گوزو و اوره کی پاک ساخلاما ق . ۶ - وفالی اولما ق . ۷ - دوستا و

دوشمنه گذشته گشتمک ۸- اوزونه بگنديگيني اوزگه يه ده بگه مگ ۹- دوسيان
 علاقه سي اوزه نلره محبت بسله مگ ۱۰- ديليني پيس داي شماقدان قورومساق
 ۱۱- گوجوسو بيرقار يشقادان دا آز ماشاق ۱۲- نامردلري ده مرادينا جاتدبر-
 ماق ۱۳- بيرخثير ايش گوره نده اونو ديله گتيرمه مگ ۱۴- گوروله سي امكان
 دايره سينده اولان ايشلري داي شماق ۱۵- غضبله نن ده حدتيني اودمساق
 ۱۶- كيمه نين اوره گيني اينجيتمه مگ ۱۷- اوزونو گوره ن اولما ماق ۱۸- دوزوم
 - لو اولماق ۱۹- چوره ك وثره ن اولماق ۲۰- ديلي ايله اوره گي سيرا اولماق
 ۲۱- اوزده و آرخادا بير اولماق ۲۲- گوروب ائشيديله گه يارا ما يان ايشلري
 گورمه مگ ۲۳- دوزوملو اولماق و دوزومه چاغيرماق ۲۴- پره زكار اولماق
 ۲۵- تزويره بول وثرمه مگ ۲۶- باطني كيي دن تميزله مگ ۲۷- آنحاق حاعير-
 يلان يثره گشتمك ۲۸- بشيني غروردان بوشالقماق ۲۹- تواضعكار اولماق
 ۳۰- لوقاليقدان اوزاق دورماق ۳۱- اينجه ،تزه و اولخوده سوز داي شماق
 ۳۲- اوره ك سرييني هر بئته نه آچما ماق ۳۳- پاخيلليقدان اوزاق دورماق
 ۳۴- اولاد ماليما گوز تكيمه مگ ۳۵- الهى بويوروغا باش اگمك ۳۶- الهى
 گوسته ريشلري يثرينه يئتيرمك ۳۷- مروت يولوندا ن آتريلما ماق ۳۸- رصاصه
 قاتلاشماق ۳۹- چاغريلما ميش سفره باشينا گشتمه مگ ۴۰- دوسنا شهوت كوزويله
 باخما ماق ۴۱- كيمسه يه اگري باخما ماق ۴۲- آنحاق اوز كاميدان اوتترو
 جاليشما ماق ۴۳- زمانه اهلينه انصاف و مروت له ياناشماق ۴۴- حقيقي سخاوت
 صاحبلرينه حرمت ائتمك ،محبت بسله مگ ۴۵- قوجالارلا مدارا ،گنج لـــــــره
 گذشت گشتمك ۴۶- دوست و دشمن يانيندا اوزونو ائبمه مگ ۴۷- خلقين داد-
 ينا جانب اليندن توتماق ۴۸- آبرولو غيرتلي اولماق ۴۹- ادبلى اولوب
 غيرت ساхлаماق ۵۰- مخلقه خدمت ائتمك ۵۱- اوز- اوزونه غره ليمه مگ .
 ۵۲- سر ساخليا ن اولماق ۵۳- هامى نين آدينى ياخشىليقلا چكــــمك .
 ۵۴- گناه اطرافينا دولانما ماق ۵۵- نفسين ايسته ديگيني سينديرمساق .
 ۵۶- گنج دن و قوجادان حيا ائتمك ۵۷- گيزلى ده نصحت قيلماق ۵۸- اوز
 بالتارىسي (مقصود خرقة دير) هر ياراما ز وثرمه مگ ۵۹- هاميني اوز اولادى
 كيمي ترسيه لهنديرمك ۶۰- قناعتكار اولماق ۶۱- ديبدار و اطاعتكار اولماق
 ۶۲- آلاهي يرستش ائديب ،بويوروقلارينى يثرينه يئتيرمك ۶۳- فنا يولوسو
 اولچمك ۶۴- صبرلى اولماق ۶۵- آلاهي ن نعمتلري نين شكرونو يثرينه يئتمك
 ۶۶- هر محنته قارشى دوزوملو اولماق ۶۷- قونا قلا شيرين ديل له داي شماق
 ۶۸- اوتانما دان واريني قونا ق قاباغينا چيخارماق ۶۹- احسانلى و كرمللى

اولماق ۷۰- شمع کیمی جمع اورتاسیندا آلیشیب یانماق ۷۱- مشقه قارشى دوزوملو اولماق ۷۲- سوزو ایله عملی بیر اولماق .

عدمی شرط لر: جومرد آشاغیداکی ایشلردن اوزاق دورمالی دیر:

- ۱- شریعتله مخالفت ائتمک ۲- پاراماز سوزلر دانیشماق ۳- انسانلارین غیبتینی اقله مک ۴- یفرسیز ظارافات ائتمک ۵- پاخلیلیق ۶- ظلم ائتمک ۷- حدیندن آرتیق گولمک ۸- وعده خلاف اولماق ۹- سوز گزدیرمک ۱۰- جماعتی آلدادماقلا گذران کچیرمک ۱۱- دونیا یا وورولماق ۱۲- دونیا مالینا حریص اولماق ۱۳- باش توتماز آرزولارا قاپینماق ۱۴- باشقاسی نین عیبینی آختاریب آچماق ۱۵- یالان آند ایچمک ۱۶- باشقاسی نین مالینا گوزتیکمک ۱۷- خیانت ائتمک ۱۸- بهتان دئمک و گورمه میش شفیلمی اویلدورماق ۱۹- ایچکی ایچمک ۲۰- ربا یتمک ۲۱- لواط و زنا ائتمک ۲۲- لامذهب و اعتقادسیز آدمیلارلا اوتوروب دورماق ۲۳- یالان دانیشماق ۲۴- تهمت ، افتراء و بهتان آتماق .

فتوت صاحبی آشاغیداکی عملت لره پیهلنمه لی دیر:

- ۱- حقه صادق اولماق ۲- خلق له انصافلا رفتار ائتمک ۳- اموزنفسی ایله کوسولو اولماق ۴- فایدا ویره ن انسانلارا خدمت ۵- اوشاقلارا مهربانلیق ۶- دوستلارا نصیحت ۷- عالم لرله تواضعکارلیق ۸- حکیم لرله (فیلسوفلارلا) حلیم لیک ۹- دوشمنه گذشت ۱۰- نادان قارشیسیندا سوسماق .

فتوت صاحبی طریقت اهلی اولمالی دیر، طریقت سوزونون لغوی معناسی دور یول دئمک دیر، جومردلره گوره بو طریقت صاحبی اوج اعلی ایزلمه لی دیر،
دم ، قدم ، کرم

طریقتین ۴۴ وظیفه سی واردیر کی، اولنلاری ۴ مقاما بولموشلر :

- ۱- توبه ۲- خوف ۳- جهاد ۴- صبر

طریقتین ۶ رکنی واردیر :

- ۱- علم ۲- حلم ۳- زهد ۴- تقوی ۵- رضا ۶- اخلاص

طریقت اهلی نین اصل و اساس وظیفه لری ۱۰ دور :

- ۱- ذکر ۲- شکر ۳- خدمت ۴- طاعت ۵- مروت ۶- قناعت ۷- محبت ۸- تسلیم ۹- توکل ۱۰- توحید .

جومردلر تشکیلاتلارینا داخل اولماغین خصوصی شرط -	جومردلرین قبول
لری و مراسمی اولموشدور، قبول مراسیمینده شیخ و مرید	اندیلمه شرایط و
لر اقله جهده تازه وارد بیرقوتا (پیشبند) باغلامالی	مراسم لری
و لنگرده حاضر اولمالی دیر، شیخ طریقت خطبه سی	

او خوب و قبولی مراسمی با شلامالی دیر. مجلسه کی جو مردلر، رنگارن مخصوص
 گئیملر اگینلرینه گئییتیب و باشلارینا تاخا بنزه ر بیربورک قویعالیدیلرلار.
 کی، بولارین هامبسینا بیرلیکده "لباس الفتوه" دئییلریمیش، گویا پالتارین
 ان اهمیتلی سی خصوصی بیرشلوایمیش کی، اونا (سراول الفتوه) دئییلریمیش.
 بوشلوارین خصوصی اهمیتی اوندایمیش کی، فتی اولان و بوشلوار ی گئییمه مگسه
 مجاز اولان جو مرد آرثیق شلوارینی نا محرمه آجامالی ایمیش. بوشلوارا اوزلو-
 گونده بیرنوع تصوفده اولان خرقه کی می ایمیش، تشکیلاتا داخل اولان شخص
 عفت، شرف، ناموس و صداقتی قوروماغا آند ایچمه لی، فتی لرین عهده سینه دوشن
 اخلاقی و طریقتی وظیفه و تکلیفلرین عهده سیندن کیشی لیک له گله جه سیه آند
 ایچمه لی، والدیه اتدیگی گلیردن فقیرلرین، ضعیفلرین، محتاجلارین یا بیبی دا
 آیرماغا و طریقت یولداشلارینا برابر استفاده ائتمگه سوز وئرمه لی ایدی و
 عمومیتله فتی لرسیراسینا داخل اولماق ایسته یین شخص آشاغیدا کی ۲۸ شرایطه
 واجد اولمالی ایمیش.

بو ۲۸ شرطین ۴ شرطی فرض، ۴۰ شرطی سنت و عنعنه، ۴ شرطی ادب، ۴ شرطی
 ارکان، ۴ شرطی واجب و ۸ شرطی مستحب شرط لردیر.

۴ فرضی شرط لر:

۱- شیخ اولما بیلیمک قابلیت و شرط لری اوندایمیش (داخل اولماق ایسته یین ده)
 اولموش اولسون. ۲- اول لحظه قدر مرتکب اولدوغو خطا لاردان بویه ائتمسین
 ۳- طریقت کلمه سینی ادا ائتمسین. ۴- تشکیلاتا بونون وارلیغی الله سمع
 ائتمسین.

۴ سنتی شرط لر:

۱- سجاده نی قبله یه طرف دوشمه ک. ۲- طریقت قارداشلاری حاکم و
 ۳- تشکیلاته داخل اولانین نه ایشده اولدوغو اویره مک. ۴- مراد (شیخ) مرید
 - بین الینده ن توتاراق بسم الله دیره ک ایسه شلاماق.

۴- ادب شرط لری:

۱- ایکی دیزی اوستونده اگله شن بیر و جماعتی برابرین ده ایکی دیزی
 بسته اگله شک ۲- دانشمماق ۳- اؤر - اؤرویه دقت یئتیریب، مشغول
 اولماق ۴- توپورجک یئره سالماق.

۴- ارکان شرط لری:

۱- پیرین باش بارماقی بیربارماق مریدین باش بارماغیندان ایره لی
 اولمالی دیر. ۲- اوج دفعه استغفرالله و اتوب الیه دئمه لی دیر.

۳- گرهک پیرین و مریدین ماغ اللری بیر- بیرینی محکم توتسون، سول اللری ده ماغ اللری نین یانیندا اولسون ۴- بیر ماغ الینه باخاراق، مجلسده کی لره اشاره ائده رهک سؤیله بیر "بوایشده صفا درویش لرین نظرایله دیر" سونرا سول الینه باغیب همین افاده نی تکرار ائدیر.

۴- واجب شرط لری :

۱- مرید غسل ائتمه لی دیر. ۲- اوکزه نیلمه لی دیرکی، مرید قاباقچا دان باشقاسینا ارادت الی و ثریب دیر یا یوخ ۳- مراد مریدین الیندن توتاندا ملوات گونده رمله لی دیر. ۴- مجلسده حاضر اولان سو و دوزدان مرید دادمالی دیر.

۸- مستحب شرط لری :

۱- مرید چیلپاق ائدیلمه لی دیر، بوتجرید هلامتی دیر. ۲- مریدین باشی قایچی ایله چالینمالی دیر. ۳- مریدین باشی چالیندیقدان سونرا اونو بیر شئی له تلطیف ائتمک گرهک دیر. ۴- مرید هامیدان آشافیدا اگلشمه لی دیر. ۵- مریدین بوینونا بیرشال یا بیر دستمال باغلاماق گرهک دیر. ۶- مرید ۴۰ گون تمام عمومی خدمتده ایشله مه لی دیر. ۷- بو ۴۰ گون عرضینده گونوزلر اونونلا گوروشمک اونو ایشدن آیرماق اولماز. ۸- دیگر ضروری تعلیم لری اونا اوکزه تمک گرهک دیر.

کیم لر جومردلر سیرالارینا داخل اولما مالی دیر :

۱- کافر ۲- منافق ۳- ایچکی ۴- دلاک ۵- دلال ۶- توخوجو ۷- قصاب ۸- جراح ۹- اووچو ۱۰- واسطه ۱۱- محتکر .
جومردلره گوره اخی اولان بیر شخص آشافیداکی آدلاری چکیلن ۲۰ ایشسدن بیر یسینی گوره رسه اخی لیکده ن دوشر :

۱- ایچکی ایچمک ۲- زنا ائتمک ۳- لواط ائتمک ۴- سوزگزدیرمک ۵- نفاق
نوره تمک ۶- تکبر ۷- قورخاقلیق ۸- پاخیللیق ۹- کین بسله مک ۱۰- یالانچی-
لیق ۱۱- مخالفتچی لیک ۱۲- خیانت ۱۳- نامرمه باخماق ۱۴- عیب-
آختارماق ۱۵- غیبت ائتمک ۱۶- بهتان ائتماق ۱۷- اوغورلوق ۱۸- حرام-
یئمک ۱۹- قارنی قارالیق ۲۰- نصیحته قولاق آسماق .

فضولي - شكسپير

~~~~~

فضولي جھنڊه جوج ٻار مېشام، اما يازديقجا دويھورام، ونٽ اسيري
فضولي به قابيدتر، اٽله سيل بابا اوجاغي نين عصرلر سونو بابا
اودونداں سرھسار استي ليک آلماق، اونا تزه کوزلھما حماق، اوسو
يئني دن درک ائتمک ايسته پيرم، آخي من ايلدن - ايلھ دکيشير، ديا
الھما يئني کوزلھما خيرام، قوجا فضولي ايسه اولدوئوکيمي دورور،
سري ائدي اودوايلھ اسيدتر، قارشيميزدا يئني- يئني بوللار آچير،
فضولي بي درک ائندیکه درک ائتمک ايسته پيرم، چونکي او، درک اولو-
بدوقجا نوکيمر، عکسبه آرتير، چوخالير، بويويور، داھا آرتيقال جاسماز
اون يئتمر اولور، چونکي او، شعريميزده بويوکلوکون اتالونو، اوحاليق-
س کوزلھ کورونمز، عقل له درک اولونماز صون حدی دير، شکسپير، ديا
دراماتورکياسيدا بويوکلوکون اتالونو، اوجاليعين صون حدی اولدوعو
کيمي ...

شکسپير کدرس ده دروه سي دير، سئوينجين ده، کومه دياسين دا، اولونو
ده، حيا سين دا، اضطرابين دا، شادليغين دا، اونون اثرلرينده کدرله
سنويج، اولومله حساب، بفرتلھ محبت بير- بيری نين ايچيمده دير، چونکي
او، حيا سين بويوکل سلیحي سي دير، حيا تدا ايسه عکس قطبلر بير- بيرينس
آيري دکيل، عکسبه، بير چماغين ايکي باشي کيمي بير- بيرينی تما ملاپير،
شکسپيرس اثرلرينده کومیک وضعيتين دروه سي فاحه، فاحه نين دروه سي
ايسه کومه ديا دير... اونون اثرلرينده حياتين بو ايکي دروه قطبي
باشي دير، قول - قولادير، بير اورھ کده بو قدر کئيشليک نئجه قرار
توباسليميش کوره س؟ اما راقلي بورا سي ديرکي، بير- بيريه سسد اولان
قطبلر آراسيندا کي مسافه نين اوزوده نئجه - نئجه قطبلره بولونور،
دويعولاردا بوشلوق، فکرلر سلسله سينده فاصله کورونمور، بو السوان
دويعولار، بو دريس فکرلر دونيا سيندا آدام اوزونو ايتيرير، الوانليغا،
و نوکيمزليکه حيرتدن باشقا آيري علاج قالمير.

ھا ملتيس، لسرين، ما کيمس، کوردليا نين کدريندن، اضطرابينداں اويانا

داها بئویوک، وداها درین کدرین، اضطرابین اولابیله جگینه اینانا بیلیمیرسن. بویئرده بئویوک بسته کار ده شوستا کوویچین "هاملت" کینوفیلیمینه یازدیغی موسیقی نی خاطرلتماق اولماز. قهرمانلارین دفن مراسمینده سسله نن دهشتلی موسیقی، شکسیر اضطرابی نین سویه سینه یوکسه لیر. بوموسیقی، سؤز صنعتی ایله سس صنعتی نین وحدتینه اوخونان نغمه دیر. سؤزون دئدیگینی سسین نثجه دقیق دئییه بیلدیگینه حیرت لنمه یه بیلمه سن. بئله لیکله، مختلف دؤرلر یاشایان ایکی داهی نین قلبی هاملت اضطرابیندا بیرله شسیر. "هاملت" و "کراال لیر" انسان کدرینه ۴۰۰ ایل اول قویولموش محتشم آبیده لر دیر. باخیرسان کی، کدری یارادان سبب چوخ عادی دیر. بو، هامی نین باشینا گله بیلر.

سلطنتی نی ایکی قیزی آراسیندا بؤلن، اوچونجو قیزی نی دوغرو دانیشدیغینا گؤره سلطنتدن محروم ائدیپ، مملکتیندن قسروان کراال، لایق بیلپب محبت بسله دیگی قیزلاریندان تحقیر، حرمت سسیر ائتدیگی قیزیندان ایسه قایغی و محبت گورور. سلطنتی نی وئردیگی قیزلار آتانی تحقیر ائدیپ قایدان قوور. بونقطه ده بیر کراال لیرین دگیل، آتا لیرین فاجعه سیننی گوروروک. داها دوغروسو بورادا فاجعه کنکرت له شیر، حیاتی له شیر، بشری له شیر. قیزلاری طرفیندن تحقیر ائدیپ قوولان کراال، حیاتا عادی بیر آتانی دگیل، گئنه ده کراال گوزو ایله باخاراق، حیاتی کراال لیک مرتبه سیندن، رتبه درجه سیندن سیر ائتدیگی نقطه دن اونون فاجعه سی باشلانیر. کراال عادی بیر آتا ولدوغو بونقطه دن صوراً انسانی له شیب انسان درد لرینی یاشاماغا، دادماغا باشلاییر. بیرگون اول انسان لیغین فوقینده جولان ائدیپ انسان عذابلاری نین اوستونده حیاتین سئوینج ذروه سینده یاشایان کراال بیرگون صوراً سئوینج ذروه سیندن دوشوب کدر ذروه سینه قالخیر. باخ، بو تضاد، بو ایکی قطب بیر انسان قلبینده قوشالاشیر. بیز بوفظیلر آراسیندا کی مسافه ده اویان - بویانا قاچیب بو بئویوکلوگه حیرت ائدیر، انسان قدرتی و قدرت سیزلیگی، امک انلاری و امکان - سیزلیغی قارشى سیندا عقلیمیزی ایتیریریک. دونن حکم ائیدن بو گونه حکمه باشاگن، داها دوغروسو طالعین بو امانس سیز

حکموته باش اگمک ایسته مهین، بونا گۆره ده فاجعه وی وضعیت دوشنا نساینین کدری بیزی سارسیدیر. بئله لیکله، فاجعه بیر- بیرینه ضد-اولان قطبلرین بیرگون عرضینده بیرلشمه سیندن تۆره نیر.

حکمرانلیغی بویو باشقالاری اوچون عذابلار، اضطرابلار تۆره دن کرال ایندی اۆزو اضطرابلارین ایچینده کشچیر، کرال، انسان اولور. یالنیز ایندی او، انسان عذابلاری نین نه اولدوغونو بوتون دهشتله حس ائدیر. بئله لیکله انسان حسلری نین درینلیگینه ائتمکدن گۆزله نیلمز نتیجه- غیر عادی لیک حاصل اولور. بورادا کدری یارادان سبب عادی اولسا دا نتیجه سی غیر عادی له شیر. زیرا بۆیوک صنعت- عادی ده غیر عادی سی گۆرمک و گۆسترمک دیر.

فضولی ده ده بئله دیر. "لیلی و مجنون" دا بیر- بیرینی سئون ایککی گنجین حسرتی تصویر اولونور. بو، عادی بیر مسئله دیر، لکن... فضولی بو عادی نی بۆیوتتموش، صنعت ذروه سینه قالدیرمیش، غیر عادی لشدیرمشدیر. نوفل مجنونون کؤمگینه گلیر. لیلی نین آتا سینی چا غیرت دیریب دقیرکی یا قیزی نی مجنون وئرمه لی، یادا منیمله ووروشمالیسان. آتا بیرینجی تکلیفی رد ائدیر. اوخوجو نوفلین غلبه چالاجینا اینانیر. چونکی او، حق یولوندا قیلینج چالیر. بوزمان شکسپیرده اولدوغو کیمی، گۆزله مه- دیگیمیز غریبه حادثه باش وئریر. سئوگیلی سی حق سیز اولراق الینسندن آلیان مجنون، اونون حق یولوندا ووروشان نوفلین دسته سینه هجوم چکیر، بونو گۆرن نوفل اۆزوندن چیخیر، مجنوندان بو احمق حرکتی نین سببی نی سوروشور. البته، مجنونون حرکتی عادی آدام اولان نوفله حادثه نسی ایزله یین لره احمق لیک کیمی گۆرونر. لکن مجنون کیمی سئویب، مجنون کیمی اضطراب چکن و مجنون کیمی دوشونن آدام اوچون بو حادثه چوخ طبیعی دیر. چونکی مجنون انسان کدری نین ذروه سینده دایانیر. حیاتا بو ذروه دن باخیر. ذروه ده دایانانلارین گۆردوگونو دره ده کی لر گۆره بیلر می ؟ بورادا اوخوجویا غیر عادی گۆرونن شی اوبراز اوچون عادی دیر. شکسپیرده ایسه عکسینه، اوبراز اوچون (لیر اوچون) غیر عادی گۆرونن، اوخوجو اوچون عادی دیر.

شکسپیرین اوبرازلاری شرائطدن یارانمیش دراماتیک وضعیتلرین سایی اولور. فضولی ده ایسه اوبراز یارانمیش وضعیتدن، شرائطدن سایی

دگیل، مجنون یارانمیش شرائطی، اۇز بوتۇلوگونە، تاملیفینا تابع ائتدیریر. مجنون هر شرائطده مجنون اولاراق قالیر. بئله لیكله، فضولی ده شرائط اوبرازی دگیل، اوبراز شرائطی یارادیر.

شکسیر گله جک ده یاراناجاق فاجعه نی شرطلندیرمک اوچون اونا اولجهدن زمین یارادیر. بو زمین تاماشاچینین گۆزلی قارشی سیندا یارانمیر، اترین باشلانیدیغی دؤوردن چوخ اوله کئچیریلیر. مثلاً، "رومئو و ژولیت" ده تۆره نه جک فاجعه نین سببی گنجلرین یاشیندان چوخ اول - آتا - بابالاری نین دشمن - چیلیگی زمینی ده اؤزونو گۆسته ریر. بئله کی، اینک صحنه دن تاماشاچی تۆره نه جک فاجعه نین سببی ایله تانیش اولور... ائله جه ده "ها ملت" ده فاجعه - نین سببی احوالاتین باشلانغیچیندان اولده آرتیق واقع اولموشدور. هاملتین آتاسی عمیسی طرفیندن اۆلدورولموش، هاملت آتاسی نین اۆلوم - سببی نی اؤگره نیر. اثر هاملتین انتقام عشقیله آلولانیدیغی نقطه دن باشلانیر. انتقامین سببی ایسه پیسین باشلانغیچیندان اول موجود دور.

"لیل و مجنون" دا ایسه تۆره نه جک فاجعه نین سببی اولجهدن حاضرلانمیر. (لیل و مجنون آتالاری دشمن دگیلر) فاجعه اوچون اولجهدن زمین - سبب یوخدور "رومئو و ژولیت" ده اولدوغو کی می فاجعه اوچون اولجهدن شرط قویولمۇ لیلی و مجنون اوخوجونون گۆزو قارشی سیندا دوغولور، مکتبه کئدیر ویر - بیرینی سئویرلر. بو حادثه لری احتوا ائدن ایلک فصل لردن اؤنجه کی حادثه - لری اوخوجو بیلیمیر. شاعر، فاجعه اوچون اساس سبب یارانما دان حادثه لرین انکشافیندا فاجعه نین هم سببی نی وهم ده اؤزونو یارادیر.

شکسیرده اولجهدن یارانمیش ضدیتی - کونفله کتی دوام ائتدیریب فاجعه سویه سینه چا تدیрмаق اوچون اونا مطلق منفی اوبراز لازم دیر. فضولی ایسه مثبت اوبرازین (مجنون) داخلی ضدیتی ایله اونو فاجعه یه کتیریب چیخاریر. یو فاجعه اوچون علاوه منفی اوبراز لازم دگیل. بونا گۆره ده "لیل و مجنون" دا بیرنفرده اولسا منفی اوبراز یوخدور، اما بؤیوک فاجعه وار.

نوفلین لیلی نین آتاسی ایله ووروش صحنه سی نی شاعر باشقا جوره قورتارا بیلردی. یعنی نوفلین دسته سی مغلوب اولار و مجنون یئنه ده اۇز آرزو سونا چاتا بیلمزدی. مسئله نین بوجور حلی عادی حل دیر. لکن مسئله نیسن فضولی قلمینده کی حلی گۆزله نیلمز و غیرعادی دیر. (مجنون محبت سی ده غیرعادی دگیلمی؟). بو گۆزله نیلمزلیک و غیرعادی لیک اوبرازین یوکسلمه - سینه، دوردوغو کدر ذروه سی نین بؤیوکلوگونە خدمت ائدیر. (دشمک، عادی سئوگی احوالاتی سئوگی نین و سئوگی عذابلاری نین غیرعادی لیگینه کتیریب

۱- پرسوناژ

فیرتینا قوشوم

دالغالار كۆكسۈنۈ تاپدا يېرسادا * كۈلك قانادىندان ئىرە ئىنمەيىر ،
 طوغان حیات تىللىن وزوب فېرسادا * فیرتینا قوبىنۇندان كىرى دۈنمەيىر .

كۆپۈكلۈ دالغالار ، شەشكلى كىچە * ایلدىرىم ھايغىرىپ چاشدىرىر ھۈشۈ
 خىيال چاتماز بىرەۋ ، اوجورنىچە * ياراركن ظلمتى فیرتینا قوشىۋ؟!

بايقۇش كۈللۈكلۈدە نالە چكىندە * اوچىرىپىر سىنە سىن قابا رىمىش سىلە
 سكۈت اورەكلەر قورخۇ تۈگىندە * سىر فېرەدىنى اوغۇلداق يىشلە
 چىرىپىر دورمادان ،

يورۇلماق نەدىر ؟ * سىنانىپ ، اوحالسىن ھۈسىم دىيىپىر
 يامار بىر حىق اودۇ اورەگىندە دېر * ارېدىسىن ظلمتى نەسىم دىيىپىر

نەدۇر ، نەدورور ، اىرەلى گىدىر * دايانماق بىلمەيىر كاينات كىمى
 آخىماق قورخۇسۇ اورەگىن دىدىر * حرەكەت اىستەيىر بو حیات كىمى
 كزىر كۆسۈل آدنى فیرتینا قوشوم * علمىن قاسادىلە خىيال كۆيىلەرن
 اشمۇ ،

تۈنۈسۈن كۆيۈ 'ودلى قورقوشوم * درىن دېر سىۋگىسى ، درىندىن درىن . . .

تېران - قىش ۱۳۶۱

چىخارىر ، ياخۇد ، اېن سىلامىن اۆلۈم خېرىنى اشىدىن مجتۇنۇن رقىبىنى
 اۆلۈمۈنە كۆزىياتى تۈگمەسى اۋخۇرچۇ اۋچۇن غىرەعادى ، مجتۇنۇن اۆزۈ
 اۋچۇن ايسە عادى دېر ،)

عادى نى غىرەعادى سۈبە سىنە يۈكسىلتمەك ايسە فضولى وشكىسىر كىمى صنعت
 بىھادىرلى اۋچۇن جۇج عادى بىر صنعت يۈلۈدور . لاکىن اونلارنى عادى لىكلىرى
 بىر - بىرىنە بىزە سەدە غىرەعادى لىكلىرى باشقا - باشقا دېر .

آذربایجان شعر و ادبیاتی ایله تانیش اولاق

۲ - عروض

عروض اسکی وگئیش بیر علم دیر. عروضو بیر مقاله ده یازماق اولماز، آنجا ق عروض باره سینده مقاله یازماق اولار. بیزیمده قصیدیمیز بورادا بیر مقاله — ضمیمه یئنی یازان شاعرلریمیزه عروض حقیقه کلی بیر معلومات وئر مک دیر. عروض ادبیاتین ریاضی سی دیر. عروضوندا ادبیاتین باشقا بؤلوملرینه نسبت چتینلیگی بورا سیندا دیر.

عروضون موضوعو - عروضون موضوعو شعرین وزنی و آهنگی دیر.

وزن - صوت ایله سوز آراسیندا اولان نظم و تناسبه وزن دئییلیر. وزنلی سوزه "موزون سوز" یا "کلام موزون" دا دئییرلر. موزون سوز ائشیدیلجی ده شوق و هیجان توره دیر اوْنا گوره شعرا یله موسیقی آراسیندا سیخی بیر ایلگی واردیر.

وزن - شوق، هیجان و روحی لذتدن باشقا اوْگره نیش باخیمدان دا ذهن — ایچین آسانلیق توره دیر و بیر مطلبی آنیب قانیب اوْگره نمک زمانی قیما لیر. بومسئله نین شاهی ادبیاتدا چوخ دیر. مثلا بیر سیرا مطلبلر و آدلارین یاددا یا خشی قالما غی ایچین اوللاری نظمه چکیبلر. "نصاب الصبیان" کتاسیندا بوشاهد لردن چوخ گوروروک، هابئله صرف ونحو، گرامر و باشقا علم لرده بومطلبه چوخ مثال تاپماق اولار. بومقدمه دن نتیجه آلیریق کی، وزن شعرا ایچین بیر گره کمه (ضرورت) دیر. حتی آزاد شعرا ایچین.

بیر عده دئییرلر کی، شعرا ایچین وزن لازم دگیل و شاعر مصرع لرین آربالیغینا هئج بیر اعتنا ائتمه مای دیر. بیزیم بوردا بونظر ایله مخالفت قصیدیمیز یوخدور آنجا ق وزن وقافییه نی قیراغا قویانندان صونرا شعر آدینا عرضه اولونان جمله لر شعردن باشقا هر شیه بنزه یه بیلر.

عروض دا وزن - عروض علمینده شعرین عروض بحرلرینین بیر یله اویوشما - سینا وزن دئییرلر.

عروض نه دیر؟ - عروض نظم و شعرین اولچوسودور. شعرین وزنی نین دوزیا غلط اولما غینی عروض اولچوسو ایله اولچوب بیلیمک اولار.

عروضون معناسی - عرب دیلینده چا دیرین دیره گینه عروض دئییرلر، چا دیر دیرک سیز دور ما دینی کیعی شعرده عروض سوز تحمل توتا بیلمز.

عروضون هدفی - عروضون هدفی شعرین غلط لرینی تانیماق و دوزگون وزنی

غلط وزن دن آييرماق دير.

عروضون تاريخي - عروضچيلار عروضون مهتكريني "خليل بن احمد عروضي" سيليرلر (۱۷۰ - نجی هجری ایلده فوت ائديدير) خليل بن احمد عروض علميني موسيقي علميندن استخراج ائديب، تنظيم ائتميشدير.

صون زمانلاردا محقق لر بونظري رد ائتميشلر، بومحقق لرین دئديگينه گوره خليل بن احمد دن قاباق عروض علميني هندوستاندا استخراج ائديب اونون حقينده كتاب يازميشلار.

عروضون بئويوک مؤلفي "شمس الدين محمد بن قيس رازی" دير کي، "المعجم في معاير الاشعار المعجم" کتابيني يازيدير، اوندان صونرا يازيلان کتابلار - ين هاميسي بو کتابين تائيري آلتيندا اولوب دير، داها دوفروسو "المعجم" باشقا عروض کتابلارينا آنا سايلير.

شمس الدين محمد بن قيس رازی بو بئويوک واهميتلي کتابين مقدمه سينده يازيرکي: من عروض علميني اول تورک ديلينده يازديم، صونرا فارسلاز دا اون دان استفاده ائتمک ايچين فارس ديلينده ده تاليف ائتديم.

يئري گلميشکن بونودا دئمه لي ييک کي، بعضي آداملار عروضو تورک ديللر - ينه ياد بيرعلم حساب ائديرلر و دئييرلرکي، عروض وزني تورک ويا آذري ديلينه اويغون دگيل ويا بيرباشقا عبارت ايله دئييرلرکي: آذري شعرين عروض وزنينده يازان دا بعضي هجالار اوزانير حالموکي آذري ديلينده صاقلر قيسادير و عروض وزني هجالاري اغير و طبيعي حالدان چيخاردير، بونلارين جوابينده دئمه - لي ييک کي:

۱- عروض وزني ياد دگيل کي، هئچ، بوعلمين ان بئويوک مؤلفي اوز کتابيني تورک ديلينده يازيدير.

۲- آذربايجان ادبياتي نين گنجينه سيني تشکيل وئرهن نسيمي، حبيبي، خطا - ئي، فضولي، صائب، قوسي، و دادی، راحي، صراف، نياتي، لعلی، هئيران خانم، باقر خلخالی، سيد عظيم شيرواني، صابر، معجز، حسين جاويد، شهریار و باشقالاري اوز شعر لريني عروض وزنينده يازيلار.

۳- وزن و آهنگ آرايا گلدیکده بعضي يئرلرده هجالارين اگيلمه سي طبيعي - دير، مگر موسيقي هجالاري اگير آئلده موسيقي ني قيراقا قويماق گره کدير.

۴- موسيقي دستگاهلاريندا ايشله ن شعرلرين هاميسي عروض وزنينده غزللر و شعرلردير سه گاه، بييات تورک، ابوعطا، حجاز، نوا، مثنوی و باشقالاري کيمي، هله بونلارين هر بيرينده اوخونان شعرلر هاميسي بير بخرده يوخ بلکه هر بيريسي

ایچین مخصوص بحرده یا زیلمیش شعردن استفاده اولمالیدیر .

بیز عروض وزنی قیراغا قویماق ایسته سک گرهک موسیقی دستگاهلارینی دا قیراغا قویماق ویا موسیقی دستگاهلارین شعرسیز چالاق .

۵- عروض موسیقی نین نوتلارینا بنزه بیر، نوتلاری اختراع ائدهن کیموها - رالی و اصطلاحلاری نه دیلده اولدوغونا باخما باراق هامی اوز موسیقی سینسی و نوتلار ایله یازیر .

عروض وزنی ده شعرین اولچوسودور، هامی اوز شعرین او وزن لرده یازا - بیلر، اصولا هر شعرده وزن واردیر عروض دا واردیر .

عروضون عنصرلری - عروضون اوچ اصلی عنصری واردیر : رکن ، جزء ، بحر

۱- رکن - عروضون ان کیچیک بؤلگوسو رکن دیر وعروضون اوچ اصلی رکنی واردیر: سبب (ایپ) ، وتد (اسد وزنینده) (چوی) ، فاصله (دیرهک)

الف - سبب (یا ایپ) ایکی جوردیر : اینجه و قالین

اینجه سبب - بیر متحرک و بیر ساکن حرفدن تشکیل اولور: من، سن، ار، بشل کیمی .

قالین سبب - ایکی یا ناشی متحرک دن تشکیل اولور: ده، وه، ننه، جله، نجه ، گجه کیمی .

ب - وتد (یا چوی) ده ایکی جوردیر : یا ناشی و آیریق .

یا ناشی وتد - ایکی متحرک و اونلاردان صونرا بیر ساکندن تشکیل اولور: منم، چمن، قلم کیمی .

آیریق وتد - ایکی متحرک حرفین آراسیندا بیر ساکن حرفدن تشکیل اولور: نامه، منجه، سنجه کیمی .

ج - فاصله (یا دیرهک) ده ایکی جوردیر: کیچیک و بویوک

کیچیک فاصله - اوچ متحرک و بیر ساکن حرفدن تشکیل اولور: گله، رم، بزه، رم، گزه، رم، کیمی .

بویوک فاصله - دورد متحرک و بیر ساکن حرفدن تشکیل اولور: بگه، نرم، گله، جگم، دره، جه، گم کیمی .

ایضاح - فاصله مستقل بیر رکن حساب اولایلمز چونکی، کیچیک فاصله بیر قالین سبب و بیر ایـــــــنجه سبب دن تشکیل اولور. مثلا (گله، رم) کی کیچیک فاصله دیر بیر (گله) یعنی قالین سبب و بیر (رم) یعنی اینجه سبب دن تشکیل اولوبدور، هابئله بویوک فاصله بیر قالین سبب و بیر یا ناشی و تسددن تشکیل اولور، مثلا (گله، جگم) کی بویوک فاصله دیر بیر (گله) یعنی قالین سبب دن

وبیر (جگم) یعنی یاناشی وتددن تشکیل اولوبدور، اونا گوره فاصله آدلی مستقل بیررکنه احتیاج یوخدور. لاکین عروض کتابلاریندا (فاصله) مستقل بیررکن حساب اولدوغونا گوره بیزده بوردا اوندان بحث ائدیریک .

۲ - جز* - رکن لرین قوشولماسیندان جز* لر تشکیل اولور .

جزولرین ۸ وزنی واردیر: ۲ وزن بئش حرفلی و ۶ وزن یئددی حرفلیدیر .

۱- فعولن = بیر یاناشی وتد (فعو) وبیراینجه سبب (لن) دن تشکیل اولور .

۲- فاعلن = بیر اینجه سبب (فا) وبیر یاناشی وتد (علن) دن تشکیل اولور .

۳- مفاعیلن = ایکی اینجه سبب (عی - لن) وبیر یاناشی وتد (مفا) دان .

تشکیل اولور. وتد ایکی سبب دن قابق گلیر .

۴- مستفعلن = ایکی اینجه سبب (مس - تف) وبیر یاناشی وتد (علن) دن

تشکیل اولور وتد ایکی سبب دن صوراً گلیر .

۵- فاعلاتن = ایکی اینجه سبب (فا - تن) وبیر یاناشی وتد (علا) دن تشکیل

اولور وتد ایکی سببین آراسیندا گلیر .

۶ - مفعولات = ایکی اینجه سبب (مف - عو) وبیر آیریق وتد (لات) دان تشکیل

اولور وتد ایکی سبب دن صوراً گلیر .

۷- متفاعلن = بیرکیچیک فاصله (متفا) وبیر یاناشی وتد (علن) دن تشکیل

اولور فاصله وتدن صوراً گلیر .

۸ - مفاعلتن = بیرکیچیک فاصله (علتن) وبیر یاناشی وتد (مفا) دان تشکیل

اولور وتد فاصله دن قابق گلیر .

آیدینلاشدیرما - فعولن ایله فاعلن، مفاعیلن ایله مستفعلن، متفاعلن ایله

مفاعلتن بیر - بیر نین ترسی دیر . فاعلاتن ده مفاعیلن و مستفعلن کیمی دیر

یا لنیز یاناشی وتد آرادا دیر . مفعولات ده مستفعلن کیمی دیر فقط آخردا یانا -

شی وتد یئرینه آیریق وتد گلیر .

ایضاح - بو جز* لره (اصول) و (افاعیل) ده دئییلیر . افاعیلین اصلما یه سی

رکن لر اولدوغونا گوره بعضا بو کلمه لره رکن ده دئییرلر .

۳ - بحرلر - جز* لرین قوشولماسیندان بحرلر عمله گله ر . اصلی بحرلر ۱۹ دیر

بو ۱۹ بحر ی بیر جدول ده تنظیم ائدیب عربجه ده ایشله نن بحرلرین قاقا -

غیندا (ع) وفارسجا دا ایشله نن لرین قاقا غیندا (ف) و آذری ده ایشله نن لرین

قاقا غیندا (ت) وتورکجه ده (تورکبه شعرینده) ایشله نن لرین قاقا غیندا (ت)

حرفی قویوروق تا اوخوجولار اوزلری هر دیله و هانسی بحرلر ایشلندیگینی

ملاحظه ائتسیلر .

بحر	دیلترین علامتی				بحر	دیلترین علامتی			
هزج	ع	ف	ت	ت	مقتضب	ع	ف	ت	ت
رجز	ع	ف	ت	ت	کامل	ع	ف	ت	ت
رمل	ع	ف	ت	ت	وافر	ع	ف	ت	ت
خفیف	ع	ف	ت	ت	طویل	ع	ف	ت	ت
سریع	ع	ف	ت	ت	بسیط	ع	ف	ت	ت
مضارع	ع	ف	ت	ت	مدید	ع	ف	ت	ت
منسرح	ع	ف	ت	ت	جدید	ف	ف	ت	ت
مجتث	ع	ف	ت	ت	قریب	ف	ف	ت	ت
متقارب	ع	ف	ت	ت	مشاکل	ف	ف	ت	ت
متدارک	ع	ف	ت	ت					

هر دیلده ایشلهنن بحرلری تعیین ائتمک بودئمک دگیل کی او دیلده بوبحر لردن باشقا آیری بحرده شعر دئییلمه ییب دیر. بلکه مقصد بودورکی بوبحرلرده شعر دئیمیشلر سه ده چوخ آز دئیلیمیشدیر.

بیز بومقاله ده یالنیز آذری شعرینده ایشلهنن بحرلردن بحث ائده جگیک . بحرلرین بؤلگوسو- بو ۱۹ بحر ایکی جرگه یه بؤلونور: ۱- متفق الارکان ۲- مختلف الارکان .

۱- یالنیز بیرنوع جزئین تکراریندان عمله گلن بحرله متفق الارکان دئییرلر. متفق الارکان بحرلر ۷ دیر:

- ۱- هزج . مفاعیلن کلمه سی نین تکراریندان عمله گلیر
- ۲- رجز . مستفعلن " " " "
- ۳- رمل . فاعلاتن " " " "
- ۴- متقارب.فعولن " " " "
- ۵- متدارک.فاعلن " " " "
- ۶- کامل . متفاملن " " " "
- ۷- وافر . مفاعلتن " " " "

۲- مختلف جزءلرین تکراریندان تشکیل اولان بحرله مختلف الارکان دئییرلر . مختلف الارکان بحرلر ۱۲ دیر. بو اون ایکی بحرین یئددی سی ایکی مختلف جزء- نین تکراریندان تشکیل اولور و بونلاردیر:

۱- مضارع :	مفاعیلن	فاعلاتن	جزء لرینین تکراریندان عمله گلیر .
۲- مجتث :	مستفعلن	فاعلاتن	" " "
۳- مُنْشَرَح :	مستفعلن	مفعولات	" " "
۴- مُقْتَضِب :	مفعولات	مستفعلن	" " "
۵- طویل :	فعولن	مفاعیلن	" " "
۶- بسیط :	مستفعلن	فاعلن	" " "
۷- مدید :	فاعلاتن	فاعلن	" " "

و قالان بیفش بحر اوج مختلف جزئین تکراریندان تشکیل اولور .

۱- خفیف :	فاعلاتن	مستفعلن	فاعلاتن	کلمه لرینین تکراریندان
۲- سریع :	مستفعلن	مستفعلن	مفعولات	" " "
۳- جدید :	فاعلاتن	فاعلاتن	مستفعلن	" " "
۴- قریب :	مفاعیلن	مفاعیلن	فاعلاتن	" " "
۵- مشاکل :	فاعلاتن	مفاعیلن	مفاعیلن	" " "

بحرلرده اگر هربیت ده جزء سککز یول تکرار اولسا اونا سککزلیک یسا مثنی دئییرلر. آلتی یول تکرار اولسا آلتیلیق یا مسدس، دؤرد یول تکرار اولسا دؤردلوک یا مربع دئییرلر .

بللی دیرکی بیر مصرعین جزء لری نین سایی بیتین جزء لری نین یاریسی او- لاجاقدیر . مثلا سککزلیک هزج بحرینده (مفاعیلن) سککز یول تکرار اولور . یسو بحرده مصرع ۴ جزء لی اولاجاقدیر .

تقطیع

تقطیع قطعه قطعه ائتمک معنا سینا دیر . عروض اصطلاحیندا شعری تجزیه ائله ییب بیتین جزء لری نین وزنین جزء لری نین قارشی سیندا قویما غا تقطیع دئییلر ، بیرنحوایله کی ، متحرک متحرکین و ساکن ساکن حرفین قنشرینه دوشسون ، تقطیع ده یالنینز حرکه شرط دیر و حرکه نین نوعی یعنی فتحه ، کسره ، ضمه و باشقاسی اولدوغو نظره آلینمیر . اؤرنک اولاراق بوبیتی تقطیع ائدیریک :

اگر جان وثرمه سن جانانه یثتمک اولماز ای غافل

اونو ایسترمیسن بوندان ، بونو ایسترسن اوندان کئچ

(ذکر ی اردبیلی)

بوبیت سککزلیک هزج بحریندن دیر و ۸ (مفاعیلن) دن تشکیل اولور .

مفاعیلن اگر جان وثر مفاعیلن مه سن جانا

مفاعیلن نه یثت مک اول مفاعیلن مار ای غافل .

مفاعیلن	اونو ایستر	مفاعیلن	میسن بون دان
مفاعیلن	بونو ایستر	مفاعیلن	سن اوندان کئچ

تقطیعین قاعده‌لری

۱- تقطیع ائتمکده یازیلان حرفلر یوخ تلفظ اولونان حرفلر نظره‌آلینیر یعنی سلسله نظره‌آلینیر. یازیلیب اوخونمایان ایچین مثال تقطیع ائتدیگیمیز شعرده (سن اوندان کئچ) جمله‌سینده (سن) کلمه‌سیندن صونرا گلن (الف) دوشور و تقطیع ده (سنوندان کئچ) اوخونور.

یازیلما ییب اوخونان ایچین مثال تنوین دیر. تنوین ده (ن) یازیلما ییب آتقاق وزن ده (ن) نظره‌آلینیر. مثلاً قلیا و تقریبا کلمه‌سینده اگرچه (ن) یوخدور لاکین تقطیع ده (ب) حرفیندن صونرا (ن) یازیلیر. قلین و تقریب کیمی

۲- (ت) آرادا چکیک اوخونوب اوزوندن صونراکی حرفه مربوط اولماسا ساکن حرف حساب اولور (جا) و (نا) کیمی تقطیع ائتدیگیمیز شعرده (جانانه یئتمک اولماز) لاکین ایکی صامتین آراسیندا اولوب اولاری بیر - بیرینه یاپیشدیرسا حرکه حساب اولور (جان) و (دان) کیمی تقطیع ائتدیگیمیز شعرده (اگر جان وئرمه‌سن) و (اونو ایسترمیسن بون دان) جمله‌سینده.

۳- (واو) چکیک و تمام تلفظ اولسا حرف و قیسا تلفظ اولسا وکلام ایچینده ایتسه حرکه حساب اولور. تقطیع ائتدیگیمیز شعرده (اونو) کلمه‌سینده بیرینجی (واو) حرکه حساب و وزن ده ساقط اولور. ایکینجی (واو) حرف حساب اولور و وزن ده نظره‌آلینیر.

۴- (ی) حرفی کشیده تلفظ اولسا بیر حرف حساب اولور مثلاً (هانی بمبهر بمیرتلی آچیق بصر) مصرعین ده (هانی بمیر) (فعولن) کلمه‌سی نین قارشسیندا واقع اولور و (هانی) کلمه‌سی (فعو) مقابله‌سینده یاناشی و تد دیر و (ی) بوردا حرف حساب اولور. لاکین (اونو ایسترمیسن) جمله‌سینده همی (ایستر) کلمه‌سینده کی (ی) همی ده (میسن) کلمه‌سینده کی (ی) حرکه حساب اولور.

۵- (ه) مصرعین آراسینده گلنده فقط حرکه حساب اولور مثلاً تقطیع ائتدیگیمیز شعرده (اگر جان وئرمه‌سن جانانه) جمله‌سینده (مه‌سن) و (جانانه) کلمه‌سینده کی (ه) حرکه حساب اولور.

ایضاح - (ت) و (واو) و (ی) و (ه) حرفلری مصرعین آخیریندا گلسه ساکن حرف حساب اولور.

۶- آذری الفبا سیندا تشدید ایشلنمیر. لاکن عرب و فارس دیلینده تشدیدلی حرفلر ایکی حرف حساب اولور. مثلاً عزت کلمه‌سی تقطیع ده ایکی (ز) ایله (عزت

و مروت کلمه سی ایکی (واو) ایله (مروت) یازیلیر .

۷- بیر متحرک حرف دن صونزا ایکی ساکن حرف بیر - بیرین آردیجا
گلسه مصرعین آراسیندا اولسا ایکینجی ساکن حرف متحرک اولور مثلا (قیل
مدد ای بخت یوخسا کام دل ممکن دگیل) مصرعینده (بخت یوخسا) ثله تقطیع
اولور :

فا بخ
علا ت یوخ
تن سا

مصرعین صونوندا گلسه ایکینجی ساکن حرف حذف اولور مثلا بوشعرده (چوخ دوتما
ای کونول او سر زلف یاری دوست) تقطیع ده (یاری دوس) نظره آلینیر .

۸- واو عطف تک اوخونسا ویا اوزوندن قایا قکی حرفه قوشولوب چکیک
اوخونسا حرف حساب اولور، قیسا تلفظ اولسا حرکه حساب اولور. مثلا (کونول
جانانه میل ائت جمله ملک و مال و جان دان کئچ) مصرعینده ابکی واو عطفین
بیرینجی سی (ملک و) ساکن حرف و ایکینجی سی (مال و) حرکه حساب اولور .

هجا اصولو ایله تقطیع اشتهک

بیر بحر دن اولان شعر لر عروض رکن لری جهتن برابر اولدوغو کیمی هر بیت
ده هجالارین وها ثله متحرک و ساکن حرف لرین سایی برابر دیر ، بونا گوره شعرین
جزه لرین وزنن جزه لری نین قارشیسیندا قویماق یثرینه هر بیتین هجالارین
سایماقلا اوللاری تقطیع ائده بیلیریک . بونوع تقطیع یثنی اؤگره نن لرایچین
ساده و آسان بیر یول دیر . آتجا ق عروض وزنی یال نیز هجالارین سایی ائده یجسی
دگیل بلکه عروض دا هجالارین ساییندان باشقا اوللارین اینجه و قالینلیغی
نین شدت و ضعفی ده گؤزله نیلمه لی دیر . بوردادیرکی ، ایکی اولگو و ترازونون
حساسلیغی اوزونو گؤسته ریر . مثلا بو ایکی بیت شعر ایکی اولگو یعنی هجا
اصولو و عروض وزنی ایله تقطیع ائدیریک .

ماسر ای آلام خلقه ترجمان * ای هر آن دا کاسه کاسه زهرا و دان
گؤنوردو نقابی اوزوندن قمر * گؤرونده اوتانندی گونش مختصر
بو ایکی بیت هجا اصولو باخیمیندا ن هرایکیسی ۱۱ هجالی دیر ، لکن عروض
باخیمیندا ن بیرینجیسی (فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن) یعنی رمل بحر ایکینجی
سی (مفعولن مفعولن مفعولن) یعنی متقارب بحریندن دیر . و بیر - بیرله
اعلا مناسبت لری یوخدور .

(آردی گلن مایی دا)

اویغور خطی و الفباسی باره سینده

تهراندا اسکی مجلس شورایملی کتابخاناسیندا ال یازما کتابسلاری ایچینده، فارسجا یازیلیمیش بیرکیچیک قطعلی (رقعی ۱۶x۱۲ سانتیمتر) جلدی یانیق خرماپی رنگلی، منشیندن اولان وعصرینین بیلک یا دداشتلا - رینی اوزونده ساخلایان بیرکتابجا واردیر.

بوکتابین مؤلفی (توپلایانی) ویازیلیمیش تاریخی بللی دگیلدير. لکن قرینه ایلله هجری ۹- نجی عصرده یازیلیمیشدير.

بوکتابین قایاغی نین ایچریسینده یاپیشدیریلیمیش کارت اوزو - ایلله بوآدسیز کتابی "مجموعه" آدلاندير اراق ثبت نمیره سنین ۲۴۱۵۲ و فهرست نمیره سنین ۳۱۲۱ و کتابین (قفسه) نمیره سنین ۲۴۵۹ اولدوغو گورو- نور. کتاب ۱۵۳ صفحه ده و هر صفحه ۲۵ سطر، نستعلیق خطی ایلله سمرقندی کاغذی اوزه رینده یازیلیب دیر.

ایلک ۲۵ صفحه ده، خواجه نصیرالدین طوسی نین "سی فصل" رساله سی و (۴۲ - ۲۱) صفحه لرده "رساله هئیت" مولی علی قوشچی (علاء الدین علی بن محمد قوشچی) نین اثری گتیریلیب دیر. (۸۴ - ۴۳) نجی صفحه لرده، وحید تبریزی نین "جمع مختصر" آدلی اثری یئرلشمیشدير. (۹۲ - ۸۵) صفحه لرده "دربیان خط ترکی و سیاقی و خط اوئل و مشجر" عنوانی آلتیندا گویا او زمان هریشدرده عمومیت تاپان ویازیب، اوخوماق وسیله سی اولان "اویغور" خطی (بلکه ده هرات اطراف لاریندا بئله ایتمیش) و بیرنچه مرسوم اولان ابتکاری خط لرباره سینده مطلب یازیلیمیشدير. کتابین آخیریندا ایسه، کاغذ نوعلری و مرکب دوزه لتمک باره ده معلوما تلار و قریلیب دیر.

خط لرباره سینده اولان فصل بوجور باشلانیر :

"... (بوگون) بویوک لر آراسیندا ایشله دیلن خط لرین نوعی و کتابت قایدالاری باره سینده معلومات تاپماق (چوخ) لازم گورونور. بئله لیکله اگر بیرنامه هر دیلده و هر خط ده اولورسا اله چاتسا اونسو اوخویوب و همان خط و دیلده اونا جواب و قمرک ممکن اولاییلر.

بوخط لرین اطرافدا، اوزاق ویاخین یئرلرده، اشراف! ایچینده نوع لری چوخ دور، اما اوکی، هامیدان آرتیق معمول و مقبول دور و ایندی لیک ده تمام شهرلرده و دیارلاردا و شرق ده و غرب ده (یمین و یسار) رواج تاپیب

و بھر دوتموش و چوخ فايدالی اولان "تورک خطی" دیر کی، امیر، وزیر و صغیر و کبیر اونو یاخشی امورگنمگه چالیشیرلار! و سوزلرینی بوخط ایله یازیرلار. بوخطین اصلینی "ختا" و "اویغور" بیلجی لریندن بیرینی وضع (اختراع) ائدیپ و مشهور ائتمیشدیر.

بوخطین مفرد و مرکب لیک قاعده و ضابطه لری، بیر- بیریندن آیریلیب یا پیشمادا اصل و فرعی چوخ دور.

لکن بوقدر بیلینمه لیدیرکی، اولارین علامت لری (حرف لری) نین صایی جمعه ۱۴ دانه دیرکی، تمام الفباء حرف لرینی بو علامت لرایله یازماق اولار، مخرجی (تلفظی) یاخین اولان حرفلر بیر حرف کیمین صاییلارلار.

"ا، ع، ح، ه" حرف لری بیر حرف کیمین صاییلار، "ب، ف" حرف لری بیر حرف صاییلار. "س، ز - ذ، ص، ض، ظ، ث" حرف لری یئرینه بیر حرف نظردہ دوتولور. "ت، د، ط" حرف لری بیر حرف کیمین صاییلار و "خ، ق، غ" حرف لری ده بیر حرف صاییلیب و بیر حرف کیمین یا زیلیب اوخونورلار.

بئله لیک له ۵ گروه مرکب حرفلر واردیرکی، ۵ علامت له یا زیلیب اوخونارلار و قالان حرفلر (مفردات) ۹ حرف دیر (ج - ر - ش - ک - ل - م - ن - و - ی) کی جمعه ۱۴ حرف اولار.

فارس و تورک ده معمول اولان و عرب ده اولمایان حرفلر بورا دا، گئور و نمورلر، کئچمیش فارس یا زمالاریندا رسم اولان کیمی "چ" حرفی یئرینه "ج" و "گ" حرفی یئرینه "ک" و "پ" حرفی یئرینه "ب" حرفی نظردہ دوتولاراق یا زیلیب، اوخونما لیدیر.

بو الفباء دا سسلی حرف لردن اوچو نظردہ آ لینا راق "فتحه" یئرینه "ا" و کسره عوضینه "ی" و "ضمه" عوضینه "و" حرف لری نظردہ دوتولاراق او بیر حرفلر کیمین یا زیلارلار.

بوخط ده عرب الفباسی کیمین ساغدان سولا یا زیلیر. کتابدا حرف شکل لری نجه باشقا معلوما تلار ایله گتیریلیدیر، بیرپارا اختلافلار باخمایاراق، بیز بوردا امانت دارلیغی رعایت ائده رک و ابیری الفباء نمونه لری ایله مقایسه ائتمک اوچون اولارال وورمادان، عینی ایله گتیریریک.

بو حرف لردہ، عرب حرف لری کیمین "باشدا، اورتادا و آخیردا" واقع اولماق مناسبت لری ایله مختلف شکلر تاپیرلر.

آشاغی دا هر حرفین اوج مختلف شکیللری دیرناقلارآرا سیندا گتیریلیم

دیر :

— (ح ح م) = ا (ع، ج، ه)	— (ص ل عر) = ت، د
— (و و ع) = ب، ف	— (و و ه) = م
— (ر ر ر) = س، ز	— (ز ز ز) = ن
— (و و و) = و	— (ی ی ی) = ش
— (ت ت ت) = ق (ع، غ)	— (ع ل ل) = ج
— (د د د) = ی	— (و و و) = ر
— (د د ع) = ک	— (د ع ع) = ل

مرب الفبا سیندا "ابجد" کلمه لری دوزهلن کیمی بو الفبا دان داینددی
دانه اوج حرفلی کلمه لر دوزه لیب و اونا گوره ده بعضی حرفلر تکسار
اولسونوبدور، بویقددی کلمه عبارتدیرلر:

ابق - وسق - یکت - منش - فجر - شلل - شمع

کتاب دا هر کلمه دن صورا بیر (الف) حرفی آر شیریلیمیدیر، الف حرفی
"فتحه" یئرینه ایشلندیگینه گوره نظره گلن بوایش اولارین یاغشی
اوخونماسی اوچون گورونوبدور.

صورا دا حرف لرین اوج مختلف حالتلرینی گؤسترک اوچون هر حرفین
اوج حالتینی بیر - بیر یه پیشیقلی حالدا بیر کلمه شکلینده نشان و شریب
دیر، آشاغیدا "ت یا د" حرفینی نمونه اوچون گتیریریک

ت ت ت (ط ه م)

ت ت ت
د د د
ط ط ط

صورا دا مؤلف ایشی آسانلتماق اوچون آیری نمونه لر اوچملسه دن
تورک دیلیجه آشاغیدا گتیریلن مدگری حرفلر ایله گتیریلن نمونه لر دن
معلوم اولورکی، مرکب کلمه لرین اجزای لاری بیر - بیرلریندن آیری اولاراق

يازيليرلار، عربده اولان "ال" علامتى چوخ وقت يازيلمير مثلاً: نورالدين
 "نوردين" يازيلير :

قصوه سولم صميم قصيه سيمى حصه

ير ايده اوج دورت بيش آله يددى

سوسر صفتد من صوامعنا من صمن

شكيز درقوز اولون ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴

صير سيمى صمن صمن صفتد

۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹

حصوه صفر ثمة صحت سهرى

۲۰ ۳۰ ۴۰ ۵۰ ۶۰

حصوه سوسر صفتد من صمن حصوه صمن

۷۰ ۸۰ ۹۰ ۱۰۰ ۲۰۰ ۳۰۰

صميم قصيه سيمى حصى سوسر صفتد

۴۰۰ ۵۰۰ ۶۰۰ ۷۰۰ ۸۰۰ ۹۰۰

وصف وصوه سولم صميم وصف وصيه

۱۰۰۰ (مینگ) ۲۰۰۰ ۳۰۰۰ ۴۰۰۰ ۵۰۰۰

سيمى وصف حصى وصوه وصف صفتد وصف وصيه

۶۰۰۰ ۷۰۰۰ ۸۰۰۰ ۹۰۰۰ ۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰

بورا دا بیرنجه آدام آدلاری بوالفبا ایله گتیریلیر. صونرا مکاتیبه قایدالاری خاطرلاراق یازیلیرکی، ایکی نفر مکتوبلاشدیقدا یازیچی مخاطب دن مقام جہتیندن بویوک اولارسا اولجه اوز آدینی و صونرا مخا- طبین آدینی چکمه لی اولور. بورا دا نمونه اوجون "توپال تیمور" (تیمور لنگ) این اوغلو شاہرخ شاہ طرفیندن صادر اولان بیر "نشان" حکمینین سر لوحه سینى گتیریر. بوفرمار "شاہرخ شاہ سوزوموز، علاء الدولہ سوزوموز..." عبارتی ایله باشلانیر.

شاہرخ شاہ ۸۵۸ هـ. قمری یەنکین سلطنت اقتدیگیندن بواثرین ۹۸۹ هـ. قمری عصرده وجودا کلمه سی ده آیدیللاشیر. صونرا دا ایکینجی نمونه دن "سبب الملوک بیگ" آدلی بیر مقام ناخایبغا گؤندریلن نامه سین ایکی سطر- بنی گتیریر. بوخط ده فارسی لغتلری ده یازماغی ثابت ائتمه گ اوجون بیربیت مارسجا شعرده نمونه اوجون یازیر. دالیسینجا ۱۲ تورک ایللری نیر آدینی "توققان نیل، انوشیل..." همان الفباء ایله گتیریر. دوباره بیرنجه "عبدالله، عبدالمطیف، شمس الدین (شمس الدین) و سایر کیمین حتن آدلار دان مثال چکر.

آخیردا "تورک لغتلریمین فارسی حریفه ده یازماق اولار" دئییه مطلبی قورتا ریمیر.

بورا دا اوکتابین ورق لریندن ۶۰۰ نجی صفحه نی کی، تقریباً بیر برابر یاریم بویودولوبدور. نمونه اوجون چاپ اندیریک.

اوبغورلار باره سینده آشاغیداکی معلوماتلاری بیلیمک فایدالی دیر: "قاموس الاعلام ترکی" آدلی کتابدا اوبغورلاری، تورک وتاتار قوم لریندن بیری ساییر. احققال وشریلمیراوبغورلار قدیم زماندان مخصوص خط و ادبیاتنا مالک اولوب بوخط ده اولان ادبیاتدان بیرپاراسی اینسیدی تاپیلیدیر.

جوینی اوز "تاریخ جهانگشا" اثرینده یازدیغینا گوره، بوتورک سؤاد قوم ۷- نجی عصرده ایلک دفعه اولاراق جیحون چایی اطرافیندا ساکن اولاراق اهمیت تاپمیشدی. اولار نجه شهر اوچمه دن "قاراقوروم" شهر- ینی بنا ائتمیشدی. و سرعتله اوز توپراقلارینی گئنیش اندیرمیشدی. ۸- نجی عصرین اورتالاراینا قدر گؤت تورک حکومتیه داخل وتاپیم- ایدیلر. ۷۴۵ ده گؤگ تورک لرین بشرینه کنجیب حکومتی اله آدیلا رویوز

200

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين

०५

اییل قدر حکمرانلیق ائله دیلر، صونرا قیرقیزلارا مغلوب اولوب بیر قسیمی شرقی شرقی ترکستانا وقانصو ایالتینه کئچدولر.

ایندی ترکستان شرقی، سینکیانک ایالتینده بودیل ایله دانیشیر-لار. اونلار اویغور نسلیندن اولوب یئنی اویغور دیلی ایله دانیشیرلار. اویغور خطی و دیلی مغوللارین دینی رهبرلیگی نین خط لری اولموش وبو خط ۱۵ - نجی میلادی عصرینه تکین ترکستان دا متداول ایمیش.

بو خط و دیلی بیلعهک بویوک بیر فضل و هنر سایمیلارمیش.

نظره گلن تیموری لر زمانی، سرای دا و اشرافلار ایچینده بو خط عمومیت تا پمیش وفرمانلار و مکتوبلار بو خط ایله یا زیلارمیش، بیر طرفدن بیلیریک کی، بو سلسله زمانی چوخلو قیمتلی فارس دیللی کتابلار یا زیلب تیموری شاهرلارینا اتحاف اولونموشدور. بوندان نتیجه آماق اولار کی، فارس دیلی و خطی ده ادبیات ساحه سینده اغزونه مخصوص بیر اهمیت مالک ایمیش.

ع . ج . اردبیلی

=====

اسفند ۱۳۶۱

نظامی نین آپیغاغی نین عصمتی * اولوب بییزیم آنالارین قسمتی
 حیالی دیر، آذربایجان قادینی * ددهم قورقود قویوب اونون آدینی
 قوچاقلیقدا بنزه پییدیر هجره * دویوشلرده یئنیلمه ییب هئچ آره
 بویو اوزون بورلا خاتون وقاردا * وفالی دیر، تایی یوخدور ایلفاردا
 گوزه للیکده یوردوموزون اغزودور * قادین بیزده ائل اوبانین گوزودور
 قهرمانلار بسله پییدیر قوینوندا * حق یوخدور، حق بیلنلر بوینوندا
 آیدان آری گوندلر دورو تورک قیزی * باناقلاری آل لاله دن قیرمیزی
 باشا ریقدا، یاراشیقدا، هنسرده
 آد آلیبدیر یاخین اوزاقا ائلرده

اوج يول ديريلن بير اولو سيري
دوردونجو يول ديريلمسه دي ؟

بيلميرم روزنامهلرده ، اوج يول اولوب ديريلن ، آما دوردونجوسو اولومدن صوردا ديريلمهين او يازيق پاييس مامورونون حكايه سيني اوجوموسوز يايوخ ؟ اوخوموش اولسازدا ، قضيه دن ياحشى خبريز اولابيلمز چونكى روزنامهلرده حادته مين يرده داليندا اولانيسي ، يعنى وببىرى اوزونو يازما ميشلار . ايندى گوره ك قضيه مين اطين نه ايميش .

فوق العاده وضعيته گوره ، پلييس مامورون بير هفته ائوينده گئده بيلمه ميشد^ي بونوق العاده وضعيت هفته سينده ، يالتارينى ، حتى باشماقلارينى چيخارما دبعيا گوره ، چوخ آز يانا بيلميشدى . او ، چاليشقان ، باشا ريقلى ، يوردوشور وظيفه بيلر بير مامورايدى . بئويوكلى نين سوزونون چيخما بيب ، سويورو . قلارينى دارتيشمادان عمل ائديب ، ماموريتينى ويلجا آخسانمادان يئرينه يئتيررى . ائله بونا گوره ده ، بئويوكلى نين محيتىنى قازانميشدى . لاپ چتين ماموريت لره اونو گون برديلر .

بير هفته گئجه - گوندور ايش باشيندا قالديفى اوچون ايكي گون مرخص - ليك آليسا ائرينده گلميشدى . او قدر يورقون ايدى كي ، بو ايكي گوسو ائوينده ياتيب ، دينجهليب ، آرواد - اوشاغى نين يانيندا كئچيرتمك ايسته بيردى . اوج اوشاغى وارايدى . بيرى اوعلان ، ايكي سى قيز . فوق العاده^ه وضعيتين اوزانديب ياي گوره ، ائوينده بير ياخشى دينجهليب ، گوج نوپسلاييب گئنده ايشينه قايتماق ايسته بيردى . آما حيف ، كي ، ائوينده دينجهلنمهدى . چونكى آبين صوروايدى . آبين آخرا ليندا دا ، آيلىق توكه نيب ، ائوين اسگيك - اوگوكو آرتيب ، سيخينى باشلاناردى . بيرساده سوزون اوستونده آروادى ايك ساواشاردى . كئنده : بئله اولموشدو .

جمعه گرسو ايدى . آروادى ائرتهدن دوروب مطباخ ايشلرينه باشلاميشدى . بير آز صوردا ، وشاقلارى آخا اديقلارينى سلديريب ، چاي - چورك دن سارى ميزدا ، انماغا باشلاديلار . قادين ، جوققلاريندا يورقون آتالارى نين اوبانما سيني گورله نه لريني ايسته دى . او ، جمعه گونو بيرليكه چاي - چورك

يېمەك سېلىپ، اوشاقلارنى ساغلامدىرماغا چالغىدى. ارى نەقدىر يورقون اولسا بىدى ھىچ وقت بىلە يوپاسمازدى. قادىن يا واشجانا ياتاق اوطا قىيىن قاپىمىنى آچدى. كىچىككى داعوانى خوشلۇغا دۈندە رىپارىنە اونوتدورماق ايسىتەين قادىن جىغاز، يىشنى كۈنە ياخشى باشلانغىچا ولسون دىيە، ياتاقداكى ارى نىن يانينا كىرىپ، كۆكسۈنۈ اوحشايىپ، اۋىمەك اوجون اورانمىشىدىكى ... ائشيككەكى اوشاقلار آبالارى نىن قورخونچ قىشقىرىغىنى ائشيتدىلار. قادىننى كۆرلەرى يوراسىندا چىخمىشىدى. قىشقىرا - قىشقىرا ياغىرىدى. پلىس مامورو اۋلۇموشدۇ. يەنى روھو بىدىنىدىن سىيرىلىپ، چىخمىشىدى. ھەنە قدر روھو جىدىنىدىن سىيرىلىپ چىخسا دا، ياتاق اوطاغىندا آيرىلماغا وقت تاپما مىشىدى. بونا كۆرە دە، آروادى نىن قىشقىرتىسىنى، اوجوقلارنى نىن آغلاشماسىنى دويوردۇ. آما اۋلۇموش اولدۇغۇ اوجون بىرايش كىسۈرۈپ، اوللارنى اويۇتماق الىندىن كەلمىردى. آز مۇنرا آجى خىرى ائشىدىن قوسوم - قونشو، مۇندادا ياغىندا اوتوران قوھوملار ائو، دولدولار، ايلك، ايسش پلىس مامورو اولان مەلەننىن مختارى (مەتەد) ابلە "پىرىك فانسى" يە خىر وىرىك ايدى.

اۋلۇموش بىرانسانىن روھو جىددىن سىيرىلىپ چىكاندا، مۇنرا جىدىن يانيندا اوزون سۈرە قالابىلمىردى. پلىسنى روھودا جىددىن جىدىن اولدۇغۇ اوطاغدا، اوطاغىن اولدۇغۇ ائودىن، ائوئىرا اولدۇغۇ شەردىن، شەردىن اولدۇغۇ بو دونيادان آيرىلىپ روھلار دۇنياسىدا كۆچدۇ. پلىس مامورو بون روھو، وظيفە بىلەر و تام آندامىندا وظيفە سىنى يىرىپە پىتتىرمىش بىر پلىس مامورو روھو روھو اولدۇغۇ ناكۆرە ھەنەچە اولسا، بىشتە كىرە جگىنە آرخا پىن ايدى. جىتە - گىدە جگىنە ھىچ بىرىكى يوخ ايدى. پلىسنى جىدى باسدىرىلدىغى چوخور دا چورويوب، قوردلار - بۇكلىرە يىم اۋلۇر كىن پلىسنى روھو جىتە ابلەدى يا شايا جاق ايدى. بونا كۆرە پلىسنى روھو بىر آزدا اۋزۇن توتوب بىشتە سارى يوللاندى. پلىسنى روھو يىرچىكى (يىرچا دىيەسى) بولاسىندا، جىددىن آغىرلىغىندا قورقۇلۇموشدۇ. بىر يىردە دا يانما يىپ عىنا، تلۈيزىئون تىجارىتى آگىلىرىندەكى كىمى يارى اوجا رجا سىنا قوللارىنى - قىچلارنى آجىپ وئىرلىشىن (سەمەن) آرتىستىكىمى اوجا - اوجا، كۆيدە اوزە - اوزە، ابرە - لىلە بىردى. اوزاقدان بىشتىن كۆر قاشا شەيران پارىلتنى سىنى، ايشىلتنى سىنى كۆردۇ. خورى لىلە، سەمانلار قو، كۆلۈنۈن بالە سىندەكى بالە رىيىن لىكىمى چىورە سىندە فەزلانىردىلار. پلىسنى روھو بىر آرا، بوقدر چوخ خورى وغلاننىن

بىر يىترە يىغىلماغىنى بىن ماسوى اولوب اولما دىيىنى دوشوسە ئۆيۈكلۈرىدىن
بىر بويۇق اولما دىيىنما كۆرە اوللارى داعىتقا اوجون ھىچ بىرايش كۆرمەي
پلىسىن روحو ھىتىن قايسىسىدا داياندى، پولسور، پلىط سىز، جاغىرىقىز
الينى قولونو ساللاياراق گىرە يىلە ھكى بىر سالنىز ھىت قايسىسىدى، رىنگ
بە رىنگ ئئون ايشىقلارى كۆرون ھىت قايسىسىدا ن گىرەندە، ملىگە ھىچ بىزەرى
اولمايان بىكە پرىن بىرى قولونو پايىشىپ :

— ھىي، ھارا كىدىرسىن ؟ دىيە سرت — سرت سوروشدو .

پلىسىن روحو قولوندا ن پايىشانى سايمايىت :

— نورا بىھىت دىگىلىمى ؟ سەنە وار بىھىتە گىرىم ... دىدى .

— سىن كىمى نورا گىرە بىلمىز . سىن يىترىن چوخدان ھىم دە آيرىلىدى .
ھايدى ، ساسامىرا ! ناخ، ھىم سولدا .

پلىسىن شامىش روحو :

— بو نە ايشىدى ؟ سىزمنى آبرىسى ايلە دىگىشك سالىمىنىز . بىريانلىشلىق
وار بوردان .

يىكە پىر ھىت قايسىسى :

— نورا شەرىسانىدى بەيم يانلىشلىق اولسون . ھايدى چكىل بوردان، دىيە
ساغىردى .

پلىسىن روحو :

— الينىدىن شكايىت ائدە ھىم .

— گىت ھىكەمە ايسەس شكايىتىنى ائلە . مىدىن دە سلام يىتتىر !

— گىدىپ تانرى با شكايىت ائدە ھىم ، كۆر سە ...

ھىر يىترە ھازىر وناظر اولان تانرى نىن شىقتلىسى دويولدى :

— اى پلىس قولوم، نەدىن شكايىتىن وار ؟

پلىسىن روحو تىترەتەنە دوشدو، تانرىنى كۆر موردو، آما سىنى دويوردو .

— تانرىم ! ئۆيۈكلۈرىمىن بويۇرۇقلارىدىن ھىچ بويون قاچىرما دىم، ھىسە

دەدىلەر ائلە دىم . وظىفە مى ھىر يىترە، ھىزما ن بونۇلۇكلە يىترىنە يىتتىردىم ...

دەدى . تانرى نىن سى گىنە دويولدى :

— بوللارى بىلىرىك .

— تانرىم ! ھانىمى دىيىمە تاخىب، گىرە دىگىندە (لازم اولاندا) اولومو كۆرۈمە

آلاراق، ئۆيۈكلۈرىمىن بويۇرۇقلارىنى يىترىنە يىتتىردىم، ما مورىنلارمە ھىچ

بىر اسكىكلىك بول وئرمە دىم .

— ای پلیس قولوم، بونلاری دا بیلیریک .

پلیسین روحو . یاسالاری، مقررات و آئین نامهلری شحه بوتونلوکله کسور
اؤتونه آلدیعیی (رعایت ائتدیکیی) ، بؤیوکلری سین بویوروقلارینی
دارنیشما دان بثرینه یئتیردیکیی و ائله بونلارا کۆره ده بهشته کیرمگی
اؤر حقی بیلدیکیی هر دیل ایله اولسا تانری یا یئتیردی .

تاسری سین او شغقتلیسی بو دؤنه بیرآز سرتله شهرک گورولدادی ؛
— توپلو کۆستری (تظاهرات) ائله بئرلر دئییه ، اؤکره نیجیلری باتون —
لادین می؟

پلیسین روحو تاسری سین یاسیندا بثری سین شیرین اولاجاغینی اوماراق
جیردار دایانیت ، دایانلارینی بئر — بئرینه ووردو ؛

— بلی . . . بؤیوکلریم " وور! " دئدیلر ، من ده باتولادیم .

— اینش وشره سین (کارمرماس) ایسته کیمه کۆره اعتنا بچی باشچیلری
کلاسری ده کۆنکله دین می؟

بهشته کیرمک امید آرطان پلیسین روحو سئوینه رک ؛

بلی . بؤیوکلریم ائله ایسته دیلر ، من ده تاپدادیم . . . دئدی .

تاسری سوروشدو ؛

— خلقس اوستونه آتش آچدین می؟

— بؤیوکلریم بویورموشدولار .

تاسری عصبیلدی ؛

— سی بؤیوکلرین بهشته سوخما یا جاق !

پلیسین روحو ؛

— بؤیوکلریم ائله بویورموشدولار . . . دئییه ککه له دی (دیلی توتولا — توتولا
سؤیله دی)

— بیز سه عاعیل وئرمیشدیک . بیز سته وجدان وئرمیشدیک . سن بیزی

دکیل ، بؤیوکلرینی خوشود ائتدین ، هایدی ، ایندی کیر جهنمه ! سینی

اورا دان بؤیوکلرین بویورو وئریف بورا خدیرسینلار .

پلیسین روحو آغلاماغا ، بالوارماغا باشلادی . دیزلری اوستونده چؤکوب ،

مونرا اولما یان یئره دوشدو . کۆزوتون یاشی بورسون سویونا ، بورسونون

سویو آغزی سین سویونا قاریشدی . فورخودان آلتینی — اوستونو ایبلاداراق

کشمه یالواردی ؛

— دوغرولاری آجاق ایندی آتلادیم تاسریم ! با سئلمیشام هر شئی ده . مسه

مهلت وئرس بوتون با سئلمیشلاریمی دوره لدیم .

رحیم و غفور اولان اولو نانری بین سفقنلی سسی دویولدو :
 — ای پلیس قولوم! سه یاسامان اوجون آوانس وئریرم. هایدی، قاییت
 دنیا یه. عظیمی ایشه سال. وحدانی بین سسی نی دیله یه رک بیزی خوشنود
 ائله، تا بئریس بهشت اولسون.

"پزشک قانونی" پلیس مأمورونون جسدینی معاینه ائتمک اوجون اوطاغا تزه
 گیرمیشدی کی، نانری دان آوانس آلمیش اولان پلیس روحو اوزونو بختیردی.
 بیر آزدا یوبانسایدی "پزشک قانونی"، "اؤلوندور" دئییه، جواز وئره حک —
 ایدی. اوندادا پلیس مأمورون کوچ ایله قییره نیخا حاقیدیلار، پلیسین
 روحو سیرآز قاباق سیریلیب چیخدیعی جسدین ایچینه گمرچکین، پلیس مأمورو
 جالانیب تریتمه گه یاسلادی. گوزلرینی آچیب اؤسگوردو. اؤسگورمه سی روحون
 جسد قالبینه گیررکن زورلاما سیندا نایدی. پزشک قانونی "یه گؤره" مأمور بیر
 یاقینلیق (بیپوشی) گئچیریرمیش.

چوخ قیسا بیر سوره اوجون اوبیری دوسبا یه گئدیپ قاییدان پلیس مأمورو
 بو دؤنه وطنه سبی یئرسه یشتیریب، عاظمی ایشه سالیب وحدانی بین سسه
 قولاق آساراق ائله داورا ایردی کی، تارینی خوشود ائله سن، بؤیوکلری :
 "آتیل!" دئییه، یوبوراسدا، نانری دوشا آتیلان کیمی آتیلیردی دای.
 بؤیوکلری : — حوم! دئییه یوبوراسدا، دوروب دوشونوردو، عاغلی ایله
 دانیسیردی. وحدانی بین سسی دیله بیردی.

بؤیوکلری : — وور! دئییه یوبوراسدا، یاسالارین اورو یله داورا ایردی.
 بؤیوکلری بین ییروفلارینا هر سراط ده، هر زمان وهر بئرده ماشاکمه دیگی
 اوجون پلیس مأمورونون وضعیتی دئییشلمیشدی. اؤسجه ایشینی اوزاق سیریشره
 وئردیلر. صونرادا عاغلی بین، وحدانی بین و یاسالارین دئییکیندن چیخما دیغی
 اوجون ماحاریق سبزلیق (بی کفایه) بهانه سنه پلیس لیکدن چیخارتدیلار.
 امک لیلیک (باز سسه لیک) حتمه ده حاتابلمه دی. پلیسین عاظمه سسی
 بوخسونلوغا دوشدو. اوسته لیک ختمه ده اولدو... مریضخانا یا گوتوردولر
 اونی. بئرگون سحرچاعی خسته باخیجی سی (پرستار) کشیک طبیعه پلیس مأمورو —
 نون اؤلدوگونو بیلدیردی. پلیس مأمورونون روحو ایکینجی دفعه جسدیندن
 سیریلیب چوخدان آزاد جاسا اوبیری دنیا یه گئتمیشدی. ایلک دؤنیه
 قاباغینی کسن او یئکه یرقا ییجی بودمه لوکس هتل لری قاپیچیلاری بین
 میلیونر مشتری لری قارشیلادیقلاری کیمی بیرالی آرخا سیندا، اوبیری ایله
 قاپینی گؤستریب یئره جن ایکی قات اگیله رک :

— بوپورونوز! دئدی.

پلیسین روحو بهشتین قاپی سیندان آددیمیسی آتما ییب، ایکی دیزی اوستونده چوکوب آغلایردی. پلیسین روحو تانریم! تانریم! دئییه اینیلده مگه باشلادی هر یئرده حاضر و ناظر اولان اولو تانری سین سسی دویولدو:

— ای پلیس قولوم! بو دؤنه جنت حقیندی، جنت لیک سن، بهشتین بوتون نعمت لری سنین دیر. پلیسین روحو یالوارماغا باشلادی:

— ای اولو تانریم! سن هر شئی پلیسین. اوج چو غوملا آروادیم یوخسوللو ایچینده باشیز قالیبلار. پلیسین چیخاریلدیغیم اوجون اوللار قالاچاق آیلیمیمدا یوخدور. آرواد-اوشاغیم بو دوروم دایکین بهشت مبه جهنم اولاجاق. پلیس ما مورو بیر آوانس داها دیله بیردی. سودفعه آرواد-اوشاعی نیسین یاشاییشینی دوزه لیدیپ، کله جگینی تأمین ائلدن صونرا اولمک ایسته بیردی. تانری بیر بولدا پلیس ما مورونا یاشاییش آوانسی وئردی. پلیس ما مورونون روحو تله سه رک دومیایه دؤندو. بیر آرز قاپاق سیریلدیگی، حسته حانا داکی بانافدا اورا نمیش حسدین ایچینه گیردی. خسته ما خبیسی ایله بیرلیکده مالونا گیرن کشک طبیب بلس ما مورونو گئنه اؤسگورمک حالیندا گوردو. پلیس ما مورو با حیلانندان صونرا خسته حانان چیحدی.

یوکسک منصب لرده قوهوملاری واریدی. اشینه قابینارلماق اوجون اوللار باش ووردو. اوللارین آراچیلیمی وضعاتی ایله یئشیدن بولیس لیگه کیردی. بو دؤنه اولومدن قاساق آرواد-اوشاغی نین یاشاییشی و کله جگینی تأمین ائتمک حالیندی. گون گلدی پلیس ما مورو اوجونحو دفعه اولراق گئنه ده اولدو. جسدن سیریلن روح، او بیری دومیایه کؤچدوگ—ونده گوزو آرخادا قالما مشدی. یعنی گوزو آچیق اولمه میشدی.

یوللاری چوخ یاخشی اؤگره نمیش پلیس روحو، جسدن سیریلیپ—سیریلمز حنتین قاپی سینا چاتدی. رنگلی نئون ایشیقلاریله، فانوس و بایراقلارلا بز نمیش حنتین قاپی سیندان آرخا یینجاسیا، گولومسه یه رک ایجری گرن زمان گئنه او یئکه پر جنت قاپیچیسی، کئچن گلیشینه سانکی اؤنوده یئره حن اگیلسن او دگیلمیش.

— هئی، هارایا؟ دئییه یولونو کسدی.

پلیسین روحو:— کئچن سفرده کلمیشدیم. منیم گیریش ویزام وار... دئدی.

جنت قاپیچیسی:— پاس باییرا! دئییه باغیردی.

هر شئی دویان تانری الیه کی بو دارتیشمانی دا دویموشدو.

تانری بویوردو:— ای پلیس قولوم! بو دؤنه جهنم لیک سن!

سجده ۛ دوش ېلېسېن روحو آغلایارای اۋرودن دفاع ائتمگە باشلادی .
تاسری سورودو :

— رشوت آلدین می ؟

ېلېسېن روحو تترەگ سېلە :

— آرواد- او شاعمن كئچبە حگی اوجون... دئدی .

— باح آلدین می ؟

— آخی ، آرواد- او شاعلاریم ...

— سولسورلوق (سواستفاده) ائتدېن می ؟

— اولاری دوشوركن ...

— بئرس حېم دەر !

ېلېسېن روحو آغلایېردی ، اۋر- اۋزونه دئدی گۋرەس سېرداھا باشا ماق
استەسم تاسری وئری یا بوخ ؟ اولو تاسری ۛ ۛ ۛ قادر دگئل کی ... ېلېسېن
انجمن كئچى دوشوت سوبوردو :

— سە سېر بول دا باشا ماق آوانسى وئریلیر .

ېلېس مأمورون روحو فايديت بئىدن سېرىلدىگى حىدىن ايچىمە
گېردى .

سلى ! روربا مەلرس ياردىملارى سورا جان ابدى . سېر ېلېس مأمورون
اۋلدىن سورا دېرىلدى دئبە نئچە گون ياردىلار بوسو .

ېلېس مأمورون اوحوحو دېرىلېشىدن سورا ئۆيوكلىرى سېن سوبوردوق
لارسى گۋرو سومولو يئىرىبە بئىتىرمە دېگى كىمى ، سېرىدن رشودە ، ساچ دا
آلما دى سولسورلوق دا ائتە مە دى . مأمورىت لرىمە ھئچ سېر يارا مازلىغا
ال آتما دى . ھرىئردە غاغلىسى ايشە سالدى ، ھمىشە وحداسى سېن سېرىنى
دېسە دى . ساسا اوزوايلە دا ورا دى . آما ۛ ۛ فايذاكى كئشە دە ايشىندىن
حدا رندىلار . ېلېسېن غاغلەسى كئشە دە بوحو سوللوعا اوغرا دى .

اۋلوم ھامى يا وار . ېلېس مأمورودا گوسو جاتاندا اۋلدو . ېلېسېن
سېرىلن روحو اوسېرى دوسيا يە كئشە دە سېنتە گېرمك اوجون ھئچ تلىمە دى .
جئنلە جېنم آراسىدا ، جان سېخىمىتى سى ايلە كئدىت گلبېردى .

قارا كئشە دە ، قارا قاياسىن وستوبە قارا فارىشقا سى گۋرن تاسرى
الەنەكى ېلېس مأمورون روحو سودا گۋردو . نىيە سېنتە گېرمە دېگىنى
سوروشدو . ېلېس مأمورون حىت دە بئىرى حاضرايدى . ھمى دە ياخشى سېر بئىر
وئرىلمىشىدى اوسا ، دئىز قىراغى و اوتوسوس دوراغىيا جوح ياخىن سېرىبئىر .

اوسته‌لیک ، کوچه‌های - کویوندن ده بیرخمر یوخ‌ایدی .
 پلیس مأ‌مورونون روحو آرواد- اوشاغیسی هرزما‌سدان آرنیق بیس-
 وضعیت ده قویوب‌گلدیگینی بویله‌دی . غفور ورحیم اولان تاسری سو‌وردو :
 - ائله‌دیرسه ، سته‌بیرداها یا شاییش آواسی وشریم ، دؤن دوسایه ....
 آرواد- اوشاغی‌نین دورومونو - دوره‌لت‌گل !
 پلیس روحو : - شوکرویدن عاجز تاسریم ، آما بیرداها دوسایه قاسینماق
 ایسته‌میرم ! دئدی . تاسری علتی‌سی سوروشدو .
 پلیس روحو جواب وئردی :
 - چو‌نکی تاسریم ، آحردا بئله‌آیلادیم‌کی ، بیر پلیس او‌حون همی‌ئوک‌لریسی ،
 همی‌تاسریسی ، همی‌ده آرواد- اوشاغیسی راصی‌یا‌حلاماق ، اولان اش‌دگیلر ،
 هرئحه اولسا ، او‌چوندن بیری اینجیه‌جک ، سوا‌گوره سو‌دؤنه‌بهن‌ت‌ل‌ک
 اولمون‌کن بیرداها دوسایه قاییدیب‌گهاها با‌نما‌ماق او‌حون آ‌حلس-
 جتن قاسیسی گیریم‌اجری ...
 پلیس روحو طویل - شیور چالمنار‌کی حمتین قاسی‌سدان گ‌ردی .
 پلیس آروادی اری سن جسدی نین باشیدا گۆرنله‌بیردی ، سودمعه‌سه
 قابا‌ق‌کیلار‌کیمی آغلامیردی ، حتی :
 - بوش - بوشوا اوزولمه‌یسن ، هرنه‌حور اولسا ، گشه‌دیریلر ... اؤلوب -
 اؤلوب‌دیریلمگه عادت ائله‌ییب‌دئییه باش‌عا‌علیمی وئرلری او‌یوب‌دورما‌غا
 چالیش‌ردی .
 سو‌دؤنه اری نین دیریلمه‌سینی بوشونا گۆزنله‌بیردی . پلیس مأ‌مورونون
 روحو جسدیه قاییتما‌دی دای . چو‌نکی تاسری با‌دئدیگی‌کیمی سر‌بازس
 پلیس مأ‌مورونون همی‌ئوک‌لریسی ، همی‌تاسریسی ، همی‌ده آرواد- اوشاغیسی
 او‌چونوده سردن راصی ائده‌یله‌جکی ممکن دگیل‌دی .

تولکو و شیر

نا شیب تولکو شیر سوپله دی : "من * اسسه ورم شیر شئی اوکره نم—عدن
 هنریس مهرما نلار ازیری دسیر * شیرشس رسننمنس براسری دیر
 هانسی سیرسسله هانسی احدا دا * هانسی سیرسسله هانسی اولادا
 سستس وار؟ مده گل ائیله یمنار * فاله یمنس نا سواس مده یمنار
 سوپله دی سرکی: "سلیمیز شیردیر * دوغدرعوم ایلده جوج بکیل، سیردیر
 دئدی تولکو: "بالایلا اولسا مرام * من کی ایلده اون—اون شین دوغورام
 سوپله دی: "دوزدو، دوغدرعون چوحدور * ترک آیا قدا، هنرنری جوج—دور
 س برغان ایلده، دوغدرودور، سیردیر * حیله گر تولکو جوج، اگست—سیردیر"

دهوه، و سیمجان

سیر دهوه به سیر سیمجان * بولداش اولدو سیرزمسان
 سیمجان دهوه بی قوساق * حاعیردی، دوشدو قاساق
 سیمریس صحت ائتمسیدیلر * سیمرحیلی سول گئتمسیدیلر
 سیمجان سیرله حانحاق * دئدی: "بو بور، آی قوساق"
 دهوه بووانی گورحسک * دئدی: "گل، مندن ال چسک
 نه گئمه لی دیر بووان، * نه دهه من اوللام حمرت—دان
 خلق احره وار بیر منسل * "دوست دوستی ایله تن کسک
 دهوه ایلله دوست اولانیس * دروازاسی گش کسک!

رباعی

هر بئشده سؤال آجیر سیمیز ساحل دن
 قوش تک قوناراق اوچورسونوز ساحل دن
 من حیرت ایچینده ایم کی سیمیز دالفاکیمی
 مجذوب اولاراق قاجر سیمیز ساحل دن

ج.م. سا والائين ايران اسلام جمهوريسى رادىوسوندا ن سىلو (۱) و
خور (۲) دستەسى نىن سىيلە اوخونموش بىر شەرى

دۇگوشن عىگر قارداشما

قارداشيم قوى اولسون يوز آلقىش سە
وفالى بىخدىن سىن خلقە ، وطنە
يوردوندا ن جىهارتدىن كور دوشمالارى
بىلىرسىن بو گون حق سىلە دىر يەنە

***

دوشمانى چون قووموشوق بىز تورباغىمىزدان بوگون
يىس گوزدن كىدىك درە مىزدن ، داغىمىزدان بوگون
گلىدى بىرخدمەت فىلا جون مەيوىزمە اولمادى
گوردو ايندى گوجلويوك بىز هر چاغىمىزدان بوگون

***

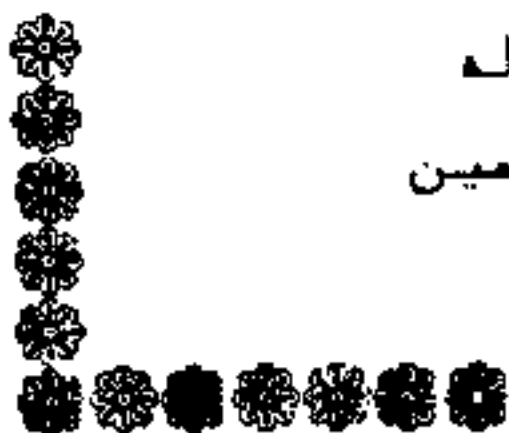
ازلدن حق ايله پىمان باغلاندىن
عزم ايله دوشمانىن باغرىن داغلادىن
يوردووين يولوندا كىچمىس جاندا ن
او دور چوخ حرمەتلە چكىلىر آدىن

***

عرصەنى بىر اويلە تنگاشت جانى چىخسىن صدامىن
تئزجە سۇندور مەيوىنيزمە آلدانان سفلت شامىن
سن شرف اوغروندا آزاده سلاح آلدون الە
چون مقدس انقلابىندا ن آلبىسان ايلهامىن

***

(۱) يالنىز (۲) توپلو = دستە جمع

"آنا دیلیمیز و ملی وارلیقیمیز اوغروندا"

خاطرهلر دفترینده

* ۲ *

آنا مدان خاطرهلر

واما آتام، اودا گونده لیک داییشقلاریندا یئیری گلیمش کن ایش
له تدبکی آتاسؤزلی، تورکه مثلر، تمثیلر، لطیفهلر و تک سب لرابله
منی دیلیمیزین و اثل ادبیاتیمیزین بوییمحام و درس معنالی سمونه
لری ایلله نانیس ائتمکده ایکینجی معلم اولموشدور. آتامین سؤزگلیشی
و یئرلی - یئرینده استفاده ائتدگی بوانیه - ساییا دورولمه مین سؤز
اینجی لری اوفده ر جوج و رنگارنگ ایدی کی، اولاری بیرشهره بئغسابدیق
بیر دولو کتاب اولوردو.

آتام، عمر سو روورگارلا ال به باخا اولموش، زحمت و جینلیک له
یاشامیش، لکن همینله اؤز ملیگینی قوروמוש بیرکیشی ایدی. او، جوج
کنجک باشلاریندا آتاسینی الدن و ثرب، یتیم قالیر و ائله اووقتدن
ده آتاسینی و باحیسنی ساخلماق اوچون ایشله مگه مجبور اولور.
اونون عمرونون اوشافلیق و حوانلیق چاغلاری فرش کارخالاریندا
ایلمک سالماقدا گئحیر، سا وادسز اولدوغو باخما یاراق، بیر آزهوشلو
باشلی و آتیق - سابق اولدوغوندا و گؤز آحبابیش ایچینده بؤیودو -
گوندن اطرافیندا گئح حرکتلری دفتله ایزله بیر و مشروطه حرکاتی باشلا
- سناخته مددن یئره آتیلیر و انقلابچیلار قوشولور، صمیمی و فداکار
بیر انقلابچی اولدوغو اوچون یوزباشی اولور، تیریزده انقلاب قورتارار -
قورتارماز اونو امیرحشمت نظمیه سبه "سایب" یازیرلار، نظمیه تزار
غوشون علی دخالتی ایله داغلاندا صورا و حاجی صمدخان شجاع -
الدوله نین تیریزه مسلط اولدوغو زمان اوزون مدت گیزلی یاشاییر و
مورا یئنه نظمیه قایدیر و اورادا قالمالی اولور، او، عمرونون
موسو تک اولماسدان خوشو گلمه دیگی حالدا، اونو اگنیندن چیخارتماق
برایطی یارادا بیلیمیر.

آتام گؤز آچاندا بیرتیکه حؤره ک اسیری اولدوغو اوچون، درس
اوخوماغا امکان تایما میشدر، اما، او، صورالار جوج زحمتله، اؤزو

دئمشکن - ائوز کئوکونو سودان چيخارتماق اوچون، اوندان بوندان بير آزي يازي - پوزو اورگنميشدي، بوي يازي پوزو بيرجهتدن اونوكتاب و دفتر له تانيش ائتديگي حالدا، اونون درسه، كتابا، علمه و مطالعه يه اولان عطشيني سوندورمه ميشدي، او، عمرونون صونونا قدهر ياخشي يازا بيلمه - مكد وداها چوخ اورگنمك آجيسي وحسرتي ايله ياشا ميشدير، اونون كتابا و درسه علاقه سي اوجوندان، بيزيم ائوده، من گوزومو آجاندان هميشه كتاب گورموشدوم، بوكتابلارين ايچينده قرآن و دعا كتابلاري باشلدا اولماق لا، دخيل، قمرى، غمناك، صراف كيمي مرثيه ونوحه كتابلاري، توركجه اميرارسلان، هفت پيكر (يئددى گنبد يا يئددى گوزه ل)، چهل طوطى، ثعلبيه بيرهارا توركي نمايشنامه لر و فارسجا سعدى، حافظ، مولوى، فرائدالادب و خارجى رومانلاريندان يوسف گاريبالدى، بينوايان و آيريلاري و لموش - دور، بونلاردان علاوه آتامين بيركتابچى يا كتابخاناچى ايله ده تانيش - ليغى وارايدى. او ايسته ديگي كتابلاري اوندان امانت گئوتوره روصونرا دا قايتاراردى. استبداد و ملي حق سيزليك ايللرينده بوكتابچى چوخلو ياساق اولموش توركي و فارسى كتابلار اولورموش، صونرالار بوكتابچى يا كتابخاناچى آدامى نه قدهر سوروشدومسا سوراغ وئره ن اولمادى.

آتام ظاهري گئورونوشده آزجا توتوملو اولسادا، ائوز قايفى كسليغى صاف اورهك ليليگى و اينانجيلاريندا صميمى وصادق اولدوغوا وچون حمايت ايچه ريسينده، ايش يئرینده، كوچه ده بازاردا، قاپى - قوشو آراسيندا حرمته لايق آدام ايدى هامو اونون خاطرينى ايسته بير، اونا اينانير وهئج كيم اورهك دردلرينى اولا آچماقدان چكينمزدى. او، هاميدان چوخ ايكي صفيله الفت تاپماغى خوشلاياردى، بو صنفلرين سيري حياتين آغير يوكونو جيگسينده داشايان و باشاينلرينى آلين تريله قازانان ايش و زحمت آداملاري، او بيريسى، آتامين ائوز دئديگي كيمي، جماعتى آبدىنليغا چيخارتماغا چالیشان علم آداملاري، معلمر و قلم صاحبلري ايدى.

آتام ائوزو بير عمر يوخسوللوق حكديگي اوچون يوخسوللارين و محروم لارين، چوخ ايشله ييب آزي يئين لرین ديليني ياخشي قانار، راحت حالدا اونلارلا الفت تاپار، قاينا ييب قاريسار، دردلرينه شريك اولار، يئئري گلدیکجه ده اورهگه ياتان صحتلري ايله اونلاري اوميدله دير، ردی، او، آزاد و قتلرينى ساعاتلارلا بو آداملارين ايچه ريسينده گئچيرديگيندن خوشلانديغى حالدا، ائوزلرينى مقام، پول، قدرت، دولت سنگرى داليندا

گیزلەدنلەردن نەزەرتەنەر وچكىنەردى. بىزىم تىرىزدە وكنەدەكى قوم اقربا
 دن بىرى - ايككىسى مرفە، اوبىرى لىر يوخسول آداملار ايدىلار، ايل گلە-
 گئەدەر آتام اومرفەلرايىلە قونوشمازدى، اما يوخسوللار بىزە گلەندە
 اونلار دوزكىمى يالار، ايش - گوجلەرىندىن خىرتوتار، اونلار اورهك -
 دىرەك اولاردى .

آتامىن بوسادە وصمىمى آداملارلا قاينا يىپ قارىشماسى، بىعضا سونلار
 - لاحتى "صىغا قىردش" اولماق مەرحلەسىنە دە چاتاردى. شىكلاندا مەشە
 نقى علاف آتامىن صىغا قىردشلىرىندىن بىرى ايدى، رحىم گۆيول، خىبرخوا،
 شىرىن كلام، خاىرجواب، اىپك كىمى يوشاق بىركىشى، آتام اوزون اوزون
 بوللارلى گلىپ اونون دوكانىندا اوتورار، چوبوقلاشار وصىتەلەشەردى.
 مەن تىرىزىن دۈبەلەرىندىن "عسگرانلى" نى، "لالە" نى، موشرالار "على بدوام" نى
 اورا يا گلىپ گئەندە گۆرمۈشەدۇم .

آتامىن چوخ خوشلادىغى آداملاردان بىر صىغى دە علم آداملارلى ابدى
 بو آداملار ھەلساسدا اولور اولسون، آتامىن اغلجوسۇ دە دوز گلەندە آتام
 اونلارلىن صحبتىدە اولماقدان، اونلارلا ئىتە گىچەكەن خوشلاناردى. مەن
 مەرسەدە درس اوخودۇغۇم ايللەر، دىمەك اولار كى او، مەنە درس وئەرنە مەلىم
 لىرىن ان ياخشىلارلى وان ماسوادلارلى ايلە تانىش اولوب الفت نا پەمىشىدى
 آتامىن چوخ درىن ھەرمەت بىلەدىكى علم آداملارلىندىن بىرى آقا شىخ
 عبدالحسین آدىندا بىر عالم ايدى. يا شادىغىمىز مەلەدە آيرى روھانىيەر
 اولدۇغۇ خالدا، آتام بو عالمە چوخ ھەرمەت بىلەر، بىر پارا شرعى مەسئەلەلەر
 بىر طرفدە قالسىن، ھەر جورە ادبى، لغوى، اجتماعى، فلان اشكاللارلى اولسا
 سۇرۇشار و آقا شىخ عبدالحسین ايلە اوزون - اوزادى ئىتە گىچەردى.

ھىياتىن جورە خورانىش - يوققوشونو گۆرمەك و اونون سوراغانلارلىن
 دوشەك، خەلق ايلە ياخىندىن قاينا يىپ - قارىشماق، كىتاب اوخوماغان اولان
 سۇنمەز عەش، آتام چوخلو تەجرىبە و سۇز نەخىرەسى قازاندىر مەشەدى. اونون
 كۈندەلىك دانىشلىقلارلىندا سۇز گلىشى گىتىردىكى يىغىمام و درىن مەنالىسى
 مەلىلەر و آتاسۇزلرى، يىترانى بىترىندە ملانصرالدىن، بىلرول و آيرىلارلىندىن
 نەقل ائەدىدىكى شىرىن و گنايەلى لطفە و تەنىللىر، فارىس و بۇرگ شامىللىرى و
 اونلارلىن اچەرسىندە ھامىدان چوخ و ھەزەمان مەرزە على اكىرما سەردەن ھەسب
 حال اوخودۇغۇ تەك سەت لىرا ئىشەنەن اوره گەنە يا ئا روھانىيەت بىلارلىدى.
 مەن آتامىن دانىشلىقلارلىنى خوشلارلىم و سىرچوخ و قەللىر اوسون كىمى

دانیشماق، سۆزلری یاغ کیمی اریدیپ ائشیده نین احساسینا وروحونسا
 یایماق آرزوسی ایله یاشاردیم. بونا گوره ده کتابلارا باش وورار، اونو
 بونو، الیمه گئچه نی اوخوردوم، آما دانیشدیقلا ریم بیرشئییه وختا مازدی.
 بوباره ده ده آتامما شکایتله ننده دئیهردی: هرکتابدا اولان سۆز اوره گه
 یاتماز فقط اوره کدن چیخان سۆز اوره گه یاتار، تکجه سیناقدان چیخان
 سۆز جانا یاییلار...

آتامدان تکجه یاددا قالان سۆز اینجیلرینی بیریشره توپلاسا ییدن
 بیردولو کتاب اولوردو. سۆزو اوزاتماق و مطلبدن چیخماق اوچسون
 اجازه وئرسه نیز بوندان وارگئچک و تحصیل دئوره سیندن یاددا قالان بیر
 نئجه خاطره نی خاطرلایاق، طبیعی بو خاطره لرده ده آتامین مسئله میزایله
 رابطه ده ایزلری گورونه چک. فقط، من ایندیجه مدرسه دن یاددا قالان
 خاطره لری یاددا سالاندا، منیم ماهنیلارایله رابطه ده اولان بیر خاطره گلیب
 گوزومون قاباغیندا دایاندى. منجه بو خاطره نی مدرسه خاطره لریندن
 قاباغا سالماق یئرلی اولور.

***

من اوزومو آندیغیم گوندن ماهنیلارا وورغوندوم. هله آتامین بیر
 چوخ وقت حزین و توتارلی سله اوخودوغو یا تیلار، آغیلار و آیری ائل
 نغمه لری و آتامین غملى - کدرلی ساعتلاردا زمزمه ائتدیگی یانیقلى
 ها والار بیر طرفده دورسون، کوجه ده یا حادا، فرش کارخانالاریندا، آرابیر
 طویدا - ییغوادا ائشیتدیگیم نغمه لر منی جوشدورار و روحوما مضرا بلار
 ووراردی. ائویمیزین او طرف بو طرفی باغ - باغات و آچیقلى اولدوغوندان
 بیر چوخ یای گئجه لرینده دامدا اوزانیپ تبریزین صاف سماء سیندا
 اولدوزلاری سیر ائتدیگیم زمان، بیردن بیرزنگیله سسی اوچالار، منی
 قانادلارینا آلار و اوزاقلارا آپاراردی. الیم قلم توتاندان صومسرا
 ائشیتدیگیم ماهنیلاری کاغذا کئچورمک منده عادت اولموشدو ماهنیلاری
 ها واسیله یا خشی اوخویا بیلیمزدیم، سیم چاتیشمازدی. بونونلا بئلسه
 اولتاری کاغذا کئچوره ردیم ....

آزجا بویا - باشا چاتدیغیم گوندن ائوده منیم عهدده مە دوشن ایش
 لردن بیری آتامگیلین ال حهره سیمده اگیریب حاضیرلادیقلاری ایپلری
 بازارا آتاریپ بون ایله دگیشمک و اگریلمیش ایپین رحمت یا ناسینی
 آلیپ گتیرمک ایدی. بوایش، یای یا فیش، ایکی گوندن بیر، یا هفتسه ده
 ایکی دفعه اولاردی. بون آپاریپ گتیرمک ایشی ایله یا ناشی، بعضا یونون

توزوندان و آهکیندن چات - چات اولموش اللرینه ، "شفائیه" دا واخانا -
سهندان وازلین یا گیلیسیرین آلماق ، هابئله بیرچوخ وقتلر خیابان
قاپیسیندا مش اسماعیل توتونچودن آتامایا پایپریز توتونو آلماق منه
تاپهریلیردی .

بونچونون دوکانینا بیزیم ائودن چوخ یول ایدی . او ، بازاردا دالی
راستا دا اولوردو . اورادان جنوب خیابان قاپیسینا گلله یولو ایکی
قات پالتارلا چوخ دا خوشا گلیم دگیلدی . بونونلا بئله ، هر وقت توتون و
مش اسماعیل آدی ائشیده نده قانا دلانیپ اوجا اردیم . . .

خیابان قاپیسیندا ، ائورتولو بازار ی چیخانندان صورای ، گئی مسجدین
قانشاریندا ، دمیرچی ، بویاقچی ، ایپچی ، علاف دوکانلاری سیراسیندا بیرقهوه
خانادا وارا ایدی . بوراسی دوشرگه اولدوغو اوچون قهوه خانانین مشتری -
لری زحمت آداملاری ، خیردا آل - وشرچیلر و اوتایدان گلله مهاجرلر ایدی .
بو قهوه خانایا یولومون اوستونده اولان قهوه خانالارین هئج بیرینه
بنزه مزدی . او بیر قهوه خانالاردا آخشاملار نقال یادریش اوخودوغو
حالدا ، بورادا گونون بیرچوخ ساعاتلاری خصوصیه منیم اورادان سوور -
شدوغوم آخشام جاغلاری و قهوه خانانین شولوغ اولدوغو ساعاتلار ، الایله
قورولان شیپورلو قراموفوندان نغمه سلری اوچالاردی ، کوجه نین چوخ های
کویلو اولدوغوندان نغمه لرین بعضا ائشیدیلما اولدوغونا باخمایاراق
قهوه خانانین قاباغینا جاتار - جاتماز آیاق ساخلار ویاشدان آیاغا
قولاقلار ایدیم .

بیرگون گئنه یون طلپسی دالیمدا ، مش اسماعیلدان توتون آلیپ
قهوه خانایا قاباغینا جاتماغا تله سیردیم . مش اسماعیل گوزو منه ساتاش -
حاق دئدی : خان بایب (او آتامایا خان بایب دئییردی) لاب ایندیجه ،
سنین قاباغینجا توتون آلیپ گئتدی . یولا دوشدوم . او یان - بویانا گوز
گزدیردیم ، تامدان اثر یوخ ایدی ، قهوه خانانین قاباغینا جاتدیم .
گئنه اوخوماق سسی کوجه نی بوروموشدو ، بیرآز آیاق اوسته دایاندیم ،
صورای طلپسی بئره قویوب ، اوستونده اوتوردوم ، نغمه لر اوچالیر و منی
ده ائزبله اوچالارا ، اوزاقلارا ، نه بیلیم هارالارا آپاریردی . . .

بیردن چیکنیمده بیرالین آغیرلیغیمی حس ائتدیم ، جنوب باخاندا
آتامی گوردوم . او منیم بوردا اوتورماغیمدان بیرآز تعجب له نمیترکیمی
سوروشدو : اوغلو بوردا نییه اوتورموسان ، اولمایا یورولموسان ؟ من

یئریمدن دیک قالخدیم، صونرا بیر آز اوتانا - اوتانا دئدیم: یوخ، یورو -
لما میشام، اوخوماقلارا قولاق آسیردیم.

آتام هئج نه دشمه دی، او بیرینه حق وثره نده هئج نه دشمزدی، یالنیز
درین باغیشلاری داها دا درینله شدی....

بیرنجه کون بوندان صونرا، بیرگون آتام بیرشیپورلو گرامافون
ایله افوه گلدی. کیشی بو گرامافونو بیلیمیرم هاردان چیگنینه آلیسب
گتیرمیشدی. گرامافون ایله بیرلیکده چوخلو صفحه ده وارایدی. گراما -
فونون سسی او جالاق قاپی قونشودان آرواد - اوشاق توکولوب گلدیلر.
گرامافون ایکی گون بیزده قالدی. من بو ایکی گونده، اوشاقلارین یا ردیمی
ایله چوخلو ماهنی دفتره کؤچوره بیلدیم.....

مدرسه دن خاطره لر

۱۳۵۹ - نجی ایل، منیم ومنیمله بیر یاشدا اولان بیرنجه قاپی قونشو
اوشاقلارینین مدرسه وقتلی گلیب چاتمیشدی. بیزی، منی ومنله یاشید بو
اوشاقلاری مدرسه یه یار دیرماق آتام اوچون بیر حیاتی مسئله حالی آلمیشدی.
یاشا یشین آغیرا ولدوغوندا ن بیرچوخ بوخسول عائله لر، اوشاقلارینین
مدرسه یه گونده رمکدن چوخ ایشه، فرش کارخانا سینا یا اورادا - بورا دا
شاگردلیگه گونده ریر. و اونلارین گتیردیک لری بئش - اوچ شاهینی فنیمت
بیلیردیلر، اما آتام بو جور فکیلرله شمیردی. او، دئییردی بیزلر یسا وان
چوره گه ده محتاج قالساق، اوشاقلاریمیزی اوخوتمالی بیق.

بوکیمی عائله لری اوشاقلارینین مدرسه یه گونده رمگه راضی سالماق
اوزو بیر مسئله ایدی. اما مسئله تکجه بونونلا قورتارمیردی. بو دده - ننه
لری راضی سالاندان صونرا، تارا آدیاردیرماقا مدرسه یوخ ایدی. ایگیر -
می بئش میندن چوخ عائله نین یئرلشدیگی شهرین شمال شرق محوطه سینده
فقط بیردانا دولتی (پولسوز) ابتدائی مدرسه وارایدی. بو مدرسه ده سککیز
دوققوز اوتاقدان عبارت کهنه بیرکرایه افوده یئرلشدیگی اوچون ورا -
یا کلاس آرتیرماق امکانی یوخ ایدی. البته شهرین مرکزینه یاغینلاشد -
یقجا ملی (پوللو) مدرسه لر وارایدی. لکن بوخسول اوشاقلارا هئج جهتدن
اورادا اوخوماق امکانی یوخ ایدی.

آتام بیرنجه نفری اوزویله آدیاردیرماقا آپاردی. لکن بیرینجی
کلاس دولموشدو. چوخ بگو - مگودان صونرا مدیر دئدی: بیر اول کلا سینا دوققا

نفر آدیا زمیشیق، کلاس تشکیل تاپاندان صونرا هر بیرا و شاق گلعه سه سیز۔
 ینکیلردن اونلارین یئرینه گوتوره بیلهریک، آتام بونا راضیلیق و ثرمه
 بیب ناراحت حالدا قاییتدی، قاپیدان چیخاندا مدرسه نین آتاملا تانیش
 معلملریندن آقا میرهدایتیه راست گلدیک، او خوش۔ بئش دن صونرا دئدی
 نه یا خشی کی، قویما دین یا زسیفلار، بوایل بیزیم اول کلاسی چوخ شولوق۔
 بولوق اولاجاق، هله هئج بوگونه کیمی معلمی ده معلوم دگیل، منلیک
 اولسا، ملی مدرسه یه یازدیرانماسیز، "دارالتربیه" یه یازدیرین، اورا۔
 بوردان چوخ یا خشی دی، بیردن دئورده قده ر اوخویان او شاقلارایندی بئش
 ده، آلتیدا بیزیم اول شاگردلردیلر، آنجاق اورا یازدیرماغا کسره ک
 بلدیه دن کاغاذ گتیره سیز، آتام راضی قالان کیمی اولدو، بیرنجه گون
 اوندان صونرا من "دارالتربیه" مدرسه سی نین نهیه کلاسیندا اوتورموشدوم،
 بیزیم قاپی۔ قونشو او شاقلارین آتا۔ آنالاری اونلارین "دارالتربیه"
 مدرسه سینده اوخوماقلارینی خوشلاما میشدیلار... مدرسه اول ساعتدن خوشو۔
 ما گلدی، اوردا اوخویان او شاقلارین بیر قسمتی گئجه۔ گوندوز دارالتر۔
 بیه ده قالان آتا۔ آنا سیز او شاقلار، بقیه سی منیم کیمی ائشیکده مدرسه
 نین اولما دیغیندان اورا پناه گتیرنلرایدیلر، مدرسه نین محیطی
 اولدوقجا ساکت و او شاقلار بیرى۔ بیریله چوخ مهربان ایدیلر، هامیدان
 خوشا گله نی هامی اوزدا راحت تورکی دانیشیردی ائله بیل حکومتین
 آذربایجانى "فارسلاشدیرماق برنامە سی هله لیک اورایول تاپما میشدی،
 مدرسه نین دوغروندان اوزونه گوره یا خشی معلم لری وارایدی، دیان نغلی
 جان یان دیران، او شاقلارین قایغیسینا قالان معلملر تهیه کلاسی نین
 معلمی رحمتلیک میرزا غفار خان بینش پورایدی، او مرحوم میرزه علی آقا
 بصیرتین اوغلوایدی، میرزه علی آقا تبریزده تازا اولدا مدرسه قویان
 لارین بیرى ایدی، میرزا غفار سسلری، حرفلری، سؤزلری اؤرگتمکده آذربایجا
 ـ نین بؤیوک فرهنگ خادمی میرزا حسن رشدیه نین روشیندن استفاده
 ائدیردی، مدرسه نین مدیری آقا میرهاشم وشوقی، ناظمی محمد علی رشدی
 ایدی، آقا میرهاشم مدیرلیکدن اول مکتبدا رایمیش، مکتبلری یغیشاندان
 صونرا بورایا مدیر تعین ائدیلمیشدی، رشدی تبریزین ثقاتر خادملریندا
 ایدی، تبریزده تورکجه ثقاترین قدغن اولدوغوندان ایشیسیز قالما سین
 دئیه بورایا پناه گتیرمیشدی، من صونرا کی خاطراتیمدا بو اوچ آداما
 بیرداها توخوندوغوم اوچون بورادا اونلاردان آد پارماغی یئرلسی
 بیلدیم،

با غلامیشام

شکسته کۆنلومو درد نهانه با غلامیشام من
 اُونونلا ایلقاریمی جاودانه با غلامیشام من
 قوچا آغاچ کیمی خرگزه سمده، غیرتیم اوزره
 گکته قورو کۆتوگومدن جوانه با غلامیشام من
 او ذروه دن بورا خیلیمیش داشام کی، داغ - داشا قارشی
 سینیب داغیلما میسام، هی کمانه با غلامیشام من
 گوروب او تۆزلو - دومانلی یول اوسته آخساییر عقلیم
 حیاتی می او یولا عاشقانه با غلامیشام من
 سنه امید اولالی داغ کیمی یقین دن ال اوزموش -
 اوزومو شوک کیمی نازک گمانه با غلامیشام من
 قاراقولوق گکجه لرده، تیکانلی کعبه یولوم دا
 امید باخیشلاریمی کهکشانه با غلامیشام من
 سفین اوخون منه چاتماز، اوزونو یورما، آی اوچی
 کی، ذروه ده اوزومه آشیانه با غلامیشام من
 دئینده اینجی دی شعریم، دئین کی بۆینونا سالسین
 کی بو بۆبونباغی نی دانه - دانه با غلامیشام من
 منی اونودمیه یاریم، کۆنول پریسی ساچیندان -
 او اینحه بارماغا بیرتئل نشانه با غلامیشام من
 بۆراندی، شاختادی، قیشدی، کۆچور کۆنول قوشی، سُونمز!
 اورهک سوزون یولونا آب و دانه با غلامیشام من

رباعی

زآتش، چو سمندریم و پروا نکنیم
 جز سوی دیار دوست پر وانکنیم
 هرکس بنماز راهی سجده گهی است
 ما هر شبه اقتدابه پروانه کنیم

پارلاق سحر گونو

گۆیچک باھاری وقت خزانیمدا تا پمیشام
پارلاق سحر گونون صوُن اذانیمدا تا پمیشام
گلشن باھار عمرده منلن قونوشمادی
شن گلستانی فصل خزانیمدا تا پمیشام
بو قارہ بخت گور نہ منی بینوا اادیب
شعبان چاخیرچی سین رمضانیمدا تا پمیشام
بیر عمر گزمیشم چمنی، گلشنی، باغی
عشقین گولون بوخستہ زمانیمدا تا پمیشام
عقلیم دئییر: بوراخ بو جوان یاری، بیلمه ییر
ایتمیش جوانلیفی بو جوانیمدا تا پمیشام
چو خدور زیان، دئیہ ردی، بو سوداده مدعی
ظن ائتمه ییر قازانجی زیانیمدا تا پمیشام
مندن سوروشمایین کی بو آہ و فغان نہ دیر
تسکین دواسین آہ و فغانیمدا تا پمیشام
آغلار گوزوم یاشی سئل اولوب عالمی توتوب
طوفان نوحی اشک روانیمدا تا پمیشام
شعرین گولون، شعور چیچکین، عشق لاله سین
چوخ داغلاری گزیب ساوالانیمدا تا پمیشام
(حامد)، سحر ایاقینا جان قربان ائتمیشم
یو خدور غمیم، کی جانینی جانیمدا تا پمیشام

سولماز باہار

آچیلدی غنچہی بختیم، باہاریمی تاپدیم
کۆنول سئوہن گولومی، گولعداریمی تاپدیم
باہار عمرده اسدی خزان یئلی، سۆلدوم
خزان عمرده سولماز باہاریمی تاپدیم
تلاش ائدیپ، قفسی سیندیریب، قاناد آچدیم
قانادلانیپ او گۆزهل لاله زاریمی تاپدیم
کۆنول چراغی قساوت یئلی ایله سۆنموشدی
ایشیقلا نیپ چراغیم، چون شراریمی تاپدیم
سنی گۆروب سئوینیپ قاندا چیرپینان اوره گیم
حزین حزین دیله گلدی کی؛ یاریمی تاپدیم
شرابی منع ائدرلر شعوری یان دیرسا
شراب شعر ایچن هوشیاریمی تاپدیم
غریبهلر من اوچون غمگسار اولما دیلار
امیده دالدا لانیپ غمگساریمی تاپدیم
کۆنول قرارینی پوزموشدی انتظار غمی
غمیم توکندی، کۆنول انتظاریمی تاپدیم
دولانما صحنه ی حسرتده یققرار (سحر)
آچیلدی غنچہی بختیم، شراریمی تاپدیم

یا خشی دوست

گر نصیب اولسا جهاندا، کیمیا دیر یا خشی دوست
 پاک و بیفش گوزگودور، سیرت نما دیر یا خشی دوست
 یا خشی دوستا هئج نه چاتماز نعمت ایامدن،
 گنج لردن، ثروت بی انتـــــسها دیر یا خشی دوست
 یا خشی دوست انسانه یار و یاورو غمخوار دیر
 غم گونونده بیریا مشکل گشا دیر یا خشی دوست
 ناتوانلیق وقتده، حتی اوغولدان یا خشی دیر
 گردش ایامده الده عصا دیر یا خشی دوست
 یا خشی دوست انسانی قویماز، دوزیونندان سوپروشه
 خذیر و شرده پربها، سد بلادیر یا خشی دوست
 هر نه کی، ناباب دوستلار، دشمن اولسا جانیوه
 درد بی درمانیوه، درمان دوا دیر یا خشی دوست
 دوست تا پما قلیق، چتیندیر، بو "ریا" لی دهمرده
 بی تکلف، بی تظاهر، بیریا دیر یا خشی دوست
 دوست، دوستون غیبتین قیلماز، سوزین واضح دثیره
 یکدل و یکرنگ اولور بی ادعا دیر یا خشی دوست
 تهمت ایلن یاره وورماز اصدقالر قلبیسنه
 مظهر صدق و صفای اصفیا دیر یا خشی دوست
 دوستلوقوندا، استوار انسان اولار، انسان اولان
 مجمع مجموعه پی مهر و وفادیر یا خشی دوست
 گر جهانین دوستلوقی میدان مغناطیسس اولار
 مرکزیت تا پمادا، آهن ربا دیر یا خشی دوست
 سن دئنن کیمدیر رفیقین، من دثیم سن کیمسه سن[■]
 جاذب سنخیتته حکم رسا دیر یا خشی دوست
 یا خشی دوستون دوز سوزوندهن اینجیمه، بیل قدرینی
 رنگی یوخ، نیرنگی یوخ، اهل صفا دیر یا خشی دوست
 پیر دانادان سوروشدوم، دوست و قارداش فرقیسنی[★]
 سویله دی: قارداش دا دوست اولسا، بجادیر یا خشی دوست
 من رضادن ایسته دیم بیر یا خشی دوستون وصفینی
 یازدی، یکرنگ اولمادان قلبا رضا دیر یا خشی دوست

کنفرانس بین‌المللی

مطالعات زبان ترکی

دربهارا سال نخستین کنفرانس بین‌المللی مطالعات ترکیسی در دانشگاه اندیانا مسائل مختلف این زبان را که بصورت کنفرانس و گزارش پژوهشهای علمی از طرف ترکی شناسان عرضه می‌شد مورد بررسی قرار داد. ترکی شناسی از علوم نسبتاً جدید بشمار می‌آید و جالب است ترک زبانان با وجود تبحر و دقت در زبانهای گوناگون و تالیف آثار جاویدان به‌السنه مختلف اکثراً به زبان خود توجهی نداشتند. علمای معروف ترک به عربی نوشتند و شعرایشان به فارسی دیوانها پرداختند حتی حکمرانان ترک در نسلهای نخستین نیز در نواختن شعرای فارسی زبان چنان گشاده دستی بکاربردند که بعدها بعنوان مثال مورد استناد قرار گرفتند. خاقانی خود را با عنصری، شاعر دربار محمود پادشاه ترک غزنوی مقایسه می‌کند و از جمله می‌گوید:

به تعریف گفتمی که خاقانی — ✽ چه خوش داشت نظم روان عنصری
بلی، شاعری بود صاحب قبول ✽ ز مدوح صاحبقران عنصری
به معشوق نیکو و مدوح نیک ✽ غزل گو شد و مدح خوان عنصری
... به دور کرم، بخششی نیک دید ✽ ز محمود کشورستان عنصری
... چنانک این عروس ز درم خرم است ✽ به زر بود خرم روان عنصری
این یمین فرومدی بدین نکته اشاره ای صریحتر دارد:

مربی چو محمود اگر باشدم ✽ چه سنجد به میزان من "عنصری"
چو سنجر هنر پروری کو مرا؟ ✽ که تا بشکنم رونق "انوری"
بزرگی این هردو شاعر ز چیست؟ ✽ ز اکرام محمودی و سنجری
امیرانی چون اسماعیل خطائی و محمد قارامان و وزرائی مانند
امیرعلیشیر نوائی در حکم مستثنیات بودند و همواره ترکان پارسی گو،
بخشندگان جان به زبان دری شدند و تا سپیده دم قرن حاضر کارها بر این
مدار می‌گشت.

بنا بر این تاخیر در تحقیق و مطالعه ترکی نباید موجب شکفتی گردد.
اینک به تلافی مافات دانشمندان در این رشته به کار جدی مشغولند و با
نشریات علمی، انجمنها، همایشها و کنگره‌ها همدیگر را از حاصل پژوهشها و

کشفیات و نظرات خود آگاه می سازند. گردهم آشی "بلومینگتون" نیز از این جمله بود.

برای ما مهمترین ویژگی این کنفرانس، حضور رسمی مادران بود. به یمن انقلاب رها ئی بخش اسلامی، به تعبیر شاعر معروفمان "محمد هادی"، سپاس خدا ایرا که نام مانیز در این کارنامه در میان دستینه های دیگران بیادگار ماند. قرعه افتخار این حضور تاریخی نصیب دارنده این مجله، دکتر جواد هیئت شد. او در طی مقاله "خویش که در روز پنجشنبه ۱۲۹ ردیبهشت در جمع دانشمندان ترکی شناس که از اقوام کشورهای جهان آمده بودند، جای و اهمیت ترکی آذری را در میهن ما بیان داشت و شماره ترکی زبانان ایران را دست کم ۱۴ یا ۱۵ میلیون تخمین زد. سپس چنین افزود:

"ترک زبانان ایران هم مانند سایر اقوام ایرانی خود را عضو جدائی ناپذیر خانواده، بزرگی به نام ایران می دانند زیرا همه آنها پیرو دین مبین اسلامند و قرنهاست که وحدت این خانواده بر پایه اعتقادات اسلامی و تشیع اتنی عشری قرار دارد. بعلاوه اسلاف آنها در تشکیل ایران اسلامی بعنوان لشکریان اسلام و ایران کوشیده اند و حتی زیر عنوان سلسله های مختلف هزار سال حکومت کرده اند و در تمام این مدت یعنی از زمان سلطان محمود غزنوی تا انقراض قاجاریه برای حفظ و حراست مرزهای کشور و در راه پاسداری از آن حتی با همسایه های همزبان خود یعنی با ترکان عثمانی در غرب و ترکان اموزبک در شمال شرق جنگیده و با ریختن خون خود اعتقادات و استقلال ایران را حفظ نموده اند."

ناطق پس از این مقدمه و اشاره به خدمات ترک زبانان ایران در گسترش فارسی و اشاره به سخن پردازانی چون قطران تبریزی و نظامی گنجهای و خاقانی شیروانی و مولوی بلخی، اوحدی مراغه ای و صائب تبریزی... سخن را به شعر و ادبیات زبان آذری گشانده و این موضوع را در ابواب چهارگانه زیر به تفصیل مورد بحث قرار داد:

۱- از قرن ۱۳ تا ربع اول قرن ۱۹ (سال ۱۸۲۸ سال جدائی، بخش شمالی آذربایجان و پیمان ترکمن چایی) در این دوره، زمان سلطنت شاه اسماعیل خطائی - صاحب قلم و شمشیر - و فرزندش شاه طهماسب دوران - شکوفائی زبان و ادبیات آذری محسوب می شود.

۲- از سال جدائی (۱۸۲۸) تا سال المتقرار رژیم شوروی در شمال و رژیم پهلوی در ایران (۱۹۲۵).

۳- دوران ۵۳ ساله* سلطنت پهلوی با دوران رکود و تعطیل زبان و ادبیات آذری در ایران، در دوران پهلوی به استثنای پنج سال جنگ دوم جهانی که همزمان با دوران ضعف حکومت استبدادی و ناچار آزا دیهسای نسبی است فعالیت قابل ملاحظه‌ای در این زمینه مشاهده نمی‌شود.

۴- دوره* بعد از انقلاب اسلامی ایران از سال ۱۹۷۸ تا کنون که دوره* تجدید حیات ترکی آذری در ایران محسوب است.

کوتاه شده* این داستان دراز را ناطق در طی گزارش خود چنین آورد: زبان ادبی ترکی آذربایجان دارای دوشاخه کتبی و شفاهی است که اولی ادبیات کلاسیک و دومی ادبیات شفاهی ترکی آذربایجانی را تشکیل می‌دهد.

تاریخ تکامل زبان ترکی آذربایجان نشان می‌دهد که در تشکیل آن ترکی اوغوز نقش عناصر اصلی را داشته، در کنار آن لهجه‌های قباقل، اوغوز و زبان مغولی و تاحدی باقیمانده لهجه‌های محلی مانند تاتی، هرزنی و غیره بعنوان عناصر فرعی دخالت داشته و این زبان از آمیزش و یا تاثیر همه این عناصر در میان لهجه‌های مختلف ترکی متمایز شده و بسیر تکاملی خود ادامه داده و بعد از گذشت قرن‌ها و نفوذ کلمات عربی و فارسی در آن به صورت کنونی درآمد. در تشکیل زبان ترکی آذری، ترکی اوغوز نقش اساسی را داشته و نسبت نفوذ ترکی قباقل هر قدر به جنوب برویم کمتر احساس می‌شود. زبان و لهجه‌های فوق الذکر زبان اقوام و قبایلی بوده که در طول تاریخ باین منطقه آمده و در اینجا سکونت کرده‌اند و در تاریخ هم مهاجرت آنها و یا لا اقل مهمترین آنها ثبت شده است.

تاریخ ترکی ادبی آذری از قرن ۱۳ میلادی و یا هفتم هجری شروع می‌شود و در صورتیکه زبان ترکی قرن‌ها قبل در آذربایجان رایج بوده است اغلب مؤلفین عرب و ترکیه معتقدند که زبان ترکی بعد از آمدن سلاجقه یعنی از قرن یازدهم زبان اکثریت مردم را تشکیل داده و بعد از استیلای مغول و مهاجرت‌های تازه و در قرن هفتم هجری بشکل زبان عامه مردم درآمد. است در صورتیکه زبان‌شناسان شوروی معتقدند که زبان ترکی در بین قرن‌های ۱۱ - ۷ میلادی بشکل زبان واحد عمومی درآمد و آثار گرانبهای مانند کتاب داستانهای دده قورقود نیز از اواخر آن دوره به یادگار مانده است.

آثار ادبی که در قرن‌های هفتم و هشتم هجری در آذربایجان و ناطولی

نوشته شده از نظر ویژگیهای زبانی تفاوت محسوسی با هم ندارند چه در این دوره هنوز لهجه‌های آذری و آناطولی بطور مشخص از هم جدا نشده بودند.

جالب توجه است که نخستین شعرای آذری و آناطولی یعنی حسن اوغلو و خواجه دهانی هردو از ترک‌ان خراسان بودند. زبان شعر حسن اوغلو زبانی پخته و انسجام یافته و شیواست و نشانگر آنست که قبلاً هم اشعاری به آن زبان سروده شده است. ادبیات کتبی آذری با اشعار حسن اوغلو، نصیر باکوئی و کتاب صاحب‌العجم هندو شاه نخجوانی (وفات ۱۳۳۵ میلادی، مطابق ۷۰۹ شمسی) شروع و به سیر تکاملی خود ادامه داده است.

صاحب‌العجم کتاب لغت فارسی - ترکی است و در عین حال دستور زبان فارسی را به زبان ترکی آذری شرح می‌دهد. نسخه خطی این کتاب اخیراً بوسیله پروفسور زرینه زاده در کتابخانه براتیسلاو چکوسلاواکی پیدا شد و توسط پروفسور بیگدلی عکس برداری، تحقیق و به خط نستعلیق نوشته شده و در تهران از طرف ستاد فرهنگی و مرکز نشر دانشگاهی چاپ شده است. از نخستین نمونه‌های نشر آذری است که در قرن ۱۳ برای تعلیم زبان فارسی به ترک‌زبانان آذربایجان از طرف هندو شاه نخجوانی نوشته شده است. در قرن ۱۴ تکامل محسوسی در زبان ادبی دیده می‌شود شعرای بررگی مانند نسیمی، قاضی برهان الدین و ضریر ارض‌رومی در انواع مختلف نظم طبع آزمائی نموده و دیوان و آثار ارزشمندی بوجود آورده‌اند. نسیمی را می‌توان بنیان‌گذار زبان شعر آذری دانست و به دوزبان دیوان شعر دارد و از بزرگان طریقت حروفیه و وحدت وجود می‌باشد و با اشعار غنائی و صوفیانه خود طریقت حروفیه را تبلیغ کرده و در این راه جان خود را هم از دست داده است.

دیوان اشعار قاضی برهان الدین در ترکیه و آذربایجان شوروی چاپ شده است. ضریر شاعر و نویسنده است سیرت نبی و تاریخ فتوح الشام را به نشر ترکی ترجمه نموده و قصه یوسف و زلیخا را به شعر سروده است. آثار ضریر هنوز بصورت نسخه خطی در کتابخانه دانشگاه استانبول می‌باشد و هنوز چاپ نشده است.

بعضی از مؤلفین قصه یوسف علی را هم که در قرن هفتم یا ۱۲۳۵ میلادی نوشته شده نظریه خصوصیات زبانی آن جزو ترکی آذری می‌دانند.

در قرن پانزدهم قره‌قویونلو و بعداً آق‌قویونلوها در آذربایجان حکومت کردند آنها هم مانند اسلاف خود از زبان و ادبیات فارسی حمایت می‌کردند ولی بزبان مادری هم علاقمند بودند.

جهان‌شاه فره‌قویونلو که تخلص (حقیقی) را انتخاب کرده به فارسی و ترکی شعرگفته و با جامی معاصر و به او علاقه خاصی داشته و دیوان خود را برای او فرستاده است. شیخ قاسم انوارحبیبی از بزرگترین شعرای امین دوره بشمار می‌روند. کتاب (اختیارات قواعد کلیه) و با دایره جهان‌نما که درباره ستاره‌شناسی و تعیین اوقات از روی حرکات سیارات است در سال ۱۴۵۹ توسط ابهری خواجه ابن عادل نوشته شده نمونه نثر قرن پانزدهم می‌باشد. نسخه خطی اختیارات قواعد کلیه و (کتاب کوامل التعییر) به ازبجی که در نیمه اول قرن ۱۶ از طرف خضرابی، بدالهادی به ازبجی نوشته شده از طرف پروفسور رستم علیوف در بنیاد دستخط‌های قدیم باکو بررسی شده ولی هنوز به چاپ نرسیده است.

در قرن ۱۶ تاسیس دولت صفویه بدست شاه اسماعیل و برقراری حکومت واحد و نظم و رفاه نسبی زمینه را برای رشد فرهنگ و ادبیات آماده نمود. در زمان او زبان ترکی آذری هم‌موازات فارسی رواج یافت. ترکی ادبی در ادارات و دربار و مؤسسات آرتش بکار می‌رفت و در مدارس هم تدریس می‌شد. شاه اسماعیل خود یکی از شعرای بنام ترکی است. دیوان خطائی یا مجموعه اشعار او با رها در تبریز، باکو و ترکیه چاپ شده است. اسلوب قوشما به وسیله شاه اسماعیل و شعرای دربار او تکامل یافته و وارد شعر کلاسیک شده است. خطائی در ساده کردن زبان شعر ترکی نیز رل مهمی ایفا کرده است. در این دوره تاثیر شیوه ترکی تبریز در ادبیات قوی بوده است. خطائی قوشما را برای تبلیغ مذهب شیعه در میان مردم بکار برده است. آثار او در ادبیات شفاهی آناتولی هم تاثیر گذاشته و شعرای قرلیاش را ورا استاد خود دانسته‌اند.

بزرگترین شاعر قرن ۱۶ محمد فضولی است که از ترک‌ان آذری عراق می‌باشد و در سه زبان ترکی، فارسی و عربی دیوان شعر سروده است. فضولی استاد غزل است ولی در مثنوی و سایر انواع شعر و حتی نثر آذری ماهر است و نویسنده بهترین نمونه‌های نثر ترکی آذری تا زمان خود می‌باشد. بنگ و باده و صحبت‌الاثمار در حقیقت نخستین نمایشنامه‌های منظوم به ترکی آذری است که به وسیله فضولی سروده شده است. همچنین شکایت‌نامه، نامه به نشانجی پاشا و حدیقه السعداء که فاجعه کربلار را بیان می‌کند، بهترین نمونه‌های نثر بدیع آذری بشمار می‌روند. صادق افشار (مؤلف تذکره مجمع الخواص) و ملا احمد مقدس اردبیلی و

دیگران از شعرای برجسته این قرن شعاری روند، سبک نشر در این دور، بیشتر سبک فاخر و غلیظ بوده است. در قرن ۱۶ و ۱۷ ادبیات شفاهی هم سرعت تکامل یافته و انواع مختلف آن داستان، قصه و اشعار عاشقی با اوزان هجائی از طرف عاشقها ساخته شده است. در قرن ۱۷ مکتب فضولی — پیشرفته ترین و بانفوذترین مکتب ادبی بوده و آثار فضولی در عراق، آذربایجان، ترکی و ترکمان شرقی خوانده می شد و اشعارش از طرف شعرا، سرمشق تقلید و نظیره سازی قرار می گرفت. از شعرای معروف صائب تبریزی، قوسی تبریزی، مانی، شاه عباس ثانی (با تخلص ثانی)، مرتضی قلیخان ظفر طرزی افشار، تاثیر و... را میتوان نام برد. در این قرن مثنوی پیشرفت نموده و تعدادی مثنوی تالیف و یا از ترکی عثمانی اقتباس و یا ترجمه شده مانند بختیارنامه فدائی و ورقا و گلشاه مسیحی، مثنوهای مولود نبی، بطلال غازی، کسک باش و احمدیه.

در قرن ۱۸ مخصوصاً بعد از قتل نادرشاه، بعثت ضعف حکومت مرکزی ایران در آذربایجان شمالی حکومتهای محلی از طرف خوانین تشکیل شد. بعضی از خوانین ضمن نزاع و مبارزه با یکدیگر از ادبیات آذربایجان هم حمایت میکردند و حتی خودشان هم شعری گفتند مانند فتحعلیخان (مشرقی)، ابوالفتح خان (طوطی)، محمدحسینخان (مشتاق)، خان شکی جعفرقلیحسان (نوا)، عباسقلی آقا، باکیخانوف (قدسی)، فعالیت ادبی و فرهنگی در نیمه دوم قرن رونق یافت و ادبیات خلقی تر و غنی تر شد. در این دوره سبکهای ادبی عبارت بود از سبک شعر کلاسیک، سبک شعر مذهبی، تبلیغی، قوشما، نشر ادبی و یا بدیع و ادبیات شفاهی و فولکلور.

در آذربایجان جنوبی نوحه و شعر مرثیه بیش از انواع دیگر رونق داشت. نظام الدین توفارقانلی، سیدفتح مراغه ای (اشراق)، حاجی خداوردی خوئی (تائب) از مهمترین شعرای نوحه سرا می باشند.

مشهورترین شعرای کلاسیک آذربایجان نشئه تبریزی ملک الشعرای دربار نادر و افلجی نامی میباشد. از آثار منشور داستان شهریار را میتوان نام برد. زبان نشر این داستان فصل مشترک زبان کتبی و شفاهی است. قسمتهای منظوم هم بیشتر بشکل قوشما نوشته شده. بزرگترین شاعر قرن ۱۸ ملاپناه واقف و بهداز او و دادی است. واقف با نوآوری در شکل و واقعیت گرائی در محتوی مرحله جدید در تاریخ زبان و ادبیات ترکی آذری باز کرده است و واقف در اشعارش از زبان گفتگو استفاده کرده و ویژگیهای مردم را به بهترین

شکل منعکس نموده است. شکل موردپسند شعرا و قوشما است که هفتاد درصد اشعار واقف را تشکیل می‌دهند. در این قوشماها طرز زندگی، عادات و سنت‌ها و گذران مردم با زبانی ساده و زنده بیان شده است. قوشماهای واقف از طرف عاشقها و خواننده‌ها در مجالس مختلف خوانده شده و برای آنها با همان سبک و زبان نظیره‌ها نوشته شده است. در اواخر قرن ۱۸ زبان ادبی بتدریج بشکل عمومی و یگانه درآمده و ارتباط بین لهجه‌های محلی بیشتر شده و اختلاف بین آنها کاهش یافته است و بجای سبک فاخر (غلیظ) سابق سبک رسمی تعمیم یافته است. همچنین در عناصر فونه تیک و دستوری یکرنگی و ثبات ایجاد شده و زمینه برای تثبیت زبان ادبی ملی فراهم آمده است. در ایران در قرن ۱۳ شمسی سلاطین قاجار حکومت می‌کردند و چون ترک بودند بخصوص در اوایل بزبان و ادبیات ترکی هم علاقمند بودند.

در این قرن بیشتر شعرای آذری غزل سرا و مرثیه گو بودند. این وضع در آذربایجان شمالی هم تا نیمه قرن ۱۹ میلادی ادامه داشت. اشعار مرثیه و نوحه درباره واقعه کربلا و اهل بیت امام حسین (ع) سروده شده و انگیزه اصلی آن عقاید تشیع می باشد.

مهمترین شعرای ادبیات رشائی: دخیل مراغه‌ای، راجی، دلسوز، صراف، پرغم و قمری و..... می باشد. دخیل مراغه‌ای هفت جلد کتاب در باره واقعه کربلا به نشر و نظم ترکی نوشته و دیوانش دفعات در تبریز چاپ شده و مورد استفاده روضه خوانها و نوحه خوانها قرار گرفته است. ادبیات مرثیه غیر از ادامه و اشاعه فرهنگ مذهبی و تاریخی در نگهداری زبان و ادب ترکی نیز نقش مهمی داشته است.

در سال ۱۹۲۸ میلادی در نتیجه شکست ارتش ایران از روسیه تزاری قسمت شمالی آذربایجان تارود ارس از ایران جدا شد و به امپراطوری روسیه ملحق گردید. این حادثه ناگوار که بزرگترین فاجعه در تاریخ ایران بخصوص آذربایجان محسوب میشود نتوانست دل مردم یکپارچه این منطقه را که زبان، مذهب، فرهنگ، تاریخ و قومیت و زبان بهتر همه چیزشان یکی بود از هم جدا کند و مانع ارتباط آنها گردد. این موضوع انگیزه سرودن اشعار بسیاری در جدائی بین برادران و ظهور یک نوع شعر و ادبیات شد که هنوز هم ادامه دارد و باید آنرا ادبیات حسرت نامید و در میان فرهنگ و ادب سایر ملل و اقوام بی سابقه است.

بعدها برقراری مجدد روابط دوستی و تجارتی بین ایران و روسیه

باید ادامه و حتی افزایش روابط برادران شمال و جنوب کمک نمود بطوریکه بسیاری از تجار و مردم جنوب برای تجارت و سیاحت و تحصیل به شهرهای شمال می رفتند .

در نیمه دوم قرن ۱۹ با ظهور ادبیات رآلیست آزادخواه ، افکار متمدنی و آزادخواهی در آذربایجان شمالی بشکل جریان تازه فکری و ادبی درآمد . این افکار شعور ملی را در طبقه تحصیل کرده و روشنفکر بیدار و تقویت نمود و در اواخر قرن با انتشار روزنامه و مطبوعات بشکل جریان ملی درآمد .

این افکار و جریان جنوب ارس منتقل شد و در روشنفکران و نویسندگان تاثیر نمود و موجب پیدایش جریانهای مشابه گردید . ادبیات رآلیست آزادخواه با الهام از آثار ذاکر باکیخانوف ، واضح ، آخوندزاده و قوتقاشلی بوجود آمد و بعدها از طرف روشنفکران دنبال گردید .

در آذربایجان ایران عندلیب قارا داغی ، حیران خانم ، نباتی ، ذکری ، شکوهی ، م . هیدجی ، محمدباقر خلخالی و علی و دیگران از شعرائی بودند که در اشعار خود از زندگی و معیشت مردم و سیاهای آنها سخن می گفتند و معارف عمومی ، آزادی و انسانیت و وطنخواهی را تبلیغ می کردند .

این قبیل شعرا و نویسندگان بزبان ساده می نوشتند تا مردم عوام هم بتوانند از آثار آنها استفاده نمایند . آثار این قبیل شعرا و نویسندگان مانند عبدالرحیم طالبوف ، زین العابدین مراغه ای ، میرزا آقا تبریزی و بالاخره میرزا حسن رشیدی نیز در نشر معارف و آزادخواهی و افکار ضد فئودالی و بیداری ایرانیان مؤثر بوده و زمینه انقلاب مشروطه را در ایران فراهم ساخت .

طالبوف در رمان (الحمار و یحمل الاسفار) و (کتاب احمد) از ارتجاع و خودکامی و استبداد حکام ایران و خرابی ادارات و رشوه خواری مأمورین و عقب ماندگی مردم و ظلم و ستمی که بر آنها می شد تنقید و از طبقه زحمتکش وضعیف دفاع نموده است . زین العابدین مراغه ای هم در کتاب (سیاحتنامه ابراهیم بیگ) از حکام زورگو و خوانین ظالم و روحانی نمایان تنقید کرده است .

میرزا آقا تبریزی با الهام از نمایشنامه های آخوندزاده اولین نمایشنامه را در ایران بنام (سرگذشت اشرف خان) نوشته و در آن فساد و

بی عدالتی و زورگویی درباریان و هیئت حاکمه را افشا نموده است .
رشدیه اولین مدرسه را با اصول جدید بنا م دبستان رشدیه در تبریز تاسیس
نموده (۱۸۹۳) و کتاب (وطن دیلی) را برای تدریس در مدارس آذربایجان
و مشابه آنرا برای ایرانیان فارسی زبان تالیف نموده است .

در اوایل قرن بیستم بعد از انقلاب ۱۹۰۵ روسیه جریان آزادیخواهی
و حکومت ملی بشدت توسعه یافت ، در ایران هم نظیر جریانهای فوق منجر به
انقلاب مشروطه گردید (۱۹۰۶) بطوریکه تاریخ نزدیک ایران گواهی می دهد
انقلاب مشروطه از لحاظ فکری و اقدامات عملی در درجه نخست مدیون نو-
یسنندگان و شعرا و آزادیخواهان آذربایجان بود .

ادبیات مشروطه برخلاف ادبیات کلاسیک قدیم خلقی بود و از زندگی
مردم یعنی ملت سخن می گفت و حقوق ملت را در برابر دولت مطرح میکرد
و از آن دفاع می نمود . اشعاریکه در این دوره در باکو ، تبریز و تهران سروده
میشد اغلب مضامین اجتماعی و انقلابی داشت و بزبان ساده مردم به ترکی و
فارسی گفته میشد .

اشعار باقر خلخالی ، راجی ، صراف ، ع ، خازن و هیدجی به ترکی نمونه های
اصیل و مؤثر ادبیات دوران آمادگی برای انقلاب مشروطه میباشد . برای نمونه
چند بیت از یکی از اشعار صراف را که در سال ۱۳۲۴ هـ . قمری (۱۹۰۶ میلادی)
سروده نقل می نمائیم .

ای ملت اسلام ، اوپان ، وقت سحر دی ، دور گور ، نه خبردی
بو دئورده هرکیمسه یا تا ، قانی هده ردی ، دور وقت سحر دی
گون اولدی گون اورتا ، هامی یا تمیشلار ، اوپان دی ، اغوز عیبینی قان دی
سن یات ، قوی اولار دورسون اولار ، چونکی بشردی ، دور وقت سحر دی .

ترجمه :

"ای ملت اسلام برخیز ، وقت سحر است پاشو و ببین چه خبر است .
در این دوره هرکس بخوابد خورشید را ست برخیز وقت سحر است .
روزشد ظهراست همه بیدار شدند و بعیبهای خود پی بردند .
تو بخواب بگذار آنها برخیزند زیرا آنها بشرند . برخیز وقت سحر است .
در بیداری ایرانیان و پیدایش ادبیات مشروطه وقایع و جریانهای
استانبول نیز مؤثر بود مثلاً روزنامه اختر که از طرف آذربای میقیم
استانبول به فارسی منتشر می شد تاثير مهمی در این زمینه داشت .
بعد از انقلاب مشروطه ادبیات ایران بخصوص ادبیات ترکی آذربایجانی

جنوبی برخلاف انتظار شکوفائی نداشته و در ادبیات آذربایجان پژمردگی و رکود پدید آمد زیرا انقلاب مشروطه بدست ارتجاع و استبداد تعطیل شد و با کودتای ۱۹۲۰ فاتحه مشروطه خوانده شد. آنچه بعد از انقلاب مشروطه با آمدن حکومت پهلوی عائد مردم آذربایجان شد غیر از استبداد و خفقان سیاسی ستم ملی بود که از احساسات ملی گرائی افراطی و شوونیستی سرچشمه می گرفت. مبنای فکری خاندان پهلوی بر این بود که کلیه مردم ایران را یکباره و یکپارچه فارسی زبان کند و از آنها یک ملت برتر آریائی بسازد! تا بتواند افتخارات زمان باستانی را تجدید و استقلال خود را برای همیشه تأمین نماید. این افکار محال خیال خوشی برای گردانندگان رژیم بود ولی برای مردم ستم دیده و عقب مانده و فقیر ایران مصیبت بزرگی بود که در این مختصر قابل شرح و توجیه نیست. مردم از حقوق اولیه انسانی یعنی تعلیم و تعلم، تکلم و تحریر بزبان مادری محروم ماندند. زبان و فرهنگ ایرانیان غیر فارس انکار می شد و زبان ترکی را که زبان بیش از $\frac{1}{3}$ یعنی در حدود ۱۵ - ۱۴ میلیون جمعیت ایران بود عاریتی و تحمیلی قلمداد می کردند و این عقاید باطل و ضد مردمی را که از انحمارطلبی و خودخواهی فاشیستی ناشی بود بعنوان فرهنگ ملی! به فرزندان آذربایجان تحمیل می کردند. یعنی استعمار فرهنگی و ستم ملی را به بدترین شکل درباره ایرانیان غیر فارس اعمال می نمودند.

همزمان کودتا و برقراری رژیم پهلوی در ایران در آذربایجان شمالی هم رژیم شوروی برقرار شد و بعزت اختلاف در ایدئولوژیهای حاکم ارتباط سابق میان دو آذربایجان قطع گردید و از سال ۱۳۰۸ (۱۹۲۹ میلادی) با تغییر الفبای عربی به الفبای لاتین آثار مکتوب شمالی دیگر برای آذربایجانیان ایران جز برای عده معدودی قابل فهم نبود.

سپس ناطق به شرح احوال دوران توقف و رکود و از آن گذشته دوران ستم و استیلای پهلوی پرداخت. از آنجائی که خوانندگان برای این داستان پرغم و ادبار آشنایند، نیازی به تکرار آن نیست.

دکتر هیئت با اشاره بسخنورانی چون معجز شستری، اعتماد، شهریار، محزون، باغچه بان و سهند و ساهر، نطقی، حامد، م. رضا روحانی، ع. تبریزی و یسار از کوششهای بیگدلی، کماللی، زهتابی، دکتر جاوید، قدسی، فرزانه، صباحی، پیر هاشمی، شیدا، محسنی، صدیق، اشراقی، سرداری نیا و دیگران درباره مطبوعات و کتابهای ترکی که بعد از انقلاب اسلامی انتشار یافته اند توضیحاتی داد و سخن را بدینگونه پایان رسانید.

"ضمن نتیجه‌گیری باید یادآوری نمایم که حتی حضور و شرکت اینجانب بعنوان یک ایرانی آذربایجانی در کنفرانس بین المللی مطالعات ترکی یک حادثه تاریخی است زیرا بعد از ده‌ها سال ستم ملی‌واستعمار فرهنگی حکومت انقلابی اسلامی رسماً باین مسافرت اجازه داده و تایید نموده است. چنین برداشت صحیحی را که درسرنوشت ما در دوران حکومت اسلامی بوجود آمده است می‌توان از معجزات اسلام شمرد.:

" وارلیق "

بقیه صفحه ۹۸:

۱۳۲۸ قمری باکمک عده‌ای مثل میرزا محمود غنی‌زاده - محمود اشرف‌زاده (تبریزی) - صادق الملک و مویدزاده هیئتی به نام نشر معارف تشکیل دادند. در همین اوان بود که مدیریت داخلی روزنامه فریاد را که پس از آن به فروردین تغییر نام داده عهده گرفت. پس از ورود نیروهای روسیه تزاری به ارومیه، آقا زاده به کنسولگری عثمانی پناه برد و پس از مدتی باکمک حاکم وقت به تهران عزیمت کرده و در آنجا خدمات مطبوعاتی و ملی خود را ادامه داد. وی در سال ۱۳۳۶ قمری باکمک دموکرات - های تبریز که عضو کمیته مرکزی آن بودند با ۵۰۰ نفر فدائی به بنسدر شرفخانه حمله برد و این بند را از بقیه السیف نیروهای تزاری پس گرفت و انبارهای آذوقه و مهمات آنجا را به تبریز فرستاد. آقا زاده در سال ۱۳۵۴ شمسی از سوی اهالی تبریز نماینده مجلس مؤسسان شد و روزنامه شاهین را در این موقع در تبریز منتشر کرد. آقا زاده در سال ۱۳۳۹ شمسی در تبریز درگذشت (۱).

۱- علی دهقان - سرزمین زردشت (رضاشیه) (انتشارات ابن سینا -

۱۳۴۸) ص ۲ - ۲۴۱

یا زان :سا وه نین خرقان بخشی نین بندا میر
کندیندن بیرینجی درجه لی عدلیه وکیل سی
علی کمالی

✽ خرقان شاعرلری ✽

=====

عزیز وارلیغین کئچمیش مایی لاریندا خرقان محالی نی واونندان
ایکی بؤیوک شاعر بیرى مصرقانلی اکبر رزاقی و بیری ده سولودره لسی
عندلیبی تانیئدی ردیق ایندی ده خرقان دان نئچه تورک شاعری معره لسی
اشدیریک : ۱- مصرقانلی عاصی

میرزا علی آقاییگ (عاصی) تقریبا ۱۶۰۰ ایل بوندان قاباق خرقانیین
مصرقان کندینده وفات ائتمیشدیر. اونون نوه لری جوادى شهرتینی سئچمیش
لر. شاعرین شعرلری نین چوخو الدن گئدیپ (۱۳۴۱ زلزله سینده) شاعرین
آرادان گئده ن آدلیم منظومه لریندن بیرى "سلطان سنجر و قره قوش
سؤلجه کی (حکایه ، داستان)" و بیری ده حماسی بیر شعرایمیش کی، خرقانیین
ایکی بؤیوک مصرقان وعلیشار آدلی کندلرین اهالی سی نین ملک حدودو
اوستونده ووروشلارین نظمیه گتیریب و بو منظومه ده منیم بؤیوک با بسم
"علیخان بیگ" دن بیر حربی کیمی تعریف ائتمیش، بورا دا شاعرین دیل
لرده دولاشان و بیزه قدر گلیب چاتان شعرلرین اوخویاق :

خرقانیین جلسبان کندى نین قیرمیزیجه لری

بوگئجه لشکری چکدی قیرمیزیجه ✽ تۆکولدوا وستموزه ، بی حساب قیرمیز
یجه

گوموش چماقلاری بئش مین غلام ایلسن گلدی

بئش اوزمین آتلی گلیب هم رکاب قیرمیزیجه

تپیک ووروب منه تابیر قولوم شکست اولدو

چوخ عاجزم و قره بیلیم جواب قیرمیزیجه

چاتیب رئیس لری هر الینده بیر نئیزه

من غریبه ائدیپ چوخ عتاب قیرمیزیجه

دئدیم ، غریبم و رحم ایله یین سحرگئده رم

گلیب منه ائله سن بیر ثواب قیرمیزیجه

قبول ائيله مهدی طبل جنگی چال دیردی

داراشدی یئر اوزونه بی حساب قیرمیزیجه

یوروش ها واسی چالیب لشکره وئریب فرمان
تلاطمه گتیریپ رختخواب قیـرمیزیجه
بوراخ بوغوزلری "عاصی" بونه حکایتدیـر
ولایتی ائده جکدیـر خراب قیـرمیزیجه
ضابط

گنجه دن گنچمیشیدی بیر پاسی * خرمنه گلدی بیر نفر عاصی
شکلی میمون و صورتی عنـتر * نصف انسان ، مثال نسناسی
هیـکلی مارد لعین کیـمی * بنزیری عمرو عاصه سیماسی
کولشه ووردو بیر قوشا شالاق * قوشقونون^(۱) قیریلدی قاتماسی
خر کیمی عر گوز ایلـه ردی * چوخ اولوبدور یقین کی، آریاسی
دئدیم ای مرد بی حیا کیـمن ؟ * دئدی : " من قیز گلینلر آقاسی"
عقل عرض ائتدی بودگیل انسان * بو ایتین اوزگه دیـر تمناسی
تولکو دور دیده عقله عرض ائلدی * سـنگریندن^(۲) گنچیبـدی جوداسی

کند دالکی

به به ، گنجه بوشهره گلیب بیر دالـک * بیلـم نه یه دووشان تک ائدیـدیـر
یوز نازیلـه بیر یاغ داشی^(۳) سانچیبـدی بخلینـه قولاقین شک ؟
بیرا ولگوجو وار ، اصلی اوراق ، دسته سی موشتک
قلیان کودو ، چوخ یئگدی اونون قومقوما سیندان
یا شلار تله که ، قیرخر ، ائده ر باشلاری لک ، لک
بیر قیز خیلیقی بند ائله ییب قیچی یئرینـه
جیق قللادی ، بیلـم نه دی بیغ ونه دی بیـرچک
دیش چکمه که بیر گاز واری ، زوربا و پاخیـرلی
انگیوی باسار سیندیری آغزیوا او سالجک
بیرنیشتری وار قازما چادان آغزی یوغونسـدور
دورتر قولو ، بیرتر ، داخی قویما زقالا بیر رگ
دالـک لیگی ترک ایلـه ییب ایستـه ر ، اولادوکتور
واللاهی بو بیر نفـسـدی دنیا یه گلیب تـک
من گورمه میشم بیر بئله خریـه لو دونـدر
بیر بئیلـه مزور ، بئله تازی ، بئله دورلک^(۴)

۱- بند پالان تازیـردم ۲- توپوق ۳- بولغور ۴- بیر نوع ایت

باشين اولاساج، سققال ايله بيخ چاتا نافه
"عاصي" باشيوي وئرمه گينن قيرخه بواششك

گئجه اوغورلو قدا دوتولان فلاني !

ايشيتميشم كي، گئنه بوگيجه فلاني دوتوبلار
اولان زنادن او بيغيرت زمانى دوتوبلار
شغال بيشه، مازندرانى ظلمت شبدە * درخت سيپده مازندران سگاني
دوتوبلار.

۲- بندا ميرلي شيخ محمد حسن محترمي

بندا ميرلي شيخ حسن محترمي منيم ويا شيدلار منس اوشا قلبه سدا
مكتب خانادا اوستادي ايدى، او بندا ميرده بير آدليم ومحترم ائلدن
اولدوغوزدا خاطر محترمي شهرتين اوزونه انتخاب ائديب وسا وه نيسن
آشاغي حرفان كندلى لرينين بوينوندا علمى جهت لردن چوخ منتى اولاسا
سله ر، مرحوم شيخ حسن، حاج يعقوب اوغلو وحاجى يعقوب داسر مسست
وسا غمورا اولده سيندندير، محترمي دن اوچ ارغلان: عبدا له، وجه اله و جعفر
آديندا: اوچ قيزو بير كافيه آدلى قادين قاليدير، كافيه خانم آشا
طرفيندن حرمانلى، حاج عبدا الخالق ذريه سيمدندير كي، بوجهتدن اسلام
سرداري بىريملى مرحوم دوكتور چمران ايلن نسبتى واردير.
مرحوم شيخ حسن غمورونون آخر ايلاريني مزلقانين كشگير آدلى
كندينده كتيريب حدودا ايگيرمي ايل بوسدان قاباق اورادا وفسات
ائديب و دفن اولوبودور.

مرحوم محترمي دن بير تعداد فارسى وتوركى شعر قاليب كي، انشاء اله
تئزليكه بيركيچيك ديوان فورمودا چاپ اولونا جاق.
مرحوم محترمي بير "عمى رضا" آدلى كندلرده گزه ن مزاحم باققا-
لا (چرچى يه) راجع بئله بويوروبودور:

عمى رضا

بهرجه عمى رضا تا پيليپ ايكي اششششكى
بىر شاه، يوخدو فايده سى جز ضرر مگر
نچه خينا كيسه سى ييغيپ خوردا شتى دن
بو جزئى مائه ايله بونچه اشوى ييغمر
آخر، او، يوخ اشوين، ييخيله بسدى، قيل حيا
بو قدر زحمته، دى گوروم هانسي دوست دوزهر

ات بسلاماق ایچون آدین عطسار قویموسان
 آخر نه دیر بوکسب دی، ای شخص کم هنـــــ
 دورد. بیش تومندی هامی بونون دخل و مایه سی
 خرجین تابار بو مایه ده هم دخلینی ائدر
 آریا - سامانه بو بیزی محتاج ایله ییب،
 آذوقه میز توکندی بو بیرتای صقیر اولر
 ای وسمق اهلینه همه نوع رهنما اولان،
 ای مرشد اکابر وای شیخ خوشـــــ
 واضدیر عرض بنده لیگیم سیزلره ائدیـــــ
 شیخ اکبرا بو ظولمه یوخوندور مگر خبر؟
 البته محرمانه بونو ایسته ییب بویور .
 سهم شراکت ایستیره ن یا ارشسی پدر؟
 دوستلوق ملاحظه ایله یین بئیله ایلمه ز
 اولماز رضا رفیقینه بیرپول دگه ضرر
 فیلفیل و زردچوبه، ساری داش و زنجفیل
 قویموش داغا رجیفا اوتور و بدورنه فکرا ائده ر؟
 قولتوقلاری شیشیر باشینی صاق- صولا آتار
 آغزین آچاندا سوز دانیشا ایله ر عـــــ
 گرچه بلا دی، لیک سلامت ائده خـــــ
 گر بو، بلانی رد ائده بوندان بتر گلـــــ
 بسدیر علاوه "محترمی" قال ایلمـــــ
 "هرکیسه کی دانیشا دانایا اوسو وئـــــ
 نانجیب
 دا، منده یوخ، بو چرخین الیندن دمی قرار
 یوخ چاره جز، بو خلقین الیندن ائدیم فرار
 هر نانجیبی چرخ فلک ایله ییب غنـــــ
 هر یئرده مرد واردی خسیسه اولوب دوچار
 دنیا مالین لثیمه وئریب ناکیشی لـــــ
 آریا آشی ایچن لر اولوب دورلا، مالـــــ
 قوتور گنجی شکمه سی، آیران آشی ایچیب
 ماننده، حمار که در توی یونجه زار-

اولدوم قوناق بىر نغره حرمت ائتمه ييب
 ظاهرده مسلم و ايچى كفار زنگبار
 آريا آشى قوناقه دى هانسي كيشى و ثريب
 مهمان وارد هر افوه گراولسا شرطى وار
 اى نادرست بسدى بو قدر اولما تنگ چشم
 آخر سنيين بوشوملوغووا خلق ده يانبار
 گر اولماسا مىسر ائوينده بىر آيرى زاد
 من ده دشم بىرى دثيه جكدىر، نه اختيار؟
 اما سنيين بيخيلميش ائوين جبه خانه دىر
 بىر زاد دثيمكى بوخودو دشم چونكى هر نه وار
 قوتور گنجى اتى يثيباز بس گوزو شيشيب
 نازيك له شيبدى بوينو- بوغازى چيخيب دامار
 بىر فكر ائديب خدا دن اوتان بسدى قيل حيا
 بيچاره و فقيرلر آهى سنى دوتبار
 هنج كيم گوروبدو اون تومنين نفى يوزتومن
 صبح و مساده قارقيش ائده رخلق و يالوارار
 اى حاكم حقيقى، چكن انتقام حق
 يا حجت زمانه بويور، چك دى ذوالفقار
 آلاه سنى قسم و ثريرم مين بىر آديوا
 خوش گون بوشخصه و ثرمة ايشين ايله آه وزار
 ائتمه خيال مالدى سنه بو، وبال-دىر
 آيران آشى كى خرجين اولاسنه حسنو وار؟
 قويماز قاپى آچيق قالاتا ميهمان گله
 ممكن دگيل قوناق گله الا كسى قرضدار
 وار بىر عيالى گرچه اونا بوخودور اختيار
 گورسه قوناقى گرهره سى، خلوتنه قاچار
 قارون مثال گر اولادونياده ثروتيين
 ائتمه خيال نوبت مرگين يقين چاتبار
 ائتمه ز اثر بو سوز سنده يوخ چون نجابتين
 تصديق خلقه و ثرمة گيئن ساخلا اختيار
 ايله سكوت "محترمي" ياوه سويلمه
 هر نه اولوبدو خلقه ائديب چرخ كجمدار

بند امیرین ان قدیم گدخداسی

هریا خشی۔ یا مان باشه گلیر امر خدادیر
هر بنده چیخه حکم خدادن او خطا دیر
معلوم اولور یوخ داخی بیرکیسه ده تقصیر
شیطانہ وثره ن درس بوبیرکنده خدادیر!
پول وثرسن هرايش ناحق اوله تکز وثره رانجام
واضحدی بوخناس لعین تخم زنادر
هر کنده اوله وارد ائده ر فتنه نی برپا
بوظولمو خدا رفع ائله بیزدن نه بلادییر؟
بو ساوه بلوکاتی نی من هر نه دولاندیم
بی دین اوزوتک یوخدوبغیراز بو دغادر
کند ایچره اوجالدر سسینی تا اوله ممکن
قورخار ائشیدن بوسی بیلمز نه صدادر؟
باشدان آیاغا رقص ائده ر اعضای خبیثی
دورموش اتک آلتیندا .... مثل جدادر
آغ ساققالن و یوخ خبرین حکم خدادن
دوشسون بو آدین خلق آراسیندان نه وبادیر
معلوم دگیل بولقی کیم سینه وثرمیش
اول شخص اوزو سن کیمی مادر بخطا دیر

۳- ورچندلی پناهی

دوقسان ایلدن آرتیق یاشایان ورچندلی سیدنا درموسوی، سید آقا
موسوی پناهی معروف و آدلی اولان شاعریمیز مرحوم سیدعلی اوغلودور ،
سید آقا تورکی و فارسی و گاهدان دایرہی دیل لرینده مذهبی و اجتماعی
شعرلر دئییب و بئش مین مصراعلی ال یازما دیوان حاضرلایب دیر ،
نصیحت

ای طالب باغ وحشم و ملک و حدیقہ * خوب سال دین اوزون دهرده بوچا عمیقہ
بومالی ییغیب سن کی یئمز سن نه ائده رسن؟
ییغ ساخلا کی، آرواد آپارا اوزگه رفیقہ
اورگتماقا واعظ دن ائشیت نئسجه نصیحت
وثرهوش ایله گوشون سوزونه نئچه دقیقہ

بخل ائیلمه بیرکیمسه یه دنیا طلب اولما
 بخل ائیله یین انسان یانا جاق نار حریقسه
 قدرت وارین احسان ائله بیچاره یه گاهی
 احسانین ائله اهلینه هم یار شفیعسه
 ایتامه آجیخلانما الین ساخلا خسادن
 تئز بحر بلا ایچره اوزون ائتمه غریقسه
 ارحامه ترحم ائله بیچاره یه یار اول .
 حق راهی قویوب دوشمه گبنن اوزگه طریقسه
 سائل لری نفی ائیلمه سیندیرمه قلوبین
 بیرنوع رضا سال بولا از راه حقیقسه
 هر کسده طلبکارلیقین وار وئره نیلمز
 مهلت وئر اونا گورمه یه تاعسور مضیقسه
 غفلت یوخوسوندان او یان و حمله تهپک وور
 دنیا نه دی ؟ عیب ایچی صرف ائیله سلیقه
 بو موعظه نی نظمه کتیر میشدی " پناه " .
 اندرزدی بنزه تمه بونو، گاه و علیقسه

قیامت قیام اولور

ای بنده شک قیلمه قیامت قیام اولور * مجموع آفریده لر عومرو تمام اولور
 خلاق عالمی یا را دیب دیر هلاک ائده * باقی اودم وجودی لاینام اولور
 بدبخت گئتمه دور، عملین صالح ائت گینن
 آدم فریب خورده، دنیای خام اولور
 اوز نفسینایله، ائیله همیشه مجادله * اجر عظیم بیل کی سنه مستدام اولور
 مخلوق خلق ائدیبدی خدا امتحان اوچون
 تایاخی - پیس معین اولاهتمام اولور
 ظالم جهاندا عومر ائله مز آشکار دیر
 محشر گلیر، غذاب اولور، انتقام اولور
 حجت گلیر خلایقدن انتقام آلیسر * کفرونفاق طعمه، ضرب حسام اولور
 ظالم لری، کفور لری قطع نسل ائدر * عدلایله دولدور وریخری دین باقوام
 شاهنشاه عزیز امام زمانه دیسر * شاهان روزگار اونونچون غلام اولور
 شیطاننی بیندن آپاریر، هم مظالمی * دنیا دولار ثواب ایله مقضی مرام
 دنیا گوره رضا و خراین چیخار اوزه * رجعت ائدر ائمه حقیقت امام اولور

آفاق وانفسه دولار، اوندان محبتی * مخلوقا بشی مفا و عبادت مدام اولور
 هر دین وارمیدل اولور دین احمدی * اسلام نیک مسلک و هم نیک نام اولور
 محشر گونو، علی سووثره راغوز محبتی * دوشمن اولان علی یه اوگون تشنه کلام
 مؤمن گنده ربهشته قویاندا مزارینه * آیا گوره ن اونونچور میم عظام اولور
 اولار کی، مضحکه ایلدی اولیا لری * آغیزلاریندا اودا اودمدن لجام اولور
 ناراهلینه ائده له همیشه عذاب و خشم * اما بهشت اهلی بهشته خرام اولور
 لطف ایله بو "پناه" یه گرا ثیلیه نظر * البته نیک خلعت و نیکو کلام اولور

اما حسین کؤپنکی

بوغم صبر و قراریم الدن آلسدی * حسین کؤپنکی یادیمه سالسدی
 نه کؤپنک آسمانه اختران تک * تمام اولموشدو اعضاسی مشیمک
 نه کؤپنک هر طرفدن پاره - پاره * اگر تعداد ائده ن اولماز شماره
 نه کؤپنک کیم دوتاندا گردن بندن * حسین قان آخاردی پیکریندن
 نه کؤپنک صاحبی اولموش اخلاسی * که مین دوققوز یوزاللی بریاراسی
 بدن باشدان ایاقه پاره - پاره * ائده ردی دوشمن و دوستا نظاساره
 نه کؤپنک قیرمیزی قان ایلک الوان * اونوغارت آخاردی قوم عسکدان

۴ - عاصی

عاصی تخلصو تورک شاعریدیز چو خدور، نغجه کی مصرفا نلی سیرزاعلی
 آقابیک ده بو تخلصی اغوزونه سنجمیشدی، بورا دا اصلی الویرلی و آخاندان
 ساکن اولان خوارزمی خانوادده سیندن وارا مالی منصور لشکر دسگاهاندا
 میرزا و اونوندا تخلصی عاصی اولان شاعردن کی هله لیک بوندان آرتیق
 اونون باره سینده اطلاعاتیمیزیو خدور نغجه شعر گتیرمیشیک .
 مرحوم عاصی آشاغیدا گلن شعر مرحوم حاج اکبر خلیج (قدسی)
 باره سینده دئییدیر، قدسی ده اغوزو مزلقاندا بیر بغویوک عارف شاعرو
 صفیعلی شاهین مریدلریندن و اونون اثرلری نین شرح ائده نی ایمیش کی،
 عزیز "وارلیق" نین بیر صایندا قدسی نی ده تانیئتدیرمیشیک :

قدسی

نوردو چشم ای معین و سرور قدسی * حضرت عاصی زجان مطهر قدسی
 معدن حسن و کمال و عقل و بلاغت * منبع عز و جلال مظهر قدسی
 سحر حلال است یا که معجزه نطق * درخم تسخیر کرده دفتر قدسی
 شهره شعرت ربوده تاج ز شعرا * کلک حریرت گرفته کشور قدسی

به به از این مژده چشم و جان شده روشن ■ کرد طلوع جمال دلبر قدسی
 تربیت عشق بین که در رحم خاک ■ طرفه چنان پروریده گوهر قدسی
 خه، خه، از الویر و خاک و آب و هوایش ■ تالی شیراز و غلدو و خلر قدسی
 جلوه معشوق جان نموده موشیح ■ صفحه اوراقی دل ر زیور قدسی
 یا شده نور حسن بطور محسن ■ ظاهر و لامع ز طور پیکر قدسی
 یا که ز اعجاز حسن هادی فایب ■ یا بود از فیض خاضر رهبر قدسی
 یا که ز الطاف وجود میر ملک فر ■ داور و دادار و هم سکندر قدسی
 عاصی اوز اربابی منصور لشکر و صفینده بخله دئییدیر :

سرور ا طالع رخشنده یه قربان، قربان ■ کی و لام من کف بخشنده یه قربان، قربان
 مین دعا لرا فده رم شام و سحر و رزبان ■ سن شایسته و زیننده یه قربان، قربان
 آقا جان هم رگ و بندیم چور گین محکمیدیر
 آقا جان هم رگ و هم بندیه قربان، قربان
 هر شب و روز اولوم قامت رعنا یه فدا
 او بوی وقامت و لب خندیه قربان، قربان
 بیلدیر ایسته ردین اولان هازم ساقلوسفره
 محض توشه و ثریم ایندیه قربان، قربان
 هر نه من آلمیشام آقا باشیوا آند ایچه ره م
 و ثرمیشم قرضیمه من آندیه قربان، قربان
 خواهشیمدیر آقا جان ال دوتاسان مقروضه
 و ثردیگیم توشه لری بندیه قربان، قربان
 بیر خیال ائت کی، بو آلتی تومننی بیر گشجده
 ائتمیشن ای آقا جان ... قربان، قربان
 دئمیشم بوسوزو بوا یلده خدا شاه ددیر
 تو کرم تر اوزه آینده یه قربان، قربان
 احتیاج شیر ی ائده ر تولکو، بو بیر دستا ندیر
 "عاصی" در گهیوم بنده یه قربان، قربان
 سال ماضی ده منه آلتی تومن ال دوتدون
 پیشکش اولدو بها قندیه قربان، قربان

***

ارومیه از جمله شهرهای بودکه به پیروی از تبریز دژ آزادی در نهضت مشروطیت قدم جلو گذارده و مردانه در این جنبش مردمی شرکت کرد. در این شهر مردان و زنان از جان گذشته ای بپا خاستند و با مبارزه بی امان خود بر علیه نابرابری های اجتماعی و حکومت ستم شاهی قاجار صفحه های تاریخ این دیار را با خون خود نوشتند. احمد کسروی مینویسد:

" یکی از شهرهای آذربایجان که از سال ۱۲۸۵ شمسی (سال نخست جنبش آزادی) جوش و تکان در آنجا پیدا شد و رومی بود که به پیروی از تبریز مجاهدان جانباز در آنجا پدید آمدند و روزنامه ها برپا گردید. ....

پس از تبریز و خوی، ارومی سوم شهر آذربایجان بود که کانون جنبش به شمار میرفت (۱) "مردم غیور این شهرتها با برداشتن سلاح بر علیه استبداد و استعمار نمی جنگیدند بلکه از راه قلم نیز در این پیکار می رزمیدند.

بعد از صدور فرمان مشروطیت نخستین نشریه ای که در ارومیه منتشر شد روزنامه فریاد بود که در واقع اولین جریده تاریخ مطبوعات ایسن ولایت نیز محسوب میگردد. گرچه سال ها پیش از انتشار فریاد "یک مجله دینی از سوی مبشرین آمریکائی بنام (زاربری دی باهر) به زبان کلدانی که معنی آن (طلوع روشنائی) است در سال ۱۲۶۷ هجری قمری برابر با ۱۸۵۱ میلادی برای کلدانی ها و آرامنه آذربایجان ماهانه یک شماره با چاپ سربی انتشار یافته (۲) " ولی چون به زبان کلدانی بوده و قابل فهم برای آذربایجانی ها نبوده است لذا روزنامه فریاد را که "بخشی از آن به زبان فارسی و قسمتی دیگر به زبان ترکی آذربایجانی نشر میشد (۳) " میتوان اولین جریده تاریخ مطبوعات ارومیه دانسته

شا دروان صدر هاشمی این روزنامه را چنین معرفی میکند:

" شماره اول روزنامه فریاد روز چهارشنبه ۲۱ محرم الحرام ۱۳۲۵ قمری برابر با ۲۱ فوریه ۱۹۰۷ میلادی در ۴ صفحه به قطع متوسط وزیری در چاپخانه سربی (ارومیه چاپخانه آمریکائی) چاپ و توزیع شده مدیر روزنامه میرزا حبیب ارومیه و منشی اداره میرزا محمود غنی زاده — دیلمقانی و ناظم اداره میرزا عبدالعلی حریری دیلمقانی معرفی شده،

۱- احمد کسروی - تاریخ هیجده ساله آذربایجان - ص ۴۳۲

۲- حسین امید - تاریخ فرهنگ آذربایجان (ج ۲) ص ۱۶ - ۱۵

۳- ادوارد براون - تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران (ج ۲) ص ۲۳

طرز انتشار روزنامه هفتگی بود و روزهای شنبه چاپ و یکشنبه ها توزیع میشده ، عنوان مراسلات ، ارومیه ، سرای حاج ابراهیم ، اداره فریاد ، بدل اشتراف (اینطور نوشته است) . . . . .

در هر شماره این شعر در زیر اسم روزنامه چاپ شده است

قد صرفت العمر فی قیل وقال یا حبیبی قم فقد ضاق المجال

مقاله افتتاحی روزنامه که در آن شرح پیدایش روزنامه را ذکر کرده بدین قرار است : " نیایش - فریاد . رب اشرح لی صدری ویسر لی امری و اُحلّ عقدہ " من لسانی یفقهوا قولی ، پاک یزدانا بخشنده مهربانم ، مدد که جمله جهان را توفی مدد فرمای کمترین بنده را بی استعانت قدرت بالغهات در این فضای بی انتها چه یارای دم زدن است و ناتوان زهرستنده را بی راهنمایی توفیقت در اولین دشت پهناور کجا قدرت عدم زدن .

یارب یارب مدد که پیروان رفتند و همه در منزل مقصود آرمیدند و به اقصی المرام رسیدند لیک ما را غول فطرتان این دشت و ابارس منشان این صحرا از راه بردند منان اختیار وقوت و اقتدار مادی و معنوی ما را از کف ربوده دیرزمانی به کوه و دره و دشت سرسری و آواره هر طرف دوانیدند . یارب ، یارب هنگام سپیده دم است و فضا اندکی تاریک و این راه که پیش پایمان است پر باریک و ماهم که به دمیدن صور و غریدن شیپور سراز خواب برداشته - ایم هنوز سراسیمه و مخمور با همان پریشانی صبحی ره می سپاریم . . . پس از این مقدمه مسلک را تعریف کرده که مسلک چیست و چه فایده دارد و این که در اروپا فرق مختلف یافت میشوند که هر کدام دارای مسلکی میباشد پس مینویسد پس اتخاذ مسلک در سابق میان ما نبوده و یا از بین رفته و از اروپا به اتراک سرایت کرده و از آنجا به مطبوعات ایران ولی فعلا " جریده ایرانی مسلکی جز طرفدار ترقی ملت و استقلال دولت بطور مشروطیت مسلک دیگری ندارد و ما هم نه سوسیالیست و نه آنارشیست هستیم بلکه طالب سعادت و ترقی ملت ایرانیم ، پوشیده چه داریم - همینیم که هستیم ، در پایان سرمقاله از محقر بودن نامه پشوزش طلبیده است .

مقاله افتتاحی روزنامه تمام صفحه اول و دوم و نصف ستونهای صفحه سوم را فرا گرفته و به امضای (م.ع) است . فریاد اولین روزنامه ای است که در شهر ارومیه انتشار یافته و لذا در شماره دوم زیر عنوان اعلان چنین مینویسد :

چون وقت توزیع شماره اول فریاد دپارهای از آقایان شهر درگرفتن

آن اظهار اکراه فرموده و بعضی راهم چون تا حال روزنامه ندیده‌اند حیرت دست داده و ترسیده عقب کشیده‌بوسند. بنابراین ناچاریم این سطور را بنویسیم شماره اول فریاد را از آنجائی که اول انتشار و در ارومیه همچو نوبری بود لهذا در شهر به هریک از محترمین و آقایان یک شماره به رسم اهداء و اتحاف تقدیم شده است و پس از ارسال شماره دوم اگر مایل به اشتراک نیستند قیمت این دوشماره را ارسال داشته و به آقای میرزا عبدالعلی دیلمقاسی ناظم اداره اطلاع دهند که فرستاده نشود.

مندرجات روزنامه فریاد پس از درج سرمقاله عبارتند از مقاله های گوناگون از قبیل مقاله حسب حال که با این عنوان شروع میشود رفتند حاجیان و رسیدند بر حجاز مادر نخست مرحله مشغول خواب ناز ویا مقاله بانک ملی یا سرمایه سعادت ایرانیان . سرمقاله شماره دوم فریاد زیر عنوان (احتیاجات ارومیه بسیار است).

دیری است ارومیه دل شاد نداشته و ز قیدالم خاطر آزاد نداشته بسیار مرضهای نهان داشت ولی بیچاره زبان نداشت فریاد نداشته نوشته شده . علاوه بر مقاله های یاد شده اخبار محلی ارومیه و سلما و انجمن ولایتی مندرجات فریاد را تشکیل میدهد. شماره دوم فریاد در تاریخ غره صفر ۱۳۲۵ قمری منتشر شده است .

مرحوم تربیت در کتاب دانشمندان آذربایجان (صفحه ۴۱۲) پس از آن که مینویسد روزنامه هفتگی فریاد منتشر در ارومیه با چاپ سربی به مدیریت حبیب الله آقا زاده در سال ۱۳۲۵، اضافه میکند که از روزنامه فریاد ۲۳ شماره نشر شده است .

۱- ک... نیر در کتاب تاریخ مشروطیت ایران (ص ۳۷۳) راجع به این روزنامه مینویسد: "یک روزنامه آبرومند دیگری بنام فریاد در همان زمان در ارومیه نوشته میشد که دارند آن میرزا حبیب الله آقا زاده و نویسنده اش میرزا محمود غنی زاده بودند حبیب الله آقا زاده روز - نامه های فروردین و شاهین را نیز منتشر کرده است (۱)".

بعد از قرن ها سکوت و خفقان انتشار روزنامه فریاد برای آگاه کردن مردم گام موثری بود که توسط چندتن از روشنفکران این شهر برداشته شد تولد این نشریه تحول ژرفی در جامعه آن روز ارومیه به شمار می آمد که به منزله نوری به جنگ تاریکی ها آمده بود. طبقات مختلف مردم با موضعهای

۱- محمد صدر هاشمی - تاریخ جراید و مجلات ایران - (ج ۴) ص ۸۵ - ۷۹

گوناگون با این جریده برخورد کردند. اشخاصی که دگرگونی و پیشرفت جامعه را طالب بودند از تاءسیس این روزنامه خوشحال شده و به یاریش شتافتند ولی افرادی که احساس میکردند انتشار مطبوعات سبب بیداری مردم خواهد شد از این تحول اجتماعی نا راحت و حتی خشمگین بودند. آنان که یک عمر نسل بعد نسل آنان ناآگاهی مردم را میخوردند و با انتشار جراید منافع نامشروع خود را در خطر میدیدند در برابر آن موضع خصمانه گرفتند و با تمام نیرو برای از بین بردن آن بسیج شدند. دکتر مهدی ملک زاده در جلد سوم "تاریخ انقلاب مشروطیت ایران" خود در این باره مینویسد:

"بعد از آن که بساط مشروطیت در ارومیه که بعد از تبریز مهمترین شهر آذربایجان است گسترده شد و انجمن ولایتی تاءسیس گردید، روزنامه‌ای به نام فریاد منتشر شد. پس از چندی جمعی از اعیان شهر به انجمن ولایتی رفته و توقیف روزنامه یاد شده را از انجمن تقاضا کردند و ادله و علیی که برای توقیف روزنامه ذکر کرده‌اند، از این قرار است:

اول - روزنامه با اصول شریعت تطبیق نمیکند.

دوم - روزنامه اسامی اشخاصی را که مرتکب کارهای زشت میشوند، نمیبرد.
سوم - نیک و بدی که در شهر میشود، روزنامه مینویسد و در تمام بلاد منتشر میشود و آبروی مبارا میبرد.

چهارم - کارهایی که در شهر ما میشود مربوط به خود ماست و به دیگران ربطی ندارد که بدانند در شهر ما چه وقایعی اتفاق می افتد.

در مقابل ادله بالا انجمن تسلیم میشود و حکم توقیف روزنامه را صادر میکند.

مخالفین مشروطیت در تهران به ویژه کسانی که میخواستند آزادی جراید را مخالف با شرع مبین معرفی کنند، رای انجمن ولایتی ارومیه را تحسین نموده بنای حمله را به جراید ملی گذاردند و آن‌ها را ناشرک و روز ندقه خواندند. سیداکبر شاه معروف روی منبر گفت که اگر از این وراق کفر آ میز جلوگیری نشود، دین از دست خواهد رفت (۱).

در پایان لازم است که مدیر این روزنامه را هم بشناسیم:

"میرزا حبیب الله آقا زاده پسر میرزا آقاییک ایمانلوی افشار، از ارباب قلم و سیاست بود که در سال ۱۳۵۱ هجری قمری در شهر ارومیه زاده شده پس از کسب علوم متداول مصر خود به نهضت مشروطه خواهان پیوست و در سال

۱- دکتر مهدی ملک زاده - تاریخ انقلاب مشروطیت ایران (ج ۳) - ص ۶۳

چيخان كتابلار

فرهنگ آذربايجانى - فارسى چاپدان چيخدى . بو كتاب آقاي محمد پيغون طرفندن حاضرلانىميش و نشر دانشپايه طرفندن چاپ ائتديريلميش وانتشارات دنيا طرفندن يايىلماقدادير.

بو فرهنگ اوتوز مين آذرى لغتينى فارسجا ترجمه لريله احتوا اتمكده دير و عرب الفبا سيله ديلىمىزده چيخان ايلك (معاصر) لغت كتابى دير.

بو باخيم-دان بؤيوك بير بوشلوق دولدوروب گونلوك احتياجلاريمىزى قارشىلاياجاقدير . بو سؤزلوك مؤلفين ايلك تجربه سى اولدوغو اوچون نقصان ميز دگيلدير. لاکن عموميتله ديل وادبياتيمىزى داها آسان اوگرنمك اوچون ضرورى بير كتاب دير. گله جك صاييمىزدا بو باره ده داها مفصل بحث ائده جيگيك .

بھول داننده نين حكايه لر كتابى چيخدى . بو كتاب آقاي عبدالکريم منظورى خامنه اى طرفندن توپلانيب چاپ ائتديريلميشدير.

اوخوجولاريمىز بھول داننده نين حكايه لريني اوخوماغي توصيه ائديرىك .